

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
CONSTANTINE THE PHILOSOPHER UNIVERSITY IN NITRA

FAKULTA PRÍRODNÝCH VIED A INFORMATIKY
FACULTY OF NATURAL SCIENCES AND INFORMATICS

GEOGRAFICKÉ INFORMÁCIE
GEOGRAPHICAL INFORMATION

Ročník / Volume: 29

Číslo / Issue: 1

Rok / Year: 2025

GEOGRAFICKÉ INFORMÁCIE
GEOGRAPHICAL INFORMATION

Časopis Katedry geografie, geoinformatiky a regionálneho rozvoja
FPVaI UKF v Nitre
Journal of the Department of Geography, Geoinformatics and Regional Development
FNSI CPU in Nitra

Ročník / Volume: 29 Číslo / Issue: 1 Rok / Year: 2025

Vydavateľ / Publisher:
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Trieda A. Hlinku 1, 949 01 Nitra,
Slovenská republika
Constantine the Philosopher University in Nitra, Trieda A. Hlinku 1, 949 01 Nitra,
Slovak Republic
IČO: 00157716

Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.
The authors are responsible for the linguistic side of their submissions.

© 2025 Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Evidenčné číslo: EV 6290/25/PT
ISSN 1337-9453

OBSAH**CONTENTS****Adam Čaplák, Klaudia Koperdanová, Henrich Grežo**

Časopriestorová transformácia rieky Žitavy v oblasti Žitavského luhu

Spatiotemporal Transformation of the Žitava River in the Žitavský Luh

Area..... 4

Petr Chalupa, Martina Drašarová, Ján Veselovský

Společenský fázový vývoj a BRICS

Social Phase Development and BRICS..... 15

Filip Šandor, Daniel Gurňák

Struggle in Paradise? Mapping the Geopolitical Competition in the Pacific

Arena..... 33

Magdaléna Nemčíková, Daša Oremusová, Hilda Kramáreková

Učebnica geografie ako sprievodca po miestnej krajine

Geography Textbook as a Guide to the Local Landscape..... 52

Imrich Sládek, Adriana Cenkerová

Analýza súčasného stavu vyučovania mikrogeografie na gymnáziách v meste Prešov

Analysis of the Current Status of Teaching Microgeography in High

Schools in the City of Prešov..... 67

ČASOPRIESTOROVÁ TRANSFORMÁCIA RIEKY ŽITAVY V OBLASTI ŽITAVSKÉHO LUHU

Adam Čaplák, Klaudia Koperdanová, Henrich Grežo

Abstract

Hydromorphological assessment of watercourses provides valuable insights into the river, its historical development, and its interaction with the surrounding landscape. Rivers are dynamic elements of the landscape that naturally change over the centuries; however, human interventions—such as river regulation, land drainage, or infrastructure development—have significantly influenced their natural flow and spatial arrangement. These interventions have often disrupted ecological balance and reduced the landscape's capacity to retain water, thereby increasing the risk of both droughts and floods. Studying historical changes in riverbeds therefore plays an important role in understanding the current state of the landscape. It enables the identification of original river paths and the proposal of measures to restore the natural hydrological dynamics of the area. This paper focuses on the development of the Žitava River network from 1764 to the present, with an emphasis on revitalization efforts within the Žitava Wetland Nature Reserve and the analysis of changes in the lengths of watercourses.

Keywords: historical maps, Žitava Weland Nature Reserve, revitalization

Úvod

Prírodné kolísanie klímy, ako aj očakávaná zmena klímy, prinášajú dodatočné vodné režimy do prúdenia, čo vedie k viacerým vážnym problémom a neistotám (Mitková, Halmová, 2021). Zvýšená citlivosť na zachovanie rovnováhy ripariálnych ekosystémov nasmerovala pozornosť výskumníkov a plánovačov na intervenciu obnovy riek s cieľom zvýšiť prirodzenosť vodných tokov (Bombino et al., 2016). Vodné toky, ktoré sú v dobrých environmentálnych podmienkach, dominujú krajine a urbanizovaným oblastiam (Štefunková a kol., 2016).

Hydromorfologické hodnotenie vodných tokov poskytuje mnoho cenných informácií o koryte rieky a jej bezprostrednom okolí (Bore, 2024). Porovnanie historických údajov so súčasnými dátami poukazuje na rôzne transformácie a posuny riečnych brehov za posledných 250 rokov (Grežo a kol. 2020). To vytvorilo nerovnováhy medzi ekologickým, ekonomickým a sociálno-kultúrnym využívaním ekosystémových služieb, čím ohrozujú biotickú a sociálnu integritu riek (Ekka et al., 2020).

Pričom predmetom revitalizácie mokradňových biotopov Prírodnej rezervácie (PR) Žitavský luh si kladie za cieľ zmierniť negatívny vývoj aluviálnych lúk po vodohospodárskych zásahoch a eliminovať riziko negatívneho dopadu vodného režimu PR Žitavský luh na okolité obce (Enviroportal, 2025). Pre potreby komplexného návrhu obnovenia ramien starého koryta Žitavy boli vypočítané a vymodelované viaceré možnosti. Súčasťou výpočtov bolo aj prehodnotenie kapacity týchto obnovených ramien, spôsob ich naplnenia a odtoku (Podunajsko 1, 2025).

V rámci nášho výskumu sme sa zamerali na časopriestorovú transformáciu zmien od roku 1764 po revitalizáciu v dĺžkach vodných tokov počas jednotlivých období. Pričom cieľom bolo porovnanie dĺžok vodných tokov od roku 1764 (I. vojenského mapovanie) po súčasný stav.

Teoreticko-metodická časť

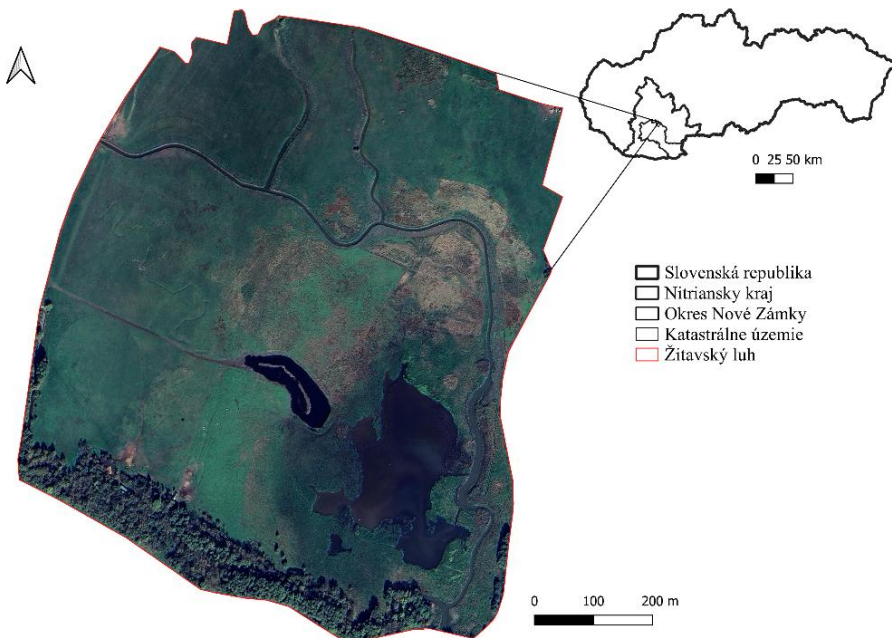
Metodika výskumu pozostáva z tvorby vektorovej vrstvy a analýzy vodných tokov z historický máp I., II., III. vojenského mapovania, leteckých snímok z roku 1949, digitálneho modelu reliéfu a projektového zámeru revitalizácie vodného toku. Grežo a kol. (2020) vo výskume identifikovali historické vodné toky zo leteckých snímok (1949), Prochádzka, Pišút (2015) vo výskume vektorizovali historické vodné toky na úseku rieky Váh (Sereď – Komárno). Autori využili vo výskume regulácie koryta nížinného meandrujúceho vodného toku, sekvenciu historických máp z I., II., III. vojenského mapovania, Dunajské mapovanie a katastrálne mapy a ich vektorizovanie. Metódy sme modifikovali a prispôbili na naše záujmové územie. Na mapovanie historických a súčasných vodných tokov sme využili dostupné online mapy, mapy georeferencované, pričom sme využili softvér QGIS Desktop 3.32.2.. Metodiku môžeme zhrnúť v krokoch:

- identifikácia historických vodných tokov z máp I., II., III. Vojenského mapovania – v mierkach I. a II. vojenské mapovanie 1:10 000; 3. vojenské mapovanie 1:25 000 (RPI.GOV 1; 2; 3, 2025); leteckých snímok z roku 1949 s rozšírením 0,5 metra (TUZVO, 2025) a digitálneho modelu reliéfu (2017 – 2023). V tejto štúdií sme použili digitálny model reliéfu DMR 5.0 (1. cyklus projektu leteckého laserového skenovania 2017 – 2023) vo formáte TIFF + TFW, súradnicový referenčný systém S-JTSK[JTSK03] – kód EPSG:8353, výškový systém: Baltský výškový systém po vyrovnaní (Bpv (1957)) – kód EPSG: 8357, priestorové rozlíšenie rastra: 1m/pixel (Geoportal LLS, 2025) a projektový zámer revitalizácie;
- vyhotovenie vektorovej vrstvy vodných tokov;
- výpočet zmien dĺžky vodných tokov v záujmovom území.

Zájmové územie

Chránené vtáacie územie Žitavský luh sa nachádza na južnom Slovensku v Podunajskej nížine a nivy rieky Žitavy. Konkrétne v Nitrianskom kraji a okrese Nové Zámky. Územie Žitavského luhu zasahuje do katastrálnych území Kmeťova, Michala nad Žitavou a Veľkej Mani (mapa. 1).

Mapa 1: Zájmové územie

Zdroj: Geoportal, 2025; vlastné spracovanie

Chránené vtáacie územie Žitavský Luh bolo vyhlásené v roku 2008 pre zabezpečenie priaznivého stavu biotopov druhov vtákov (kačica chrapačka (*Spatula querquedula*), chriašť bodkovaný (*Porzana porzana*) a kaňa močiarna (*Circus aeruginosus*)) a zabezpečenie podmienok ich prežitia a rozmnožovania. Chránené vtáacie územie Žitavský Luh (obr. 1) má výmeru 155,4 ha a v konkrétnom riešenom území je zo západu ohraničené ľavostrannou hrádzou Novej Žitavy, z východu cestnou komunikáciou (z Veľkej Mane do Žitaviec) a z juhu priečnou hrádzou pri starom ramene Žitavy (Podunajsko 2, 2021).

Obr. 1: Prírodná rezervácia Žitavský luh

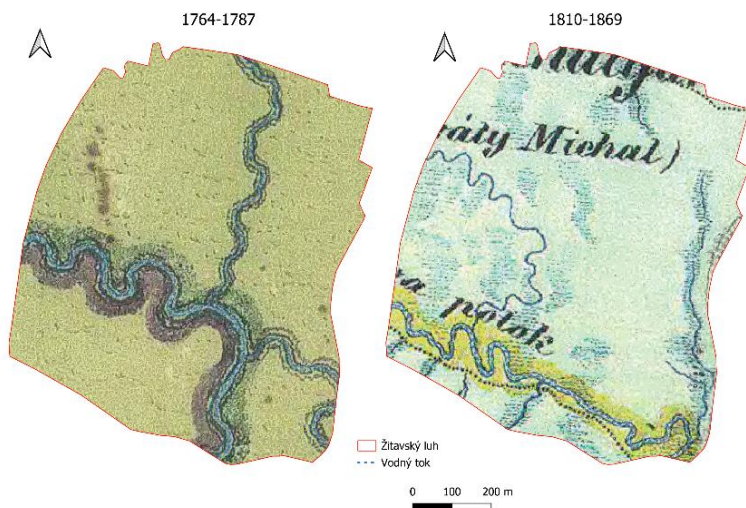

Zdroj: vlastná fotodokumentácia, 2025

Výsledky

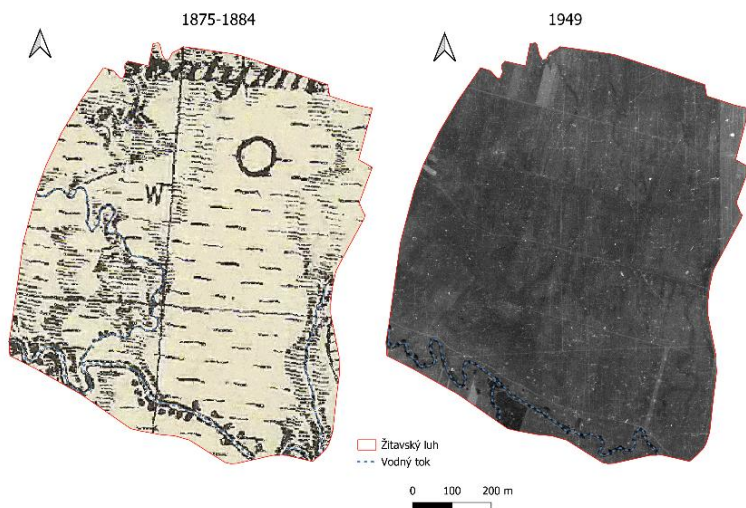
V časopriestorovej transformácii vodných tokov od roku 1764 po rok 1949 sledujeme množstvo zmien (mapa 2, mapa 3). V rámci jednotlivých časových období sledujeme zmeny počas I. vojenského mapovania v období rokov 1764 – 1787. Počas vojenského mapovania sme zistili dĺžku vodného toku v záujmovom území 2,6 km. Následne počas II. vojenského mapovania v rokoch 1810 – 1869 sme zistili dĺžku vodných tokov 3,5 km a počas III. vojenského mapovania v rokoch 1875 – 1884 to bolo 2,5 km. V rámci leteckého snímkovania z roku 1949 bola celková dĺžka vodného toku 1,3 km.

Mapa 2: Časopriestorová transformácia vodných tokov od roku 1764 po 1869

Zdroj: Geoportal, 2025; TUZVO, 2025; RPI.GOV 1; 2; 3, 2025; vlastné spracovanie

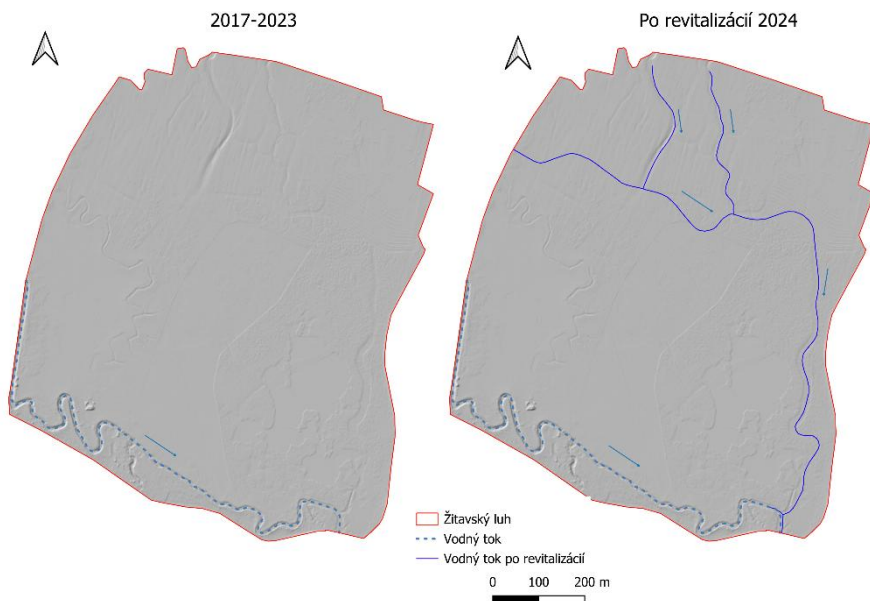
Mapa 3: Časopriestorová transformácia vodných tokov od roku 1875 po 1949

Zdroj: Geoportal, 2025; TUZVO, 2025; RPI.GOV 1; 2; 3, 2025; vlastné spracovanie

V zmenách na mape 4 sledujeme časopriestorové zmeny v roku 2017 – 2023 na digitálnom modeli reliéfu vo formáte „hillshade“. Zvolený formát bol pre identifikáciu vodného toku pod hustou vegetáciou, ktorý nebolo možné sledovať na ortofotosnímках. Počas rokov 2017 až 2023 sme zistili dĺžku tokov 1,4 km. V rámci revitalizácie a obnovenia mŕtvych ramien rieky Žitavy, bez dĺžky vodného toku z rokov 2017 – 2023, sme zistili dĺžku 2,2 km. V súčasnosti pri súčte dĺžky z rokov 2017 – 2023 a revitalizácie, ktorá na území prebehla je celková dĺžka 3,6 km. Pričom predmetná revitalizácia mokrad'ových biotopov Prírodnej rezervácie Žitavský luh si kladie za cieľ zmierniť negatívny vývoj aluviálnych lúk po vodohospodárskych zásahoch a eliminovať riziko negatívneho dopadu vodného režimu Prírodnej rezervácie Žitavský luh na okolité obce (Podunajsko, 2, 2025).

Mapa 4: Časopriestorová transformácia vodných tokov od roku 2017 po revitalizáciu

Zdroj: Geoportal LLS, 2025; TUZVO, 2025; RPI.GOV 1; 2; 3, 2025; Podunajsko 3, 2021; vlastné spracovanie

V tab. 1 sledujeme zmeny dĺžky vodných tokov v oblasti Žitavského luhu od roku 1764 po súčasnosť. Najmenšie dĺžky vodných tokov sme zaznamenali v roku 1949 (1,3 km), nasledujú roky 2017 – 2023 (1,4 km), 1875 – 1884 (2,5 km),

1764 – 1787 (2,6 km) a roky 1810 – 1884 (3,5 km). Počas revitalizácie a obnovy rieky Žitavy sme zistili celkovú dĺžku 2,2 km, pri sčítaní so súčasnou dĺžkou na základe digitálneho modelu reliéfu (2017 – 2023) dosahuje celkovú dĺžku 3,6 km.

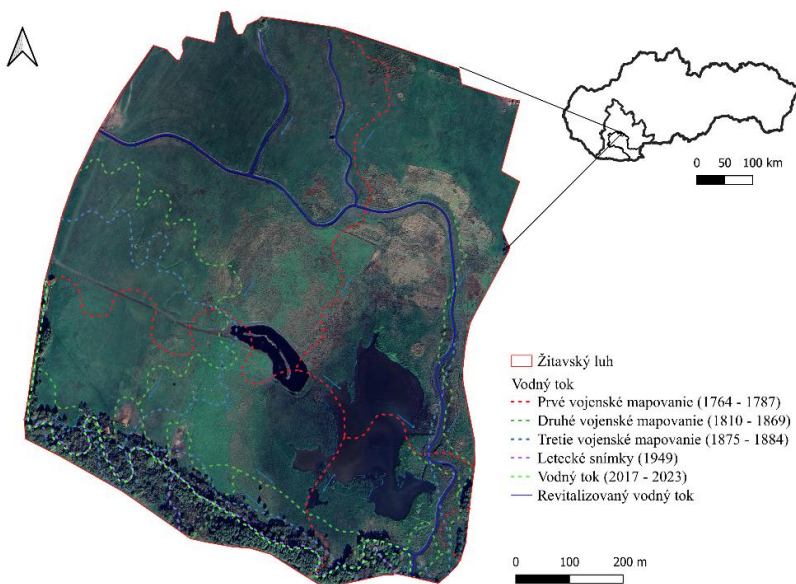
Tab. 1: Dĺžky vodných tokov v záujmovom území

Rok	Dĺžka vodného toku (km)
1764 – 1787	2,6
1810 – 1869	3,5
1875 – 1884	2,5
1949	1,3
2017 - 2023	1,4
Revitalizované	2,2

Zdroj: Geoportal, 2025; TUZVO, 2025; RPI.GOV 1; 2; 3, 2025; vlastné spracovanie

V rámci výslednej mapy 5 sledujeme časopriestorové transformácie vodný tokov od roku 1764 až po súčasnosť.

Mapa 5: Vodné toky v rámci záujmového územia od roku 1764 po súčasnosť

Zdroj: Geoportal, 2025; TUZVO, 2025; RPI.GOV 1; 2; 3, 2025; vlastné spracovanie

Diskusia a záver

Autori Malso et al. (2023) využili na rekonštrukciu dlhodobej histórie osídlenia aluviálnych záplavových oblasti integráciu historickej mapovej analýzy a diaľkového prieskumu Zeme. V našom výskume sme využili na analýzu situovania bývalých vodných tokov historické mapovania (I., II. a III. vojenského mapovania), ortofotosnímky z roku 1949, digitálny model reliéfu 2017 – 2023 a projektovú dokumentáciu revitalizácie z roku 2021.

Porovnanie historických súborov údajov so súčasnými údajmi ukázalo rôzne transformácie a posuny brehov riek za posledných 250 rokov (Grežo a kol. 2020). V našom výskume sme zaznamenali posuny vodných tokov v priebehu mapovaní, pričom sme zistili zmeny dĺžky vodných tokov v záujmovom území. Najvýraznejší rozdiel sledujeme medzi II. vojenským mapovaním (1810 – 1869) a rokom 1949 v celkovej dĺžke 2,2 km. V rámci prvého vojenského mapovania (1764-1787) sme zaznamenali rozdiel dĺžky vodných tokov so súčasnosťou 1,0 km. Pričom pri revitalizácii sledujeme zmenu a predĺženie vodného toku o 2,2 km, pričom v celkovom súčte aktuálneho vodného toku v Žitavskom luhu je to 3,6 km.

Vzhľadom na vykonanú revitalizáciu vodného toku v Žitavskom luhu a zistené zmeny v dĺžke vodných tokov, je dôležité pokračovať v starostlivosti o tento ekosystém a zabezpečiť dlhodobú udržateľnosť.

PodĎakovanie

Práca bola podporená projektom VEGA 1/0342/22 Identifikácia, hodnotenie a konsolidácia erózne ohrozených nížinných pahorkatín Slovenska.

Literatúra

- BOMBINO, G – DEINISA, P. – FAZIAB, C. – FORTUGNOA, D. – MORACIB, F. 2016. Proposals for restoration of Mediterranean watercourses in urban context. In *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. ISSN 1877-0428, 2016, vol. 223, no. 1, pp. 739-744.
- BORE, L. 2024. The impact of the geographical environment on the hydromorphological conditions of watercourse in southern Poland. In *Geology Geophysics and Environmnet*. ISSN 2353-0790, 2024, vol. 1, no. 50, pp. 96-112.
- EKKA, A. – SAKET, P. – YOUNG, J. – ZAAG, - P. 2020. Anthropogenic Modifications and River Ecosystem Service: A Landscape Perspective. In *Water*. ISSN 2073-4441, 2020, vol. 12, no. 10, pp. 1-21.
- ENVIROPORTAL, 2025. *Chránené vtáčie územie Žitavský luh – revitalizácia : Účel projektu/plánu*. [online]. Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného

- prostredia, 2021. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://www.enviroportal.sk/eia/detail/-chranene-vtacie-uzemie-zitavsky-luh-revitalizacia->
- GEOPORTAL LLS, 2025. *LiDAR – DMR v 5.0*. [online]. Bratislava: Geodetický a kartografický ústav Bratislava, 2019. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://rpi.gov.sk/metadata/9743a20e-2f28-4b58-a29d-5ff838df8b55>
- GEOPORTAL, 2025. *Zobrazovania služba WMS - Ortofotomozaika*. [online]. Bratislava: Geodetický a kartografický ústav Bratislava, 2024. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://rpi.gov.sk/metadata/6db4d064-cd47-4284-b4b2-4b3f8558d00e>
- GREŽO, H. – MOČKO, M. – IYSÓFF, M. – VRBIČANOVÁ, G. – PETROVIČ, F. – STRAŇÁK, J. – MUCHOVÁ, Z. – SLÁMOVÁ, M. – OLAH, B. – MACHAR, I. 2020. Flood risk assessment for the long-term strategic planning considering the placement of industrial parks in Slovakia. In *Sustainability*. ISSN 2071-1050, 2020, 2020, vol. 12, no. 10, pp. 1-20.
- MALSOSA, A. – ORENGO, H. – PETRIE, C. 2023. Reconstructing long-term settlement histories on complex alluvial floodplains by integrating historical map analysis and remote-sensing: and archeological analysis of the landscape of the Indus River Basin. In *Heritage Science*. ISSN 2050-7445, 2023, vol. 1, no. 11, pp. 1-27.
- MITKOVÁ, V – HALMOVÁ, D. 2021. Statistic Analysis and Trend Detection of the Hydrological Extremes in the Váh River at Liptovský Mikuláš. In *Acta Horticulturea et Regiotecturea*. ISSN 1338-5259, 2021, vol. 24, no. 1, pp. 80-89.
- PODUNAJSKO 1, 2025. *Hydrodynamický výpočet*. [online]. Maňa: Podunajská pobočka Slovenskej ornitologickej spoločnosti/BirdLifeSlovensko, 2021. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://www.podunajsko.sk/aktuality/predstavenie-zameru-revitalizacie-pr-zitavsky-luh>
- PODUNAJSKO 2, 2025. *Projektová dokumentácia*. [online]. Maňa: Podunajská pobočka Slovenskej ornitologickej spoločnosti/BirdLifeSlovensko, 2021. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://www.podunajsko.sk/aktuality/predstavenie-zameru-revitalizacie-pr-zitavsky-luh>
- PODUNAJSKO 3, 2025. *Projekt organizácie výstavby - situácia*. [online]. Maňa: Podunajská pobočka Slovenskej ornitologickej spoločnosti/BirdLifeSlovensko, 2021. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://www.podunajsko.sk/aktuality/predstavenie-zameru-revitalizacie-pr-zitavsky-luh>
- PROCHÁDZKA, J – PIŠŮT, P. 2015. Regulácia koryta nížinného meandrujúceho vodného toku v období r. 1782 – 1900 (na príklade rieky Váh v úseku Sered' –

- Komárno). In *Geographia Cassoviensis*. ISSN 1337-6748, 2015, vol. 1, no. 9, pp. 44-55.
- RPI.GOV 1, 2025. *I. vojenské mapovanie (1764 – 1787)*. [online]. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 2022. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://rpi.gov.sk/metadata/9c837b0f-393b-44f0-9a1e-c0dfe1b06cc8>
- RPI.GOV 2, 2025. *II. vojenské mapovanie (1764 – 1787)*. [online]. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 2022. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://rpi.gov.sk/metadata/f6a9ae10-9b22-489c-bbfe-e6751700a6ae>
- RPI.GOV 3, 2025. *III. vojenské mapovanie (1764 – 1787)*. [online]. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 2022. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://rpi.gov.sk/metadata/8e66952f-b2b1-4ff4-8dc0-f8a33f062348>
- ŠTEFUKOVÁ, Z. – ŠKRINÁR, A. – BELČÁKOVÁ, I. – HALAJ, P. – IVAN, P. 2016. Determination of the Qualitative Features of Watercourses for Restoration in the Urban Environment. In *Procedia Engineering*. ISSN 1877-7058, 2016, vol. 161, no. 1, pp. 23-29.
- TUZVO, 2025. *Historická ortofotomapa Slovenska*. [online]. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 2021. [cit. 6.5.2025]. Dostupné na internete: <https://mapy.tuzvo.sk/hofm/>

SPATIOTEMPORAL TRANSFORMATION OF THE ŽITAVA RIVER IN THE ŽITAVSKÝ LUH AREA

Summary

Hydromorphological assessment of watercourses is an important tool for understanding the historical development of rivers, their current state, and their interactions with the surrounding landscape. Due to natural climate fluctuations, as well as the expected changes associated with global warming, water regimes are changing, leading to various challenges and uncertainties in water management and landscape planning. As Mitková and Halmová (2021) note, climate fluctuations increase the demands on water resource management and emphasize the need to protect and restore riparian ecosystems. These ecosystems are crucial for the stability of the landscape and biodiversity but are also highly sensitive to human interventions. For this reason, in recent years, researchers' attention has increasingly focused on the revitalization of watercourses and the restoration of natural hydrological processes (Bombino et al., 2016).

Rivers represent significant landscape structures that naturally meander and create dynamic relationships with the surrounding environment. However, human

activities such as regulation, drainage, and infrastructure development have significantly disrupted their natural courses. These interventions have led to a reduced ability of the land to retain water, resulting in increased risks of both droughts and floods. Historical changes in riverbeds are often insufficiently documented, which is why their reconstruction is key to understanding long-term changes and proposing effective adaptive measures. Comparing historical maps with current data, including satellite imagery and digital elevation models, allows for the identification of original river courses, the analysis of changes in their length and shape, as well as their ecological condition (Grežo a kol., 2020).

In this context, the Žitavský Luh Nature Reserve plays an important role, having been declared to protect alluvial habitats and ensure favorable conditions for specific bird species. A significant part of the efforts to restore the ecosystem was the revitalization of the former Žitava River channel. The goal was not only to improve the ecological stability of the area but also to eliminate the potential negative impacts of the altered water regime on the surrounding villages. In our analysis, we focused on historical watercourses from the I., II., and III military mapping, aerial images from 1949, digital elevation models from 2017-2023, and the proposed revitalization project of the watercourse.

This work, therefore, focuses on the development of the river network in the Žitavský Luh area from 1764 to the present, with an emphasis on the spatiotemporal changes in the length of watercourses and revitalization interventions that have significantly influenced the hydromorphological characteristics of the area.

Mgr. Adam Čaplák

Mgr. Klaudia Koperdanová

doc. Mgr. Henrich Grežo, PhD.

Katedra ekológie a environmentalistiky FPVaI UKF v Nitre

Trieda A. Hlinku 1, 949 01 Nitra

E-mail: adam.caplak@ukf.sk, klaudiakoperdanovaa@gmail.com, hgrezo@ukf.sk

SPOLEČENSKÝ FÁZOVÝ VÝVOJ A BRICS

Petr Chalupa, Martina Drašarová, Ján Veselovský

Abstract

Political geography deals with the power structure of the world resulting from the efforts of states to fulfill their geopolitical goals. The power of powers comes from the given economic and military power, influential ideology and culture. Geopolitics is essentially a permanent activity of great powers aimed at changing the power structure of the world. The aim of the political-geographical contribution, which addresses the relationship between political, economic and socio-cultural phenomena and processes, is not only to present the natural phased social shift from the industrial era to the post-industrial era, but also to clearly document past developments with an indication of a possible change of the geopolitical center from the current Euro-American Atlantic region to the Eastern Pacific. We illustrate this by the characteristics of the new and growing economic grouping BRICS. For African and Latin American countries that are considering membership in BRICS in the future, the market, which represents an area of 42 % of the global population, is also becoming an attraction. The countries of the political West, especially the United States and the European Union, will probably be forced to reconsider their model of cooperation with these countries in order to avoid losing these countries as important partners in the world order in the future.

Keywords: phased social shift, agrarian, industrial, post-industrial society, world geopolitical center, BRICS, European Union, USA

Úvod

Cílem geopolitického příspěvku, je jednak přehledně dokumentovat minulý společenský vývoj a dále prezentovat současnost s možným posunem geopolitického centra z euroamerické atlantické oblasti do východní pacifické, včetně role nového rozrůstajícího se ekonomického seskupení BRICS (*Brazil, Russia, India, China, and South Africa*). Jádrem tvoří Brazilská federativní republika, Ruská federace, Indická republika, Čínská lidová republika, Jihoafrická republika a další k nim přidružené země, tj. Egyptská arabská republika, Etiopská federativní demokratická republika, Íránská islámská republika a Spojené arabské emiráty. Argentinská republika a Království Saúdská Arábie se o vstup rozhodují.

Geopolitické centrum

Mocenské uspořádání světa vyplývá ze snah států a jejich aktérů o splnění jejich cílů. Síla těchto mocností vychází z ekonomické a vojenské moci a vlivné ideologie a kultury. Z tohoto lze vyvodit, že geopolitika je v podstatě permanentní aktivita velmocí směřující ke změně mocenského uspořádání světa. Potvrzují ve svých pracích např. Baar, Rumpel, Šindler (1996), Baar (2002), Barbag (1987), Boesler (1983), Žaloudek (1996), Jehlička, Tomeš, Daněk (2000), Ištók (1997, 2004), anebo Skokan (2012). Přestože současné moderní chápání společenského vývoje ho vidí spíše jako regulovaný zápas různých zájmů, nelze zpochybnit, že společenský proces permanentně probíhá. Kdybychom tento vývoj velmi zjednodušeně periodizovali, tak lze zaznamenat (ve vztahu k Evropě) např. tyto epochy:

- konec starověku spadá do doby rozpadu římské říše a v dávné minulosti byla dominantní oblast Středoziemního moře, na rozhraní tří kontinentů, s tehdejší regionální dominancí Egyptanů, Fénicianů, Řeků a Římanů,
- ve středověku (raný 476-1000, vrcholný 1000-1300 a pozdní od roku 1300) - se v období středověkých objevných plaveb dominance Portugalců a Španělů rozšířila na celou tehdy poznanou část Země (potvrzené Tordesillaskou smlouvou z roku 1494),
- koncem 16. století Britové pod vedením bývalého piráta Francise Drakea porazili španělskou armádu a otevřeli si cestu k vlastní geopolitické expanzi, ve které jim konkurovali v cestě za globálním ovládnutím světa zejména Francouzi a Holanďané. V roce 1588 proběhla bitva u Gravelines, ve které Britové porazili Španěly a otevřeli si cestu ke své koloniální expanzi v Severní Americe a v Africe (Janáček, 1959).

Kolonizace zámořských území vedla k ekonomickému rozvoji v západní Evropě, která se stala nejvýznamnější geopolitickou oblastí planety. Při podrobnější analýze dalšího světového vývoje se můžeme dostat k různým přechodným a odlišně velkým územním dominancím (lokální, regionální, globální) s vlivem třeba Turecka, Ruska, USA, Japonska anebo Německa. Z geopolitických zájmů na americkém kontinentu (viz Monroeova doktrina z r. 1823) se politické, ekonomické a vojenské zájmy USA postupně rozšířily v souvislosti s 1. světovou válkou do Evropy a po 2. světové válce prakticky na celou planetu. V období tzv. studené války se v některých letech a určitých regionech bipolárního světa politické zájmy změnily ve válečný konflikt, např. Korea, Vietnam. Vliv USA se po rozpadu sovětského bloku od 90. let výrazněji projevil na rozpuštění Varšavské smlouvy, což umožnilo rozšíření NATO do zemí ležících blízko hranic s Ruskou federací. Podrobně ekonomický, politický a vojenský vývoj směřující ke světové geopolitické dominanci Spojených států

analyzují např. Huntington (2005), Moor (2003, 2004, 2005, 2007), Deschner (2005), Daaler, Linsay (2003), Mayssant (2002), Marshall (2018), Chalupa, Nemethová, Hubelová (2008), Veselovský, Chalupa, Brychtová (2023), Cohen-Tanugi (2003), anebo Opatrný (1998). Srovnáme-li geopolitickou mapu světa v průběhu posledních sta let, tak je patrné, že vedle Spojených států a Evropské unie vyrůstají postupně nová různě teritoriálně rozsáhlá mocenská centra. Mocenské centrum čínské, indické, brazilské, pravděpodobně také turecké a iránské, BRICS a o rovnoprávné postavení se hlásí Afrika a Latinská Amerika.

Společenské fázové posuny

V souladu s autory s Hnízdem (1995), Haywoodem (1998), Shortem (1994), Morilem (1981), Krejčím (2001), Flintem (2012), Andělem a Skokanem (2003), anebo B. Grofmanem (1990) lze říci, že definitivní obrat od tradiční společnosti k moderní společnosti přichází s industrializací a průmyslovou revolucí. První průmyslová revoluce začala v 18. století v Anglii (1784 mechanický tkalcovský stav Edmunda Cartwrighta), druhá průmyslová je spojována s elektrifikací a s montážními linkami a třetí je spojována s automatizací (v r. 1969 vyroben první programovatelný logický automat). Současnost, někdy se označuje jako čtvrtá průmyslová revoluce, je období od roku 1987, kdy se virtuální a reálné světy začínají prolínat díky vstupu kyber-fyzických systémů. Na roli bazických inovací, které přinášejí zásadní kvalitativní ekonomické a společenské změny, po nichž následuje poměrně dlouhé zdokonalovací období, poukázal již ve 20. letech minulého století Nikolaj Dmitrijevič Kondratjev (*Kondratěv* 4. 3. 1892 - 1938). Podle jeho teorie v průběhu vývojového cyklu probíhá kvalitativní přeměna generací techniky a technologií, která přináší zcela novou kvalitu vyvolávající následně zásadní kulturně společenské změny. Na Kondratjeva navázal a dále jeho teorii rozvinul zejména Alvin Toffler, jeden z nejvýznamnějších světových futurologů. Je autorem teorie nadindustriální (superindustriální) společnosti, která nahradí společnost industriálního období. Vychází z existence vzájemně se střídajících a pohlcujících civilizačních vln. Na počátku byla první vlna, která dala vznik agrární společnosti. Do poloviny 20. století byly síly první vlny nahrazeny novými, zformovaly společnost industriální. V současné době do ní proniká další vlna, transformující stávající industriální společnost v kvalitativně vyšší postindustriální. Modelováním světa pomocí megatrendů se zabývali američtí prognostici John Naisbitt a Patricie Aburdenová. Jan Keller inspirovaný německým sociologem Peterem Wagnerem ve své knize Dějiny klasické sociologie (2005), používá toto členění moderní společnosti:

- konec 18. a první dvě třetiny 19. století
- konec 19. století a první dvě třetiny 20. století
- poslední čtvrtina 20. století až do současnosti

V súčasnom období fázového spoločenského prechodu (působení III. civilizační vlny), najdeme mnohé shodné rysy s obdobím nástupu II. civilizační vlny, ktorá vznikla v predminulém století (Chalupa, Ivanička, 1993)¹⁾. Od prelomu 50. a 60. let se začala prosazovat třetí průmyslová revoluce s výraznou “*scienfikací hospodářských odvětví*”. Je spojená s automatizací, elektronikou a rozvojem informačních technologií a za její počátek se obecně považuje rok 1969.

Výrobní síly a jejich rozvoj překračují nadnárodní integraci stávající státní rámec, což s sebou přináší vznik dalších problémů, které označujeme jako globální. Tak, jako v 19. století ustupovalo zemědělství průmyslu, tak začal průmysl ustupovat expanzi terciární sféry. Pro pochopení akcelerace společenského vývoje uvádíme několik příkladů:

- lidský rod Homo se datuje do doby, kdy se v paleolitu, asi před 2.8 miliony let, objevily první kamenné nástroje,
- fosilní důkazy prvních ohnišť se datují asi před 250 tisíci lety, ale je možné, že oheň byl využíván asi před 1,5 miliony let,
- neolitická revoluce začíná na Blízkém východě zhruba v 8., nebo v 7. tisíciletí před naším letopočtem,
- v roce 1827 vynalezli bratřenci Václav a František Veverkovi ruchadlo, které k orání nahradil pluh, který se v roce 1832 objevil u nás na zemědělské výstavě v Praze.

Bylo by možno za dobu od neolitu sestavit velice dlhý prehľad vynálezů a objevů, které ovlivnily techniku a ekonomický vývoj společnosti s dopady na její sociální úroveň. Pro doplnění uvádíme v tabulce č. 1 zjednodušený prehľad od 18. století.

Tab. 1: Vybrané objevy

1705	Newcomen a Savery sestrojili první parní stroj
1745	Vacanson sestrojil tkalcovský stav
1748	Lomonosov vyslovil zákon o zachování hmoty a energie
1752	Franklin objevil bleskosvod
1776	Bushnell spustil na moře první ponorku
1782	Watt zdokonaluje parní stroj
1783	bratři Montgolfierové vzletli v balonu
1785	Cartwright konstruuje mechanický tkalcovský stav
1797	Garnerin provedl první seskok padákem
1800	Volta vynalezl prototyp galvanického článku
1814	Stephenson postavil první parní lokomotivu
1825	zprovozněna první parní železnice Stockton – Darlington
1826	Niepce zhotovil první fotografii

1833	Babbage konstruuje výpočetní stroj na děrovací štítky
1839	buněčná teorie J. E. Purkyně
1843	na vodu spuštěna Great Britain, první velká loď poháněná lodním šroubem
1866	položen transoceánský podmořský kabel mezi Evropou a Amerikou
1866	Siemens objevil dynamoelektrický princip
1867	Nobel vynalezl dynamit
1869	Mendělejev a Meyer sestavují periodickou soustavu prvků
1876	Bell zrealizoval vynález telefonu
1879	Edison vyvinul žárovku
1881	Pasteur objevuje princip ochranných látek (vakcína proti vzteklině)
1884	Nipkov patentuje první televizi
1887	Hertz objevil elektromagnetický princip
1888	Dunlop vynalezl pneumatiku nové konstrukce
1892	Diesel patentuje benzínový motor
1895	první kinematografická projekce bratří Lumiérů
1900	vznik Planckovy kvantové teorie
1901	objev krevních skupin
1903	první lety bratří Wrightů
1906	první rádiový lampový přijímač
1909	Blériot přelétl kanál La Manche
1911	Rutherfordův objev atomového jádra
1912	postavena první Kaplanova turbína
1913	Fordovy závody zahajují první sériovou výrobu automobilů
1916	postaveny první tanky
1916	vznik Einsteinovy teorie relativity
1918	postavena první helikoptéra
1921	Banting a Best objevují inzulin
1925	objev elektronového mikroskopu
1926	zahájena výroba syntetického kaučuku
1926	Baird představil barevnou televizi
1928	Flemingův objev penicilinu
1933	první záznam zvuku na magnetické pásky
1935	objev izotopu uranu (uran 234)
1942	Fermi řídí stavbu prvního atomového reaktoru
1945	svržení atomové pumy na Hirošimu a Nagasaki
1946	Eckert a Mauchly sestavili první elektronický počítač

1946	první atomová ponorka
1947	první let nadzvukového letounu
1948	vynalezen tranzistor
1951	zrod projektu vodíkové bomby
1954	postavena první atomová elektrárna
1952	vyroben první počítač IBM
1954	vyvinut tranzistorový radiopřijímač
1957	vypuštěna první umělá družice země Sputnik I
1959	Luna – první raketa vyslaná k Měsíci
1960	Maiman sestrojil první laser
1961	Gagarin – první člověk ve vesmíru
1969	američtí kosmonauti vystupují na povrch Měsíce
1969	zkonstruováno první nadzvukové letadlo Concorde
1972	Hewlett konstruuje první vědecký kapesní kalkulátor
1979	vznikají první kompaktní disky
1977	Anatoli Unitsky představil strunovou dopravu
80. léta 20.st.	vznik prvních laserových kopírovacích strojů
90. léta 20.st.	masový rozvoj internetu

Zdroj: vlastní zpracování

Toto všechno ovlivnilo na přelomu 19. a 20. století vědecká a kulturní díla, která dala impuls dalšímu ekonomickému a kulturnímu rozvoji, který ve svém souhrnu vytvořil od poslední třetiny 20. století předpoklady pro nástup postindustriálního období. (Pro ilustraci uvádíme jen výběr významných osobností, jejichž obecná známost nevyžaduje další podrobnosti).^{2,3)} V období od roku 1918 do konce 30. let 20. století se světově uznávanými stali četní vědci a umělci.^{3,4)} Od první poloviny 40. let začala být vědecká a umělecká díla výrazně ovlivněna druhou světovou válkou a následně bipolárně rozděleným světem a došlo k úzkému propojení mezi vědou a výrobou a umělecká díla nabyla na ideovosti.⁴⁾ Od poloviny minulého století nastupuje postindustriální fáze společnosti, pro jejíž ekonomiku platí, že hlavní přísun a přínos už není ze sektoru sekundárního, ale pochází převážně ze sektoru terciárního. Také její označení jako informační společnost dokládá, že rozvoj je založený na integraci informačních a komunikačních technologií, které pronikají do všech oblastí společenského života, včetně změn společenských vztahů a procesů. Dnešní postindustriální společnost tvoří základ ekonomického rozvoje, zajišťující nejen světovou hospodářskou dominanci, ale také dominanci politickou a vojenskou (první vojenská proběhla v USA), (dosáhly jako první v roce 1955 úroveň 50 % populace pracující ve službách) a v Západní Evropě. Podrobnosti uvádí např. A. Toffler s H. Toffler (2001). V současné době USA a EU začínají konkurovat státům BRICS, v nichž žije

45 % světové populace s ekonomikou, která má hodnotu téměř třetiny světové ekonomiky a již nyní téměř dosahuje na ekonomický výkon skupiny G7 (USA, Kanada, Německo, Itálie, Francie, Japonsko a Velká Británie.)

Problematikou společenského fázového vývoje se zabývali četní odborníci, např. zakladatel anglosaské geopolitiky A. T. Mahan, švédský politolog R. Kjellen, dále R. Ashley, K. Dodds, K. Haushofer, L. Anselin a z novějších autorů si pozornost zaslouží dostupnější práce např. Cohen-Tanugi (2003), Daaler, Lindsay (2003), Huntington (2005), Laquer (2004), Mayssant (2002), Moor (2004, 2005, 2005, 2007), Barbag (1987), Boesler (1983), Grofman (1990), Morril (1981), Ištók (1997, 2004), Short (1994), Marshall (2018), Flint (2012), Barbag (1987). V České republice např. Jehlička, Tomeš, Daněk (2000), Chalupa, Hübelová (2007, s. 133), Krejčí (2001, s. 3-21), Lysák (2003, s. 931-936), Hnízdo (1995), Žaloudek (1996) a Opatrný (1998, s. 432), Baar (1996, 2002), Rumpel, Šindler (1996), Skokan (2012), Anděl, Skokan (2003), Bauman (2008) a Keller (2005).

Nové vznikající geopolitické centrum (BRICS)

BRICS je zkratka pro hospodářské seskupení Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Jihoafrické republiky. Poprvé byla ještě jako BRIC použita Jimem O'Neilem z investiční banky Goldman Sachs v roce 2001. Po přistoupení Jižní Afriky k uskupení v prosinci 2010 a formálním uvedení v členství 18. února 2011 se používá zkratka BRICS. V dokumentu Building Better Global Economic BRIC z roku 2001 je charakterizováno BRICS jako seskupení s nejrychleji rostoucí tržní ekonomikou na světě. Podíl zemí BRICS na globálním HDP je vyšší než podíl Kanady, Francie, Německa, Itálie, Japonska, USA a Velké Británie (G7) dohromady a rozdíl se bude zvyšovat. V roce 2030 by BRICS země mohly mít podíl 34 % a G7 země pravděpodobně zaznamenají pokles podílu na 28 %. Přestože Brazílie a Indie mají jinou zahraniční politiku než Čína a Rusko, což může komplikovat jednotný postup v klíčových geopolitických otázkách, tak již v roce roku 2003 se projeví čtyři významné argumenty, proč se tyto země mohou stát klíčovými hráči ve světové ekonomice:

- permanentní ekonomický růst původní čtveřice zemí BRIC,
- zvyšující se důležitost rolí členských států ve světovém hospodářství,
- kvalita ekonomického rozvoje těchto zemí odpovídající modernímu postindustriálnímu hospodářství,
- v kontextu rozšíření se BRICS řídí dvěma principy, a to multilateralismem a efektivitou organizace.

Podle Goldman Sachs, což je globální investiční společnost podnikající v cenných papírech, budou země BRICS srovnatelně bohaté, ne-li bohatší než ekonomiky zemí G7 již v polovině tohoto století. Nikde není na rozdíl od Evropské

unie uváděno, že by se země BRICS měly v budoucnu formovat do politických společenství či formálních obchodních sdružení. Cílem je jen vytvořit dominantní potenciál silného hospodářského bloku, což dává předpoklad, že do roku 2050 by se tři země BRICS (Čína, Indie, Rusko), mohly stát významnými světovými ekonomikami. Celkový HDP zemí BRICS (s výjimkou zemí, které přistoupí v nadcházejících letech) je nyní již cca 40 % světového HDP. A kombinované HDP G7, vedené USA, bylo dlouho nižší než 30 % světového HDP. BRICS se stal pro rozvojové země, především z Afriky a Latinské Ameriky, zajímavý a výhodný. Podílet se na formování nového systému odpovídá i ambicím států, které se osvobodily od kolonialismu a neokolonialismu. V současnosti např. prochází Latinská Amerika, region Země, kde nejrychleji přibývá obyvatelstva, výraznou ekonomickou a zejména politickou proměnou. Někteří přirovnávají dynamickou současnost k době, kdy se bojovalo o nezávislost na Španělsku a Portugalsku. Dnes se spíše jedná o vlastní využívání nemalých přírodních zdrojů, o způsobu přerozdělování národního důchodu a zajištění mezinárodní dělby práce bez politických bariér a omezení. Heslo „*Mejor mundo es posible!*“ je rozšířené v mnoha zemích Latinské Ameriky, výstižně prezentuje tyto tendence. Je o tom, že „*lepší svět je možný*“. V současnosti stále více ekonomicky proniká Čína nejen do Latinské Ameriky, ale i do Afriky (a tedy také politicky), která se na rozdíl od Evropské unie, tolik nezabývá nějakými politickými otázkami (ani demokracií a ochranou životního prostředí), a o to více odtud dováží, vyvážá a investuje.

V souhrnu to znamená, že ve světovém hospodářství permanentně dochází k postupnému nahrazování rozvinutých ekonomik rozvojovými. Další dynamika závisí na mnoha faktorech, mající tyto země k dispozici. Jsou to:

- dostupné a levnější přírodní zdroje, kterými prakticky všechny země BRICS disponují,
- dostatek levných pracovních sil, limitující může do jisté míry být kvalifikační profesní úroveň, kterou vyžaduje postindustriální ekonomika,
- potřebný kapitál,
- obrovský spotřebitelský trh.

Brazílie

Brazílie je největší a svými 213 miliony obyvatel je nejlidnatější stát Jižní Ameriky, současně pátý největší a také pátý nejlidnatější stát světa. Brazílie s tradičně neutrální zahraniční politikou je regionální velmocí, silně ovlivňující Latinskou Ameriku. Brazílie má postavení prakticky nejvýznamnějšího vývozce komodit, které ji permanentně drží na místě významného globálního hráče. K rozšiřování svého vlivu Brazílie využívá zejména Organizaci amerických států, Unii jihoamerických národů, zónu volného obchodu Mercosur, sdružení BRICS (Rusko, Čína, Indie, JAR) a Společenství portugalsky mluvících zemí

(Comunidade dos Países de Língua Portuguesa), někdy zvané Lusofonie. Brazílie má osmou největší ekonomiku světa (HDP v paritě kupní síly), potažmo jedenáctou (nominální HDP) a zdaleka největší v Jižní Americe. Je největším producentem a exportérem kávy na světě, a to již 150 let. Je členem skupiny G20. V současné době s Ruskem, Čínou, Indií, JAR, Egyptem, Íránem, Etiopií a Spojenými arabskými emiráty vytváří obchodně-politické spojení BRICS. S ostatními jihoamerickými státy (Argentina, Uruguay, Brazílie, Paraguay + přidružené země Bolívie, Chile, Kolumbie, Ekvádor, Guyana, Peru a Surinam) pak zónu volného obchodu Mercosur. Brazílie představuje 40 % HDP Latinské Ameriky a s HDP 2,13 bln. USD (růst 3.1 %). V roce 2023 byla zpět v top 10 ekonomikách světa. Podíl sektorů spíše necharakterizuje typickou rozvojovou zemi: zemědělství 7,3 %, průmysl 21,4 % a služby 71,3 %. Zajímavé je, že Brazílie je 8. největším výrobcem automobilů na světě a má šestý největší vnitřní trh automobilů. Automobilový průmysl se stal symbolem industrializace, která v Brazílii začala v 60. letech minulého století. V roce 2021 vzrostla výroba v tomto oboru o 11,6 % na 2,24 milionu automobilů. V letech 1960 až 2000 bylo podle údajů Brazílské asociace výrobců automobilů (ANFAVEA) vyrobeno 86,4 milionu automobilů. V současné době zodpovídá automobilový průmysl za 3 % HDP Brazílie a zaměstnává 1.3 milionu lidí. Tento objem produkce nabízí jak možnosti pro zahraniční dodavatele dílů, tak i příležitosti k přímým zahraničním investicím do výrobních kapacit v Brazílii. Navzdory objektivním ekonomickým problémům země je tento sektor perspektivní, protože na brazilský trh se nevztahuje většina restriktivních opatření, která v blízké budoucnosti vážně ohrozí tradiční výrobu automobilů v Evropě. Vláda prosadila důležité především daňové a rozpočtové reformy. Roste význam Číny jako investora a obchodního partnera, snaha o posílení role BRICS jako protiváha USA-EU. V posledních dvou letech se ekonomická situace v zemi stabilizuje, za růstem HDP stojí rostoucí export zemědělských komodit a ropy.

Ruská federace

Ruská federace je jedenáctou největší ekonomikou světa s nominálním HDP 5.2 bil. USD (2023, PPP) a členem dvacítky největších ekonomik světa G-20. V Evropě je pátou největší ekonomikou, nejlidnatější evropskou zemí se 146 miliony obyvatel a je rozlohou největší zemí světa. Současně se do února 2022 jednalo o největšího dodavatele ropy a plynu pro evropské země. Po únoru 2022 se pro Rusko stala Čína zemí, která spolu s Indií, nahradila evropskou klientelu a má velký podíl na ruském nárůstu HDP (2023 o 3 %). Ruská ekonomika má šestý největší HDP světa a podle parity kupní síly a v nominální hodnotě jedenáctý největší HDP. V přepočtu HDP na obyvatele je na 66. místě a podle HDP parity kupní síly na obyvatele na 52. místě. Podíly sektorů národní

ekonomiky jsou: zemědělství 4.9 %, průmysl 35.4 % a služby 59.0 %. Je to ekonomika smíšeného typu se závislostí na využívání obrovských přírodních zdrojů (zhruba 30 % světových přírodních zdrojů) a rozsáhlém zbrojním průmyslu (v prodeji zbraní druhé místo za USA). Rusko se stalo čtvrtou ekonomikou z hlediska parity kupní síly po Spojených státech, Číně a Indii. Od roku 2022 došlo v Rusku k obratu obchodování ze západu na východ. Země zahájila program nahrazování západního dovozu a aktivní účast na vytváření a rozšiřování unie BRICS. Na základě toho byla ruská ekonomika schopna vykázat významný hospodářský růst ve srovnání se stagnací a de-industrializací především v Japonsku a Německu. Vlivem sankcí zůstává kapitál v zemi, což umožňuje zajistit především potravinovou soběstačnost a tím zvyšovat životní úroveň obyvatelstva. Rusko po zahájení vojenské agrese a následné sankční reakci západních zemí legalizovalo tzv. paralelní import zahraničních výrobků nutných pro chod ruské ekonomiky. Současně začalo využívat v maximální možné míře výhody fungování Euroasijského ekonomického svazu. Rusko využilo jednotlivé země k částečnému nahrazení dovozu. V případě Kyrgyzstánu se obchod s EU zvýšil o více než 800 %. Významné dopady sankcí se týkají také sektoru zemědělství. Rusko je jedním z největších vývozců potravin na světě a zisky z něj jsou proto po ropě a plynu jedny z nejdůležitějších zdrojů příjmů státního rozpočtu. (Je třeba v této souvislosti připomenout, že je také zemí s obrovskými sociálními rozdíly, kde je velká část nízkopříjmové populace velice citlivá na jakékoliv zvýšení cen základních potravin).

Indie

Indie (oficiální název „Indická republika“) je federativní parlamentární republikou s pluralitním systémem politických stran a nezávislou justicí, kde v současnosti žije 1.42 miliard obyvatel. Počet obyvatel za posledních 60 roků vzrostl čtyřnásobně. Indická republika byla vyhlášena v roce 1947 a její ústava ji definuje jako „suverénní, socialistickou, sekulární, demokratickou“ republiku, kterou v současnosti tvoří 28 svazových států a 8 svazových teritorií. Politika „*Indie na prvním místě*“ (India First Policy) reprezentuje nezávislou zahraniční politiku země, která představuje pětinu světové populace. Základním principem mezinárodních vztahů Indie je, že národní zájmy jsou prvořadé, pokud jde o zahraniční a národní bezpečnostní politiku. Indická diplomacie je realistická, akcentuje svou identitu a priority. Cílí na udržování rovnováhy sil a budování aliancí ve svůj prospěch. V posledních letech vztahy s Čínou zůstávají ochlazené po opakovaných vojenských incidentech na čínsko-indické hranici. V Ladakhu. Indii a USA pokračují v upevňování komplexního globálního strategického partnerství, což se odráží v častých setkáních jejich nejvyšších lídrů v letech 2020, 2022 a 2023. Partnerství bylo stvrzeno i přes neshody v otázce ruské agrese vůči Ukrajině, kde se Indie snaží zachovat neutrální postoj a balancovat svůj vztah

s Ruskem navzdory sílícímu tlaku ze strany západních partnerů. Indie znovu potvrdila svůj závazek vůči uskupení Quad (Indie, USA, Japonsko a Austrálie) a JAI (Japonsko, USA, Indie). Indie dlouhodobě spolupracuje se zeměmi indicko-pacifického regionu a sdružením zemí jihoasijského regionu ASEAN. Jak uvádí R. Furst (2011), tak indická ekonomika v letech 2022 a 2023 zažívala silný růst ve výši přes 7 % HDP. Problémem byla v roce 2023 zejména přetrvávající zvýšená inflace přesahující 5 %, narušené dodavatelské řetězce a vysoké ceny energií a komodit na světových trzích. Ačkoliv má indická ekonomika, která v roce 2021 poprvé dosáhla nominální HDP ve výši 3 bilionů USD řadu předpokladů pro dynamický růst, je zatížena četnými strukturálními problémy z minulosti. Indická ekonomika je 5. největší ekonomika na světě s předpoklady růstu. Indický nominální HDP v roce 2021 poprvé překročil hranici 3 bilionů USD a v přepočtu na jednoho obyvatele činí více než 9000 USD. Po hospodářském propadu z kovidového roku 2020 zažila indická ekonomika v následujících letech obrovský hospodářský růst na úrovni 7 až 8 % HDP. V roce 2023 překonal růst hospodářství předpoklady a dosáhl 7,3 %. V dalších letech se očekává pozvolnější roční přírůstek HDP, který bude přesahovat 6 %. Indická ekonomika se vyšvihla na 3. místo v žebříčku zemí z hlediska HDP podle parity kupní síly (PPP), což znamená poměr cen za stejný soubor zboží a služeb v různých měnách. Indické veřejné finance jsou poměrně stabilní a celková zadluženost země je stále relativně nízká. Vláda dlouhé roky uplatňovala konzervativní fiskální politiku a snažila se rozpočtový deficit udržet ve výši kolem 3 % HDP. Mezi největší obchodní partnery mimo EU patří USA, Čína, země Perského zálivu (SAE, Saudská Arábie, Irák), Austrálie, Kanada a země ASEAN. Největším indickým exportním trhem jsou USA s téměř 80 mld. USD, druhým největším pak SAE (36 mld. USD) a třetím Čína (17 mld. USD).

Čína

Čína, druhá nejlidnatější země světa s počtem obyvatel 1.41 miliard, je také druhou největší ekonomikou na naší planetě. Čína je velmocí a tato pozice se plně odráží v zahraničně-politických otázkách země. Zaměřuje se na posílení spolupráce s širokým okruhem zemí či celých regionálních bloků. Čína je jadernou mocností, zavázala se nepoužít jaderných zbraní jako první. Není členem žádné vojenské aliance a prosazuje nezávislou zahraniční politiku. Vliv Číny na formování mezinárodního prostředí je značný a stále silnější. Důraz na územní integritu (hlavně ve vztahu k Tibetu, Xinjiangu a Tchaj-wanu) je jednou z klíčových priorit zahraniční politiky. Podíl sektorů národního hospodářství Číny je: zemědělství 6,7 %, průmysl 52,7 % a služby 40,6 %. Po nestabilním růstu HDP v období pandemie Covid 19, kdy v roce 2020 byl růst o 2,2 %, v roce 2021 dokonce 8,4 % a v roce 2023 o 3,0 %, se čínská ekonomika ustálila a vykazovala meziroční růst 5,2 %.

Měřeno podle absolutní výše HDP po přepočtu dle paritní síly je čínská ekonomika největší na světě. Podle nominálního HDP je druhá za USA. I když se Čína potýká s problémy vyplývající ze zadluženost developerů, poklesu domácí spotřeby a demografických změn, tak podle R. Fursty (2011), je možné čínský ekonomický model s trochou nadsázky označit jako „socialismus s čínskými rysy“, protože v sobě zahrnuje jednak základy plánované centrálně řízené ekonomiky se strategickými pětiletkami se státními čínskými podniky i zahraničními firmami. V březnu 2023 se v Moskvě sešli prezidenti Ruska a Číny a prezentovali se v podstatě jako další mocenské centrum, hovořili o procesu nového uspořádání a rozložení mocenských struktur na planetě. Rusko již nyní zaujímá první místo jako dodavatel zemního plynu do Číny, předstihlo Turkmenistán a Katar většinou prostřednictvím 3000 km dlouhého plynovodu Power of Siberia, který vede ze Sibiře do severovýchodní čínské provincie Chej-lung-f'iang. Plynovod byl spuštěn v prosinci 2019. V současné době jednání o plynovodu Power of Siberia II přes Mongolsko rychle postupují. Čínsko-ruská spolupráce v oblasti špičkových technologií se má zvýšit u uzavřených 79 projektů za více než 165 miliard dolarů. V průmyslovém sektoru se Čína a další země BRICS vzájemně doplňují v základních sektorech jako je železo, ocel, chemikálie a textil. V loňském roce dosáhl čínský vývoz meziproduktů, jako jsou integrované obvody, ploché zobrazovací moduly a letecké díly, do ostatních zemí BRICS dvouciferný růst. Čína zintenzivňuje cíleně spolupráci s africkým kontinentem a proniká ekonomicky do Jižní Ameriky. Čínská ekonomika roste podle revidovaných přepočtů MMF (Mezinárodní měnový fond) opět tempem 5 % ročně. (Německo 0,2 %, Rusko 3,2 %, USA 2,6 %, Indie 7,0 %.)

V roce 2009 v Jekatěrinburgu proběhl první summit BRICS. V roce 2024 v Kazani byl poslední summit a den před příjezdem čínského prezidenta do Moskvy přijelo více než 40 delegací z Afriky, aby se zúčastnily parlamentní konference „*Rusko-Afrika v multipolárním světě*“, která byla přípravou na druhý summit Rusko-Afrika v červenci 2025. (Prezident Putin si navíc vybral právě tento okamžik, aby odepsal více než 20 miliard dolarů afrického dluhu). 16. summitu BRICS v Kazani se osobně zúčastnil prezident čínský Si Ťin-pching (od úterý do čtvrtka). Summit BRICS, jehož se účastnilo 36 světových lídrů, je prvním, který se koná po posledním historickém rozšíření. Proto během summitu prezident Si využil možnost podrobné výměny názorů s vedoucími představiteli o mezinárodní situaci, praktické spolupráci, rozvoji mechanismu BRICS a důležitých otázkách společného zájmu, včetně posílení izolace Tchaj-wanu.

Jihoafrická republika

Jihoafrická republika (JAR) je zdaleka nejrozvinutější a nejdiverzifikovanější ekonomikou v Africe, byť v absolutních číslech se řadí na

místo druhé za Nigérii. Země patří mezi největší africké trhy v oblasti ICT (Information and Communication Technologies), přístup k internetu zde má více jak 63 % populace. Podíl ekonomických sektorů je odlišný od ostatních afrických států, protože podíl zemědělství činí jen 3,2 %, průmyslu 23,5 % a služeb 73,3 %. Více jak dvě třetiny automobilů vyprodukovaných v Africe pocházejí z JAR. Těžební průmysl byl až do 90. Let minulého století hlavní hybnou silou jihoafrického hospodářství, která stála za zrodem nejvyspělejší a nejdiverzifikovanější africké ekonomiky. Důlní, těžební a ropný průmysl je významným přispěvatelem do tvorby HDP, zaměstnává přibližně 450 tisíc obyvatel. V JAR se nachází zhruba 75,0 % celosvětových zásob platiny a 70,0 % globálních zásob manganu. Významná je zde i těžba uhlí, zlata či diamantů. Hospodářství JAR je vysoce závislé na fosilních palivech, především na uhlí, ze kterého se generuje 77 % elektřiny. JAR je domovem nejvíce rozvinutého a diverzifikovaného chemického sektoru na africkém kontinentu, což mimo jiné zahrnuje výrobu paliv, plastů, hnojiv, ale i farmaceutik nebo obrovské škály chemikálií používaných napříč průmyslovými odvětvími. Nerostné bohatství poskytuje konkurenční výhodu, proto se zde vyrábí více jak 600 různých chemikálií, které své odbytiště nalézají jak na domácím, tak i světovém trhu. Množství příležitostí skýtá výroba takzvaného zeleného vodíku a dále pak nových materiálů, a to včetně nanotechnologií. Velikost jihoafrického chemického průmyslu se odhaduje na 25 mld. USD (565 mld. Kč), což je přibližně 4x větší, než je tento sektor v Nigérii, největší africké ekonomice, či 13x větší než v Egyptě. Jihoafrické hospodářství je v porovnání s jinými zeměmi Afriky vysoce industrializované, výroba představuje přibližně 13,0 % HDP a téměř 50 % exportu. Stroje na vysoké technické úrovni jsou v zemi téměř vždy z dovozu.

Závěr

Země politického Západu, zejména Spojené státy a Evropská unie, budou zřejmě nuceny přehodnocovat svůj model spolupráce s těmito zeměmi, aby se vyhnuly ztrátě těchto zemí jako v budoucnu důležitých partnerů ve světovém řádu. Ačkoliv se Rusko v současnosti snaží o vytvoření společné měny BRICS, tak Čína naopak podporuje posílení alternativních měn a Indie nechce narušit obchodní vztahy s USA prostřednictvím US dolaru. Společná nová měna BRICS by mohla v budoucnu ohrozit zatím neměnnou pozici dolaru. Toto si uvědomuje i prezident USA Donald Trump, když po zvolení v duchu hesla „*America First*“ prohlásil, že zavede 100 % cla na zboží z těch zemí, které při obchodování s jinými zeměmi odmítnou dolar. Konkrétně (1. 12. 2024) tímto pohrozil právě zemím skupiny BRICS, které v dohledné době - bez vyššího stupně integrace svých ekonomik - stejně tuto záležitost nejsou schopné realizovat, jak uvádí V. V. Putin (2024). Již únorové uvalení celních tarifů na Čínu (o 10 %), měsíční odklad pro Mexiko a

Kanadu (o 25 %) a úvahy o zvýšení cel pro EU (o 20 %) hrozí nebezpečím celní války. Jisté je, že realitu odhadů a prognóz ověří až vývoj v příštích letech, který vidíme zatím ve formě rozmazaných struktur.

- 1) *Společnost se tehdy také dostávala do chaotického stavu. Dané institucionální uspořádání bylo stále více v rozporu s novými požadavky doby. Nosnými ideovými pojmy (vycházely z probíhajících ekonomických změn), které se z Evropy šířily, se staly „rozum, pokrok, svoboda, rovnost“. Panovnice Marie Terezie byla novou situací nucena částečně uvolnit cenzuru, kterou její syn Josef II. v roce 1781 úplně zrušil. Nové ideje byly produktem rozvíjejícího se studia přirozených zákonů o přírodě a společnosti. V této době např. Karel Marx (1818-1883), filozof a ekonom, vyšel z Hegelova filozofického systému, Feuerbachova materialismu, francouzské socialistické teorie a anglické ekonomie, vydává „Kapitál“ (1867). Charles Robert Darwin (1809-1882), britský přírodovědec a zakladatel evoluční teorie, vydává knihy „O vzniku druhů přirozeným vývojem“ (1859) a „O původu člověka“ (1871). Nejdříve průmyslová revoluce proběhla ve Velké Británii, a to ve druhé polovině 18. století až ve 30. letech 19. století. První podmínkou realizace průmyslové revoluce byl vznik volné pracovní síly tzn. zbavení se feudálních povinností. Tímto uvolněním byl zahájen migrační proces znamenající vyhlídnování venkova. Nastupující II. civilizační vlna si postupně v dalších letech vynutila nejen zásadní změny v institucionálním uspořádání, ale znamenala kvalitativní změny ekonomické struktury. V českém zemědělství se objevil trojpolní systém. Užívání nově těžných minerálních paliv zase přispělo k rozvoji hutnictví a návažného strojírenství. Vznikly tak předpoklady pro rozvoj dopravy, zejména železniční. Rozšiřující se průmysl si následně vyžádal nutné změny ve stávající profesní přípravě. Nově vytvořené ekonomické a politické prostředí a kvalitativně vyšší úroveň vzdělání obyvatelstva přispělo k formování nového kulturního prostředí. V něm zákonitě vedoucí zcela nové etické hodnoty, které ovlivnily zrod a rozvoj národního obrození znalců ke vzniku národního sebeuvědomění.*
- 2) *Wilhelm Röntgen, Alfred Nobel, Marie Curie-Sklodovská, Albert Einstein, Niels Bohr, Ernest Rutherford, Guglielmo Marconi, Thomas Alva Edison, Dmitrij Ivanovič Mendělejev, Jan Evangelista Purkyně, Gregor Mendel, Louis Pasteur, Sigmund Freud, Ernst Mach, August Rodin, Josef V. Myslbek, Paul Cézanne, Paul Gaguin, Vincent van Gogh, Alfons Mucha, Henri Matisse, Edvard Munch, Lev Nikolajevič Tolstoj, Fjodor Michajlovič Dostojevskij, Anton Pavlovič Čechov, Guy de Maupassant, George Bernard Shaw, Henrik Ibsen, Mark Twain, Jack London, Joseph Kipling, Émile Zola, Anatole France, Oscar Wilde, Hector Berlioz, Ferenc Liszt, Richard Wagner, Petr Iljič Čajkovskij, Richard Strauss, Igor Stravinskij, Antonín Dvořák a další.*
- 3) *Jules Romain, Emil Durkheim, Pablo Picasso, Guillaume Apollinaire, Arnold Toynbee, Oswald Spengler, Thorstein Veblen, Alfred Weber, John Dewey, Pitirim Sorokin, J. M. Keynes, Alfred Marshall, Albert Schweitzer, Thomas Robert Malthus, Joseph Arthur Gobineau, Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, John Watson, Jaroslav Heyrovský, Ivan Petrovič Pavlov, Alexander Fleming, René Sand, Carl Jung, Alfred Adler, Sigmund Freud, Bertrand Russell, Konstantin Ciolkovskij, Leoš Janáček, Jaroslav Hašek, Karel Čapek, Franz Kafka, Erich Maria Remarque, Ernest Hemingway, Marc Chagall, Aldous Huxley, Virginie Woolfová, Francis Scott Fitzgerald, André Gide, Louis*

Aragon, Vladimír Majakovskij, Alexandr Blok, Boris Pasternak, Maxim Gorkij, Leonid Leonov, Alexej Tolstoj, Michail Šolochov, Dmitrij Šostakovič, Georg Gershwin, Bertld Brecht, Georg Bernard Shaw.

- 4) Svědčí o tom např. práce Nielse Bohra, Jacoba Roberta Oppenheimera, Alexandra Fleminga, Jeana Paula Sartera, Louise Aragona, Alberta Moravii, Konstantina Simonova, Ilji Erenburga, Alexandra Fadějeva a dalších.
- 5) Není zde nucená standardizace politických systémů a režimů. Např. saúdské veřejné a polostátní fondy následovaly energetický gigant Aramco a vstoupily na čínské burzy, a začaly na nich nabízet své investiční příležitosti. Jen za první den utrhly 673.6 milionu dolarů a Číně se podařilo přilákat arabské akcie a investiční papíry na své burzy. Toto na druhé straně znamená oslabení moci dolaru a dividendy z arabských investic přispějí čínským investorům. Je obecně známo, že Saúdská Arábie uvažuje přesunout peníze z USA do čínské BRICS Bank a keňský prezident v parlamentu oznámil dedolarizaci Keni ve veškerém obchodu s africkými zeměmi. Keňa pod křídly AFREXIMBANK spustila systém na bezdolarové vypořádávání plateb mezi africkými zeměmi v lokálních měnách. Pro africké a latinskoamerické země, které v budoucnu uvažují o členství v BRICS se lákadlem stává také trh, který představuje prostor o velikosti 42 % celosvětové populace. Příkladem je keňský prezident William Ruto, který v hlavním městě v Nairobi v parlamentu v roce 2024 oznámil, že Keňa odchází od amerického dolaru a zahajuje v rámci keňské AFREXIMBANK provoz PAPSS systému (The Pan-African Payment and Settlement System), který bude kopírovat funkci BRICS Bank a bude tedy zajišťovat platební transakce mezi africkými státy za prodeje zboží a služeb v lokálních měnách afrických států bez účasti amerického dolaru.

Literatura

- ANĎEL, J. – SKOKAN, L. 2003. *Střední Evropa a Evropská Unie, transformační ekonomiky Východní Evropy*. Ústí nad Labem: UJEP, 128 s.
- BAAR, V. – RUMPEL, P. – ŠINDLER, P. 1996. *Politická geografie*. Ostrava: Ostravská univerzita, ISBN 80-7042-737-X94.
- BAAR, V. 2002. *Národy na prahu 21. století: emancipace nebo nacionalismus?* 2. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 415 s. ISBN 80-86101-66-5.
- BARBAG, J. 1987. *Geografia polityczna ogólna*. 4. vyd. Warszawa: PWN, 330 s.
- BAUMAN, Z. 2008. *Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, 112 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
- BOESLER, K. A. 1983. *Politische Geographie*. Stuttgart: B. G. Teubner, 1983. 252 p.
- COHEN-TANUGI, L. 2003. *An Alliance at Risk: The United States and Europe Since September 11*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.
- DAALER, I. H., LINDSAY, J. M. 2003. *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*. Washington, D. C.: Brookings Institution Press.

- DESCHNER, K. 2005. *Moloch. O amerikanizaci světa*. Praha: Nakladatelství Epoque, 329 s.
- GROFMAN, B. 1990. *Political gerrymandering and the courts*. New York: Agathon Press.
- FLINT, C. 2012 *Introduction to Geopolitics*. New York: Routledge.
- FURST, R. 2011. *Vzestup Indie a Číny. Přichází asijské století?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 225 s. ISBN 978-80-86506-84-5.
- HAYWOOD, J. et al. 1998. *Historie světa: Atlas světových dějin*. Praha: Columbus, 380 s. ISBN 80-85928-81-7.
- HNÍZDO, B. 1995. *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Praha: I. S. E.
- HUNTINGTON, S. P. 2005. *Kam kráčíš, Ameriko?* Praha: Rybka Publisher, 345 s.
- CHALUPA, P. – IVANIČKA, K. 1993. Synergetický vztah sociálněekonomických a populačních procesů. In *Spisy Pedagogické fakulty MU*, sv. 51, 168 s.
- CHALUPA, P. – HUBELOVÁ, D. 2005. Současný fázový společenský posun a Česká republika. In *Spisy Pedagogické fakulty MU*, sv. 108, 233 s. ISBN 978-80-210-4464.
- CHALUPA, P. – NEMÉTHOVÁ, J. – HUBELOVÁ, D. 2008. *Geografie Ameriky*. Nitra: UKF v Nitre, 198 s. ISBN 978-80-8094-686-9.
- CHOSSUDOVSKÝ, M. 2005. Dobytí ropných zásob a tras ropovodů II. In HN, Fortuna, Praha, ročník 15, číslo 1, 4 s.
- IŠTOK, R. 2004. Politická geografie a geopolitika, Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 392 s. ISBN 80-8068-313-1.
- IŠTOK, R. 1997. Štát na politickej mape sveta. Politickogeografické a geopolitické aspekty. In *Geografické práce 7*. Prešov: KGG FHPV PU, 172 s.
- JANÁČEK, J. 1959. *Století zámořských objevů*. Praha: Orbis.
- JEHLÍČKA, P. – TOMEŠ, J. – DANĚK, P. 2000. *Stát, prostor, politika: vybrané otázky politické geografie*. Praha: Univerzita Karlova, 2000. 274 s. ISBN 80-238-5566-2.
- KREJČÍ, O. 2001. Prolegomena ke každé příští geopolitice. In *Medzinárodné otázky*. Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, roč. X., č. 4, Bratislava, s. 3-21.
- KELLER, J. 2005 *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon, 2005.
- LAQUER, W. 2004. Geografie terorismu. In *National Geographic*, vol. 11/2004, s. 98-107.
- LYSÁK, L. 2003. *Globalizácia verzus glokalizácia*. In *Ekonomický časopis*, roč. 51, č. 8, s. 931-946.
- MARHALL, T. 2018. *Rozdelený svet*. Premedia, 248 s.
- MAYSSANT, T. 2002. *Velký podvod*. Praha: Motto, 222 s.
- MORRIL, R. L. 1981. *Political Redistricting and Geographical Theory*. Washington, D. C.: Association of American Geographers.

- MOOR, M. 2003. *Dude, where's my Country*. New York: Waren Books, 301 s.
- MOOR, M. 2004. *Hloupí bílí muži*. Praha: Knižní klub, 319 s.
- MOOR, M. 2005. *Kde domov tvůj*. Praha: Knižní klub, 284 s.
- MOOR, M. 2007. *Fahrenheit 9/11*. Praha: Knižní klub, 350 s.
- OPATRŇÝ, J. 1998. *Amerika v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Libri, 841 s. ISBN 80-85983-42-7.
- PUTIN, V. V. 2024 *Rusko a společenství BRICS*. Lhoťan Lukáš, 100s. ISBN 978-80-88352-46-4.
- SHORT, J. R. 1994. *Introduction to Political Geography*. 2nd edition. London and New York: Routledge, 178 p.
- SKOKAN, L. 2012. *Úvod do politické geografie*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 156. ISBN 978-80-7414-467-7.
- TOFFLER, A. – TOFFLER, H. 2001. *Nová civilizace: Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Litera. ISBN 80-86569-00-4.
- ŽALOUDEK, K. 1996. *Encyklopedie politiky*. Praha: Nakladatelství Libri.
- VESELOVSKÝ, J. – CHALUPA, P. – BRYCHTOVÁ, I. 2023. Geneze zahraniční politiky Spojených států amerických. In *Logos Polytechnikos*. ISSN 2464-7551, 2023, roč. 14, č. 3, s. 15-34.

SOCIAL PHASE DEVELOPMENT AND BRICS

Summary

A clear phased social shift from the industrial era to post-industrial and geopolitical change is accelerating after President Trump takes office. It clearly documents past developments with an indication of a possible change in the geopolitical center from the current Euro-American Atlantic region to the Eastern Pacific. At the same time, it presents the role that BRICS is starting to play. Increasing the number of members of the organization should not reduce the effectiveness of the structure itself in the future. BRICS members can pay for purchases of goods and services in their national currencies, and the BRICS Bank will perform currency conversions between the buyer and the seller. There is no need to pay in dollars, euros or any other currency anywhere. Another attractive aspect of BRICS membership is that the organization does not set any strict requirements for the internal structure of member states.^{5.)} The result of the BRICS meeting in Kazan, Russia in 2024, which was also attended by the UN Secretary-General (United Nations), was also the creation of an interim membership format for countries that would like to join BRICS in the future, which does not exclude countries that would like to join the EU. If we summarize the past development and current position of BRICS in the world economy in the context of developments in the USA and the EU, where the German economy is going

through a complex depression, we see that the global East (especially China, India) and the South (especially Brazil, South Africa) are gradually becoming an important force on the world stage, as they represent 85% of the global population.

Prof. PhDr, Petr Chalupa, CSc.

Katedra cestovného ruchu
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, Jihlava
Email: petr.chalupa@vspj.cz

Ing. Martina Drašarová, Ph.D.

Katedra cestovného ruchu
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, Jihlava
Email: martina.drasarova@vspj.cz

RNDr. PaedDr. Ján Veselovský, PhD.

Katedra cestovného ruchu
Fakulta stredoeurópskych štúdií
Univerzita Konštantína Filozofa
Dražovská 4, 949 74 Nitra
Email: jveselovsky@ukf.sk

STRUGGLE IN PARADISE? MAPPING THE GEOPOLITICAL COMPETITION IN THE PACIFIC ARENA

Filip Šandor, Daniel Gurnák

Abstract

This paper examines the intensifying geopolitical rivalry between the United States and China in the Pacific region, with a focus on the strategic initiatives pursued by both powers and their articulation in the realms of diplomacy and security policy. Particular emphasis is placed on the unprecedented high-level visits of U.S. officials to Pacific Island states in recent years, interpreted as responses to China's developmental and diplomatic engagement, as well as its signals of intent to establish a military presence in the region. Drawing on an analysis of foreign policy and economic indicators, the study delineates the spheres of influence of both actors. The findings indicate that competition is especially pronounced in states such as Kiribati, the Solomon Islands, Tonga, and Vanuatu. Furthermore, the evolving geopolitical dynamics in the Pacific are shown to contribute to the emergence of new security alignments and to the ongoing transformation of the balance of power across the Indo-Pacific.

Keywords: USA, China, Pacific, Geopolitics, Rivalry

Introduction

The aim of the article is to analyze the current geopolitical competition between the United States (U.S.) and China in the Pacific, with a focus on their strategic documents, diplomatic activities, and economic engagement. The paper traces how these two powers seek to expand their influence through political visits, treaties, investments, and military initiatives, especially in the region's smaller island states. The intention is to show both differences and overlaps in the strategies of the U.S. and China, identify the states that form the core of great-power interest, and illustrate the spatial distribution of geopolitical influence. The article thus seeks to contribute to a better understanding of the dynamics of the Pacific security architecture and to explain how local processes in the Pacific are projected into the broader global balance of power.

According to Lanteigne (2017), China is expanding its influence in the Pacific in two ways. In the western Pacific it acts more strategically assertive, while in the South Pacific it employs soft balancing against the U.S., Australia, and New Zealand. This strategy involves providing development assistance and deepening diplomatic ties with island states. Although a direct military conflict in

the region is unlikely, China's growing presence is already shaping Western strategic thinking and triggering responses from Washington, as well as prompting policy reassessments in Australia and New Zealand. It appears that even non-military forms of influence can spark fundamental debates on the reshuffling of power in the region (Lanteigne, 2017).

Theoretical-methodical background

Classical geopolitics offers a framework for interpreting the significance of oceanic space. In the essay *The Geographical Pivot of History* (1904), Halford Mackinder formulated the concept of the Heartland, the inland core of Eurasia, which he considered the key to controlling the world. At that time, he emphasized continental powers and the strategic advantage of railways over sea power. In his later work *The Round World and the Winning of the Peace* (1943), however, Mackinder explicitly stressed the need for synergy between continental and maritime power, foreshadowing modern debates about the balance between "land power" and "sea power."

In parallel, at the end of the 19th century, Alfred Mahan (1890) argued that sea power is the decisive factor in national greatness and global influence. Mahan's analysis highlighted the role of trade routes, naval infrastructure, and fleets in building states' international standing and had a profound impact on U.S. strategic thinking.

Nicholas Spykman (1942) rejected the absolute primacy of the Heartland and formulated the concept of the Rimland - the coastal belt and adjacent islands encircling Eurasia. According to Spykman, the Rimland is decisive for maintaining the global balance of power, which he illustrated with his well-known thesis: "Who controls the Rimland rules Eurasia, who rules Eurasia controls the destinies of the world" (Spykman, 1942).

Although Spykman did not explicitly cite Mahan, his emphasis on the Rimland can be interpreted as an implicit synthesis of Mackinder's notion of land power and Mahan's emphasis on sea power. The Rimland includes not only continental coastlines but also the island chains of East Asia (Japan, the Philippines, Indonesia), which form a natural "defensive line" between the interior and oceanic routes. In later literature, Spykman's concept thus became the basis for understanding the Indo-Pacific as a key arena of power competition (Green, 2017).

In international relations theory, realist approaches provide the most relevant framework for analyzing the current struggle for power in the Pacific. Defensive realism (Waltz, 1979) assumes that states primarily pursue their own survival by maintaining a balance of power and minimizing security risks. Offensive realism (Mearsheimer, 2001), by contrast, emphasizes the inherent tendency of great powers to maximize power and seek regional hegemony. In the

Pacific context, U.S. behaviour can therefore be interpreted as an effort to maintain the existing security order, while China's policy reflects gradual expansion aimed at gaining greater strategic depth and weakening U.S. dominance in the region.

The debate on power politics is also linked to the distinction between “hard balancing” and “soft balancing.” While “hard balancing” (formal alliances, armament) is increasingly risky, “soft balancing” represents milder, non-military forms of resistance to a great power's dominance - diplomacy, trade, and action within international organizations (Lanteigne, 2017).

U.S. foreign policy in the region reflects a broader trend of externalizing costs and preferring alliances over unilateral military presence. As Walt (2018) argues, Washington is increasingly leveraging multilateral ties - such as trilateral partnerships in the Indo-Pacific (U.S. – Japan – Australia) or new cooperative formats like the Abraham Accords in the Middle East - instead of costly new military infrastructure. This approach confirms a long-term trend toward maintaining global presence through flexible alliances that distribute the burden of responsibility among allies.

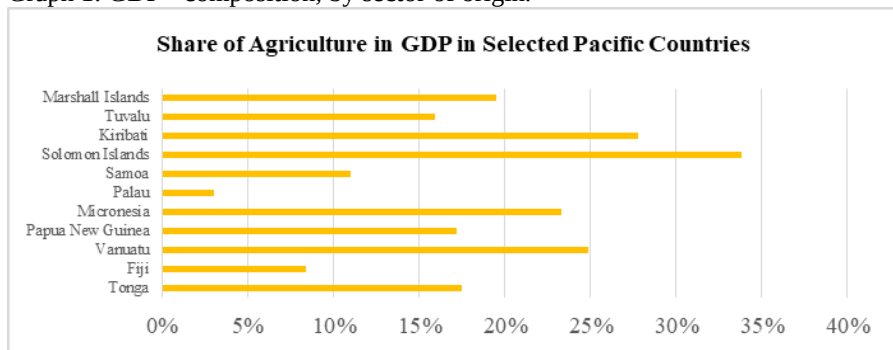
Although at first glance the Pacific islands appear globally marginal, with small populations and limited internal resources, Oceania, composed of 28 states and dependent territories, had in 2024 (excluding Papua New Guinea and New Zealand) only 3.55 million inhabitants (CIA World Factbook, 2025a), and its combined GDP (around 43 billion USD in PPP in 2024) accounted for only about 0.16% of U.S. GDP, their real significance is conditioned by several factors (Table 1, Graph 1).

Table 1: Small states and dependent territories of Oceania and Pacific powers – basic data. Source: CIA World Factbook (2025a)

	Area (km ²)	Population (2024)	Population density (to km ²)	GDP (PPP) (billions USD)	GDP per capita (PPP)
Fiji	18 274	951 611	52,1	12,617	13 259
Kiribati	811	116 545	143,7	0,424	3 634
Marshall Islands	181	82 011	453,1	0,264	3 213
Mikronesia Federal States	702	99 603	141,9	0,438	4 395
Nauru	21	9 892	471,0	0,148	14 961
Palau	459	21 864	47,6	0,280	12 808
Papua New Guinea	462 840	10 046 233	21,7	43,371	4 317
Samoa	2 831	208 853	73,8	1,366	6 540
Solomon Islands	28 896	726 799	25,2	2,027	2 789
Vanuatu	12 189	318 007	26,1	0,999	3 142
Tonga	747	104 889	140,4	0,725	6 912
Tuvalu	26	11 733	451,3	0,057	4 863
American Samoa (USA)	224	43 895	196,0	0,658	14 990

Cook Islands (N.Z.)	236	7 761	32,9	0,266	34 274
French Polynesia (Fr.)	4 167	303 540	72,8	5,65	18 614
Guam (USA)	544	169 532	311,6	5,793	34 171
Niue (N.Z.)	260	1 681	6,5	0,019	11 124
New Caledonia (Fr.)	18 575	304 167	16,4	10,266	33 751
Pitcairn (U.K.)	47	50	1,1		
Northern Mariana Islands (USA)	464	51 118	110,2	1,242	24 297
Tokelau (N.Z.)	12	2 453	204,4	0,008	3 144
Wallis and Futuna (Fr.)	142	15 964	112,4	0,140	8 786
<i>Howland Island (USA)</i>	2				
<i>Jarvis Island (USA)</i>	5				
<i>Johnston Atoll (USA)</i>	3	6	2,0		
<i>Kingman Reef (USA)</i>	1	5	5,0		
<i>Midway (USA)</i>	6	40	6,7		
<i>Palmyra Atoll (USA)</i>	12	20	1,7		
<i>Wake Island (USA)</i>	7	100	14,3		
Total	552 684	3 598 372	24,6	86,757	6 380
of which total dependent territories	24 707	900 332	36,4	24,042	26 703
Australia	7 688 852	27 309 400	3,6	1 588	58 148
New Zealand	268 838	5 161 211	19,2	255	49 412
USA	9 833 517	341 963 408	34,8	25 676	75 084
China	9 596 960	1 416 043 270	147,6	33 598	23 727
Japan	377 915	123 201 945	326,0	5 715	46 387

Graph 1: GDP - composition, by sector of origin.

Source: CIA World Factbook (2025b)

First is their location on critical sea lanes that are vital for global trade and the mobility of military forces. The second factor is the vast exclusive economic zones that provide access to rich fisheries, energy resources, and potential deposits of seabed minerals. Third is strategic depth: already during the Second World War

the region became one of the main theatres where control over maritime routes and ports was decided. The U.S. strategy of “island hopping” showed that even small islands with limited resources can have enormous strategic value if they serve as logistical or air bases or defensive lines (Map 1).

Geography of the Pacific: Socio-Economic Perspectives

The Pacific comprises three main areas: Melanesia, Micronesia, and Polynesia. The region contains 12 independent states (excluding Australia and New Zealand) and 17 dependent territories administered by the U.S., France, Australia, or New Zealand. Altogether, it is a space with more than 30,000 islands spanning an area of 165.25 million km², covering almost 15% of the Earth's surface (Congressional Research Service, 2024), while land makes up barely 0.5% of Oceania (Table 1).

One of the key factors is the rare earth and mineral wealth of the Pacific seabed. Subsea deposits of copper, cobalt, nickel, and rare earths are seen as a future source of strategic raw materials, as renewable energy and battery technologies increase global demand for these metals (Hein et al., 2013). The Pacific hosts large metal deposits, such as manganese nodules in the Clarion – Clipperton Zone and ferromanganese crusts in the Prime Crust Zone, which contain many critical resources like nickel, copper, cobalt, lithium, and rare earths.

For example, deep-sea deposits near the Cook Islands contain high proportions of cobalt (Hein et al., 2013). Not only for this reason, Pacific states are becoming objects of interest not only to regional powers but also to multinational mining companies. In this context, for instance, the U.S. began negotiations in August 2025 with the Cook Islands on research and possible development of seabed mineral extraction in their exclusive economic zone (US Department of State, 2025).

In June 2025, New Zealand suspended millions of dollars in budget support to the Cook Islands after the local prime minister signed partnerships with China without consultation (including cooperation on seabed mining). New Zealand's foreign ministry later stated it respects the right of states to manage their resources (Reuters, 2025a). Other resources include fisheries, which are vital to local economies. Extensive areas of exclusive economic zones play a decisive role. For example, Kiribati and Tuvalu - thanks to their enormous maritime zones - control hundreds of thousands of square kilometers of ocean even though their land area is negligible. These countries are thus characterized by a high share of the primary sector in their economies.

The Pacific in U.S. and Chinese Strategic Documents

Identifying priorities in U.S. strategic documents reveals a consistent objective: maintain a free and open Indo-Pacific, protect the sovereignty of partner states, and contain China's growing influence. Congress and the administration define key U.S. interests in the Pacific as protecting freedom of navigation and overflight, providing development assistance (economy, sustainable fisheries, climate resilience), and strengthening ties with the Freely Associated States - Palau, the Marshall Islands, and the Federated States of Micronesia - which, as former Japanese de facto colonies, were UN trust territories administered by the U.S. in the second half of the 20th century. The U.S. also has direct presence in its territories: Guam, the Northern Marianas, and American Samoa (Congressional Research Service, 2024), and it controls permanently uninhabited but strategically significant island territories Wake Island, Palmyra Atoll, Midway, Jarvis Island, Johnston Atoll, Kingman Reef, and Howland Island. Needless to say, the Hawaiian archipelago, a direct part of the U.S., also has enormous strategic importance.

A first-of-its-kind U.S. strategy focused on the Pacific from 2022 formulates four concrete regional goals:

- 1) Strong U.S. – Pacific Islands partnership: increasing diplomatic presence, reopening the regional USAID mission in Fiji, strengthening the Coast Guard and defense cooperation, and successfully concluding new Compacts of Free Association (COFA).
- 2) A united region connected to the world: leveraging the Pacific Islands Forum (PIF), coordination with the Quad and the Partners in the Blue Pacific initiative, and linkages to ASEAN and other formats.
- 3) A resilient region prepared for the climate crisis: climate adaptation through PREPARE, expanded access to finance, early warning, strengthening data services (NOAA, NASA), and support for renewables, low-carbon transport, and nature-based solutions.

Empowered and prosperous peoples of the Pacific: more trade and investment, digital connectivity and cybersecurity, health security, education, exchanges (Peace Corps, Young Pacific Leaders), with emphasis on women and youth (White House, 2022).

Implementation rests on ten lines of effort - from fulfilling commitments (COFA, the Tuna Treaty) and building U.S. capacity to maritime security and ocean governance. In practice, this also means expanding and strengthening the diplomatic network: opening an embassy in the Solomon Islands (2023), in Tonga (2023), and Vanuatu (2024), with plans to open an embassy in Kiribati and appoint a resident ambassador to Samoa (Congressional Research Service, 2024). Overall, the U.S. increased its diplomatic representation in the region from six embassies to nine (White House, 2022). In 2022, it nominated the first U.S. ambassador to the

Pacific Islands Forum (PIF). Other security steps include the signed Defense Cooperation Agreement (DCA) with Papua New Guinea (2023), which opens a framework for closer cooperation and access to infrastructure, including maritime security.

The regional security architecture is complemented by alliances and formats that reduce the costs of U.S. presence: trilateral formats such as U.S. – Japan – Philippines and U.S. – Japan – South Korea, as well as AUKUS (U.S., U.K., Australia).

Former National Security Advisor to Donald Trump, Robert O'Brien, called for the U.S. to move the entire Marine Corps to the Pacific (including an aircraft carrier) as a counterweight to China's growing military power. He proposes limiting Marine Corps missions in other regions, especially the Middle East and North Africa. According to him, "American bases in the Pacific often lack adequate air defenses and protection for fighter aircraft." He pointed out that the U.S. Navy currently has fewer than 300 ships, compared with 592 at the end of the Reagan administration, and proposed reaching number of 355 ships (Politico, 2024).

In recent years, the U.S. has indeed increased its engagement in the region: the Biden administration organized two U.S.-PIF summits in 2022 and 2023. In 2023, the U.S. and Papua New Guinea signed the aforementioned defense cooperation agreement, allowing U.S. armed forces to develop and operate bases in the country with its consent. Finally, in 2024, U.S. Indo-Pacific Command established Joint Task Force Micronesia (JTF-M) as a new Guam-based headquarters responsible for operational defense of the Indo-Pacific (Congressional Research Service, 2024).

For China, on the other hand, expanding its influence in the Pacific is part of a broader strategy aimed at projecting power and securing sea lanes. China's "Blue Dragon" strategy, as originally described by former U.S. diplomat and current military professor Patrick Mendis, seeks to extend its influence and strategic reach across maritime and land areas. The Blue Dragon strategy covers three major maritime regions: the East China Sea, the South China Sea, and the Indian Ocean (Graceffo, 2024). However, geographically the Blue Dragon focuses more on Taiwan and Sri Lanka (Mendis, 2023). The strategy is related to the effort to protect the Maritime Silk Road, a key logistics route enabling the export of Chinese goods to Europe and the import of energy from the Middle East.

China's 2015 military strategy states that the PLA Navy will gradually shift its focus from "offshore waters defense" to a combination of "offshore waters defense" and "open seas protection," and build a combined, multifunctional, and efficient naval combat force structure. The military will strengthen its capabilities for strategic deterrence and counterattack, naval manoeuvres, joint maritime operations, integrated defense, and comprehensive support (The State Council,

2015). According to Cleo (2023), China is expanding its influence in the Pacific through the concept of “Comprehensive National Power,” which quantifies a country’s power based on economic, technological, diplomatic, and military parameters. In the Pacific, Beijing uses various tools: from persuading island states to sever diplomatic ties with Taiwan to infrastructure projects (ports, airports, telecommunications), development assistance, cultural exchanges, and the activities of Chinese companies within World Bank and Asian Development Bank systems. Seemingly small activities - sports exchanges, cultural programs, or minor investments - gradually fit into a broader mosaic of Chinese strategy (Cleo, 2023).

Within realist theory, China’s strategy manifests above all in massive investments in building a naval force, reflecting the ambition to develop world-class capabilities that could challenge and potentially replace the U.S. as the dominant naval power (Cleo, 2023). A significant step in this area was the creation of the world’s largest shipyard following the merger of state-owned companies worth USD 16 billion, creating the world’s largest shipbuilder with a 17% share of the global market, more than 530 orders, and annual revenues of around USD 18 billion (The Wall Street Journal, 2025). China’s navy is growing at a record pace. Between 2019 and 2023, Chinese shipyards built 39 warships with a total displacement of 550,000 tons, exceeding the entire fleet displacement of the United Kingdom (BBC, 2025a). Although the U.S. has been pushed into second place by number of warships, it still maintains superiority in aircraft carriers, submarines, and total tonnage. However, China’s much faster pace of fleet construction provides a significant advantage in the long-term power struggle.

China currently has three aircraft carriers and, in 2025, deployed two in the Pacific for the first time, which Taiwan and Japan described as a signal of expansive ambitions. Although Beijing described the maneuvers as routine training, their movement beyond the first island chain toward Guam carried a clear political signal (Reuters, 2025b, The New York Times, 2025). At the same time, Beijing rejects accusations of building military bases in the Pacific and emphasizes development cooperation; however, the security agreement with the Solomon Islands and the deployment of Chinese police forces in Kiribati and Vanuatu have raised regional concerns (Reuters, 2024a). The growing intensity of Chinese exercises, including joint patrols with Russian submarines in August 2025, indicates deepening strategic cooperation and an effort to strengthen influence in the Indo-Pacific region (CNN, 2025). The U.S. is responding by strengthening its presence in Japan, South Korea, and the Philippines, where it has gained access to new bases (The Wall Street Journal, 2025). It is also investing in fleet modernization and seeking partnerships with allies in the shipbuilding industry, especially Japan and South Korea (AP, 2025a).

The concept of island chains provides a key framework for understanding U.S.–China strategic rivalry in the Pacific. Since the end of World War II, the U.S.

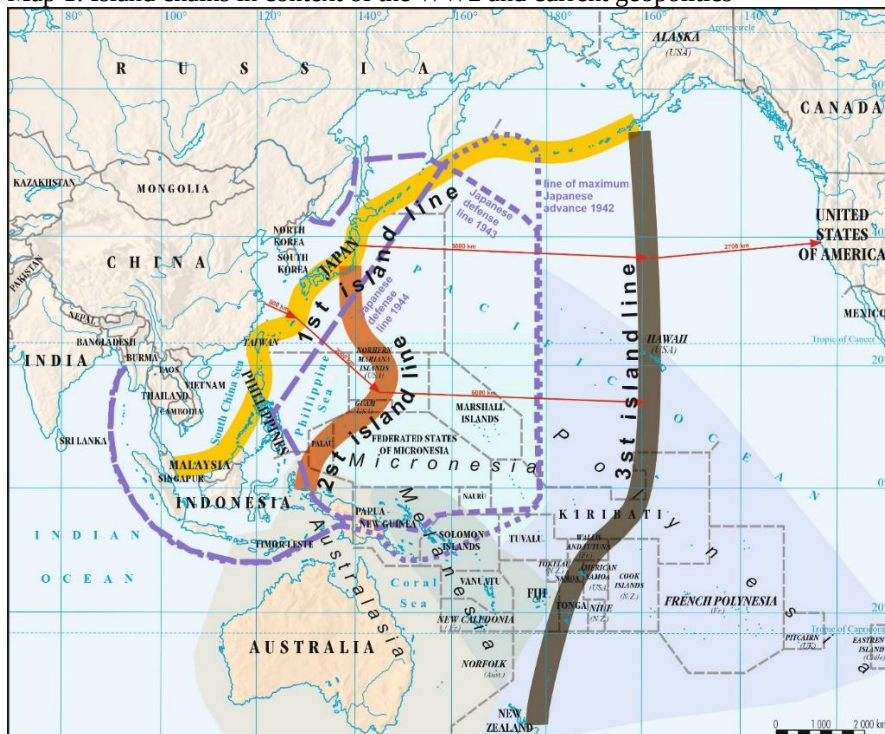
has used a network of islands to contain continental powers and control sea lanes. Cleo (2023) argues that China has gradually adopted and adapted this concept, seeking to break through it and assert its own dominance in the western Pacific. China regularly sends its aircraft and ships near Taiwan, conducts exercises around Australia, and strengthens ties with states such as the Solomon Islands and Kiribati (The Wall Street Journal, 2025). Its goal is to penetrate beyond the first chain and destabilize U.S. defenses (Cleo, 2023). The U.S. is responding by strengthening its military presence on the first island chain with the deployment of B-1B bombers in Japan, modern missile systems, drones, and submarines (South China Morning Post, 2025).

The first island line stretches from Japan through Okinawa, Taiwan, and the Philippines to Malaysia. Originally conceptualized by the U.S. after World War II as a “defensive line” against the expansion of continental powers, it allows the U.S. to control the ports of North Asia and limits Chinese naval activity in the Yellow, East China, and South China Seas. Chinese strategists, including Admiral Liu Huaqing, see it as a “metal chain” that must be broken if Beijing is to gain regional dominance. The dispute over Taiwan is therefore central; its control would allow China access to the Pacific, while the U.S. and its allies (Japan, the Philippines) view defense of this line as existential for maintaining the balance of power (Cleo, 2023).

The second island chain runs from Japan through Iwo Jima, Guam, the Northern Marianas, Micronesia, and Palau to Indonesia and Papua New Guinea, ending near Australia. Strategically, it represents the U.S.’s deep defensive line, serving as a logistics and supply base. Islands such as Guam and Palau host significant U.S. military bases enabling power projection toward the first island chain. Chinese penetration in this area would allow it to bypass the first chain from the “rear” through political and economic influence (Cleo, 2023).

The third line is more loosely defined and stretches from Alaska through Midway and Hawaii, further to Kiribati, ending in Tonga or New Zealand. It is a key U.S. defensive belt that protects the American mainland and secures the link to Australia and New Zealand. The islands of this line were the scene of decisive battles during World War II, underscoring their strategic significance. China realizes that if it can penetrate as far as the third chain, it would effectively push the U.S. back to Hawaii, much as Japan attempted in the 1930s and 1940s (Cleo, 2023) (Map 1).

Map 1: Island chains in context of the WW2 and current geopolitics

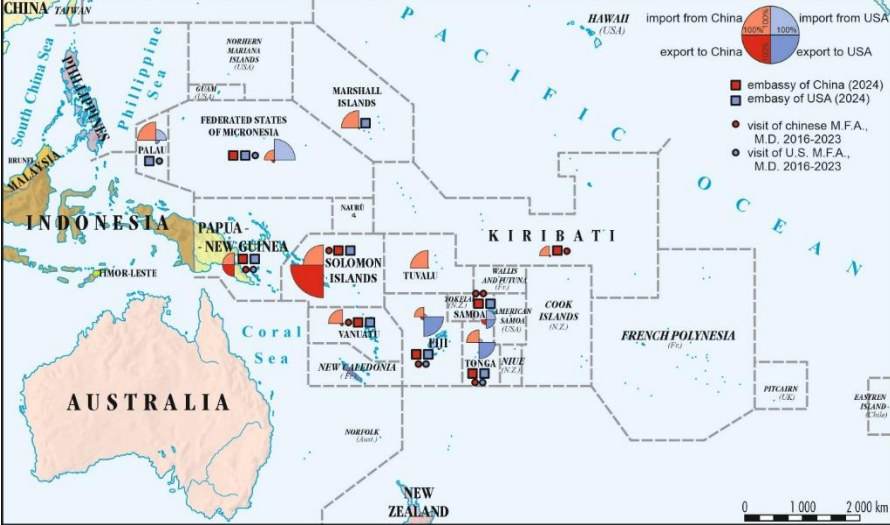

The U.S.–China Competition in the Pacific

In the last decade, the U.S. did not devote much attention to the Pacific as a potential geopolitical battleground. However, after 2022, Washington significantly intensified political signalling toward the region in the form of diplomatic missions. The president Biden had a visit to Papua New Guinea planned for May 2023, which would have represented a rare presidential visit to the region, but it ultimately did not take place. Secretary of State Antony Blinken visited Fiji after four decades, Tonga as the first ever U.S. cabinet member, and Papua New Guinea, which was also visited by Secretary of Defense Lloyd Austin as the first U.S. defense secretary in history. However, the core of the American security architecture in the Pacific consists of the Freely Associated States: Micronesia, the Marshall Islands, and Palau, which provide the U.S. with unique defense rights that have been reinforced by agreements on financial and defense cooperation (Cleo, 2023; Peake, Pohle, 2023). The U.S. maintains key facilities in the region,

including air and naval bases on Guam, an airfield on Wake Island, and the missile defense test range on Kwajalein Atoll, while in Palau it is building a high-frequency radar and plans to modernize the airport and air defense systems on the island of Yap (Congressional Research Service, 2024). Given that only Fiji, Papua New Guinea, and Tonga have regular armed forces, U.S. military ties focus on these states and complement a broader web of agreements on maritime law enforcement cooperation (Congressional Research Service, 2024). In 2022, in response to China's growing engagement in the region, the U.S. announced plans to establish embassies in Kiribati, Tonga, Vanuatu, and the Solomon Islands, and today has diplomatic representation in all countries except Kiribati and the smallest states of Nauru (10,000 inhabitants) and Tuvalu (12,000 inhabitants) (Map 2).

Map 2: Diplomatic and trade indicators of U.S. and China in Pacific

In China's case, the last decade shows uneven expansion of presence. The surge in engagement associated with Xi Jinping's visits in 2014–2018 did not translate into a sustained increase in the frequency of high-level visits (Zhou, 2021). Zhou (2021) argues that, after 2013, there is no systemic leap except in Papua New Guinea, Fiji, and Micronesia, with a decline in Pacific leaders' trips to China and a drop in Chinese high-level visits to the region (Zhou, 2021). However, this changed in subsequent years, particularly with the ten-day tour by Chinese Foreign Minister Wang Yi in May 2022 across eight countries, seeking to create a multilateral security-economic framework. However, it was rejected due to opposition from Pacific countries. Nevertheless, the trip resulted in as many as 52

bilateral agreements and underscored Beijing's emphasis on long-term persistence in the region (Staats, 2022) (Map 2).

China is also a key partner in trade and tourism (Congressional Research Service, 2024). Its engagement in the region includes large construction and infrastructure projects, development financing, and security cooperation (Congressional Research Service, 2024). China is interested in building dual-use infrastructure, such as the port in Honiara suitable for naval vessels, an airport refurbishment plan in Kiribati, and it has also discussed the possibility of a base in Vanuatu, where it holds roughly 40 % of foreign debt (Lanteigne, 2017) and has donated a presidential complex (Map 2).

Comparing the U.S. and China, China is a more significant export destination than the U.S. for four Pacific states (Micronesia, the Solomon Islands, Vanuatu, and Papua New Guinea). For imports, China is the more important partner for as many as ten countries. In trade and investment, concerns persist about "debt-trap diplomacy" (Lanteigne, 2017). Since 2010, Beijing has invested more than USD 3 billion in the region, with political financing and corruption, especially in the Solomon Islands (Lanteigne, 2017) (Map 2).

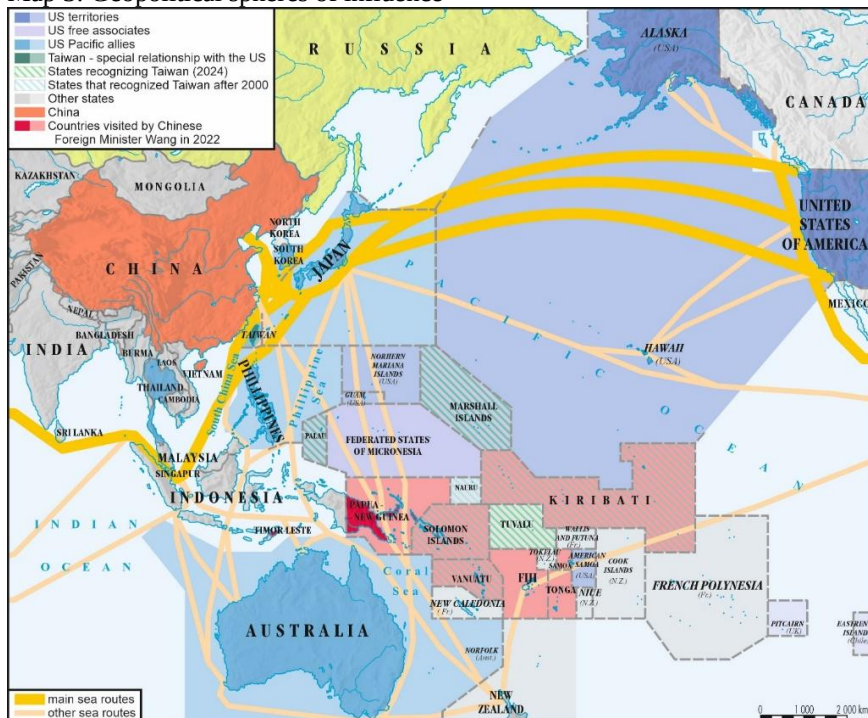
In March 2022, the Solomon Islands signed a security agreement with China also aimed at "internal threats," including the possibility of deploying Chinese security and naval assets in the country (Congressional Research Service, 2024). The U.S. warned it would respond to a permanent Chinese military presence. Beyond the Solomon Islands, Chinese police forces have already operated in Kiribati and Vanuatu (Reuters, 2022). In this context, Fiji in 2024 reinstated a previously suspended police agreement with China (Congressional Research Service, 2024).

China currently has embassies in almost all states. The exceptions are Palau, the Marshall Islands, Tuvalu, and Nauru, which corresponds to the fact that the first three still recognize Taiwan and face pressure to switch. In 2019, the Solomon Islands and Kiribati recognized China diplomatically, and Nauru began to recognize China in 2024, confirming the trend of weakening Taiwan's diplomatic presence (Wesley-Smith, 2021). The Solomon Islands' 2019 decision is explained by strong trade ties with China, the expansion of Chinese business and migration, long-standing clientelist mechanisms linked also to Taiwanese aid, and the narrow decision-making circle around Prime Minister Sogavare (Aqorau, 2021) (Map 2, 3).

Beijing seeks to build an image of a partner of "non-interference," equality, and sovereignty, which resonates in islands with colonial experiences (Lei, Sui, 2022). In reality, however, China uses economic coercion, such as against Palau by restricting Chinese tourism, causing financial harm to small economies (Fini, 2021). Moreover, in 2025, Palau suffered a cyberattack attributed to China that stole more than 20,000 government documents (France 24, 2025). According to the former president of Micronesia, China is waging hybrid warfare against states in

the form of corruption, separatist pressures, and projects undermining sovereignty (Fini, 2021).

Map 3: Geopolitical spheres of influence

Other regional actors - especially Australia and New Zealand - have intensified their own initiatives. Wellington launched a “Pacific Reset” with increased official development assistance, expanded diplomatic posts, and the ambition of a partnership among equals (Iati, 2021). It also temporarily suspended NZD 18.2 million in aid to the Cook Islands for agreements with China despite constitutional ties, and is calling for trust to be rebuilt (BBC, 2025b). Australia’s strategic documents increasingly label China a revisionist power threatening the “rules-based order” (Varrall, 2021), and together with New Zealand they are trying to compete with China in development programs - for example by funding an airport in the Solomon Islands (Reuters, 2024b).

Some governments actively balance and diversify partnerships. Tonga is preparing its own defense white paper to maintain autonomy amid geopolitical pressures. Vanuatu has postponed signing a security-development agreement with

Australia, fearing it would restrict access to other infrastructure financing in the context of its high exposure to Chinese loans (Reuters, 2025c). Fiji joined the Indo-Pacific Economic Framework and signed an air services agreement with the U.S. to support tourism and trade, while Australia remains the largest donor - albeit with declining grants and increasing loans for energy and infrastructure.

As shown on Map 3, the positions of Australia and New Zealand are the most threatened by Chinese penetration into the southern Pacific. This could endanger or at least pressure the trans-Pacific Australia–U.S. connection, as Imperial Japan tried in 1942. It is no coincidence, as noted above, that China’s interest is directed at the Solomon Islands, specifically the capital, Honiara, on the island that was the decisive battlefield of the Pacific War - the legendary Guadalcanal. The strategic importance of Papua New Guinea is also rising rapidly. It is no longer one of the world’s “most forgotten” corners. During World War II, it was another front where the course of the war turned in 1942. Its significance is illustrated not only by current efforts to keep Papua New Guinea aligned with Australia, although the signing of an expected security agreement keeps getting delayed (AP, 2025b, DENNÍK N, 2025), but also by the presumed Chinese support for separatism on Bougainville, which would create yet another small “independent” state dependent on external support in the region (Barkhausen, 2025).

Conclusion

With its specific geographic conditions, the Pacific represents a globally unique geopolitical arena that began to take shape more than 130 years ago. At that time, two powers formed on the opposite shores of the Earth’s largest ocean, the U.S. and Imperial Japan, which to some extent cooperated and suppressed the influence of the traditional European imperial powers, the British Empire, France, Tsarist Russia, and especially Imperial Germany. After their influence waned due to the outcomes of World War I, the two cooperating powers became rivals and, eventually, enemies in World War II. The year 1945 marked the beginning of unambiguous U.S. dominance in the Pacific. World War II already showed that the ocean’s vastness and great distances make the small islands, especially of Micronesia and Polynesia, irreplaceable logistical bases, whose significance has not been much reduced by technological advances. The Cold War also demonstrated the importance of the first island chain for containing continental, then communist, countries: China, the Soviet Union, North Korea, and Vietnam. In the 21st century, it seems that China has chosen a more flexible hybrid strategy compared to the latter half of the 20th century, instead of frontal assaults on U.S. allies that trigger immediate responses (as in the Korean War), it prefers a broad palette of incremental steps. Although China’s main and publicly declared goal is

to achieve “reunification”, i.e., completion of the One-China policy, not excluding a direct attack on Taiwan, in reality China is systematically trying to weaken the influence of the U.S. and its allies in the Pacific. And it is here that the region’s specific geopolitical conditions come into play. Unlike the situation in the previous century, most island countries in Oceania are now either independent or have broad autonomy, so their governments conduct their own policies. Given that these are economically weak, nearly insignificant countries with small populations, the price of corrupting or influencing them (through offered investments, governmental “gifts,” humanitarian aid) is, for huge economies like China’s, economically almost negligible. China can likewise exploit various past animosities, while it presents itself as a non-colonial power, it can depict its opponents (the U.S., Australia, New Zealand, or France and Japan) as former colonizers who exploited them in the past, or still do. On the other hand, China’s policy is not constrained by concerns about human rights compliance, public pressure for transparency in political processes, etc. The U.S. and its allies have two options: either accept China’s challenge and “outbid” Chinese offers with their own, or deny their own moral and political principles and use their still existing military capabilities and assets to enforce or defend their interests by force. Our contribution, devoted to clearly mapping the actual steps taken by both competing sides in the Pacific in recent years, does not and cannot offer precise predictions for the near future. Not least because it maps developments only through the end of 2024 given data availability, and thus does not capture the actions of the current Trump administration. It does, however, point to one fact, after more than three decades since the end of the Cold War, this part of the world is again entering the sights of powers with global ambitions.

Acknowledgment

This paper was prepared within the project KEGA 054UK-4/2024: Geography of Australia, Oceania and Polar Regions – Textbook and Interdisciplinary Topics.

References

- AP. 2025a. *US seeks shipbuilding expertise from South Korea and Japan to counter China*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://apnews.com/article/shipbuilding-south-korea-japan-china-us-a3cf2579ca24a02b1744b9cf74b7a95a>
- AP. 2025b. *Australia’s Albanese unable to clinch defense treaty with Papua New Guinea during visit*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://apnews.com/article/albanese-australia-papua-new-guinea-defense-treaty-9a813bf234e9b41bd4780f11237dccc9>

- AQORAU, T. 2021. Solomon Islands' foreign policy dilemma and the switch from Taiwan to China. In Smith, G., Wesley-Smith, T. (eds.). 2021. *The China alternative: Changing regional order in the Pacific islands*. Canberra: ANU Press, 2021. 520 p. ISBN 9781760464172.
- BARKHAUSEN, B. 2025. *A new country in the Pacific — Bougainville*. [online]. *IPS Journal*. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/a-new-country-in-the-pacific-bougainville-8400/>
- BBC. 2025a. *China's navy is expanding at breakneck speed - and catching up with the US*. [online]. Bicker, L. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.bbc.com/news/articles/c4gmnp31xlo>
- BBC. 2025b. *New Zealand halts Cook Islands funding over China deals*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.bbc.com/news/articles/cy4n30y75n0o>
- CIA WORLD FACTBOOK. 2025a. *Australia and Oceania*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/>
- CIA WORLD FACTBOOK. 2025b. *GDP - composition, by sector of origin*. [online] [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/gdp-composition-by-sector-of-origin/>
- CLEO, P. 2023. Island-hopping with Chinese characteristics—What the PRC is doing in the Pacific Islands, why it matters, and why the time has come to “block and build.” *Naval War College Review*. ISSN 0032-3187, 2023, vol. 76, no. 4, article no. 5.
- CNN. 2025. *Russian and Chinese submarines conduct first-ever joint patrol in Pacific*. [online]. Lendon, B. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://edition.cnn.com/2025/08/28/asia/russia-china-joint-submarine-patrol-intl-hnk-ml>
- CONGRESSIONAL RESEARCH SERVICE. 2024. *The Pacific Islands: Background and issues for Congress*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.congress.gov/crs-product/IF11208>
- DENNÍK N. 2025. *Austrália tento týždeň uzavrie s Papuou-Novou Guineou bezpečnostnú dohodu*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://dennikn.sk/minuta/4849408/?ref=mwat>
- FINI, G. A. 2021. Associations freely chosen: New geopolitics in the North Pacific. In Smith, G. – Wesley-Smith, T. (eds.) 2021. *The China alternative: Changing regional order in the Pacific islands*. Canberra: ANU Press, 2021. 520 p. ISBN 9781760464172.
- FRANCE 24. 2025. *Palau confirms 'major' cyberattack, points to China*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.france24.com/en/live-news/20240605-palau-confirms-major-cyberattack-points-to-china>
- GRACEFFO, A. 2024, June 10. China's blue dragon strategy for the Indo-Pacific. [online]. *Geopolitical Monitor*. [cit. 5.5.2025]. Available on:

- <https://www.geopoliticalmonitor.com>
- GREEN, M. J. 2017. *By more than providence: Grand strategy and American power in the Asia Pacific since 1783*. New York: Columbia University Press, 2017. 760p. ISBN 9780231180436
- HEIN, J. R. – MIZELL, K. – KOSCHINSKY, A. – CONRAD, T. A. 2013. Deep-ocean mineral deposits as a source of critical metals for high- and green-technology applications: Comparison with land-based resources. *Ore Geology Reviews*. ISSN 0169-1368, 2013, vol. 51, pp. 1-14.
- IATI, I. 2021. China's impact on New Zealand foreign policy in the Pacific: The Pacific reset. In Smith, G., Wesley-Smith, T. (eds.). 2021. *The China alternative: Changing regional order in the Pacific islands*. Canberra: ANU Press, 2021. 520 p. ISBN 9781760464172.
- LANTEIGNE, M. 2017. Water dragon? China, power shifts and soft balancing in the South Pacific. *The Pacific Review*. ISSN 0032-3187, vol. 30, no. 1, pp. 21–38.
- LEI, Y. – SUI, S. 2022. China-Pacific Island countries strategic partnership: China's strategy to reshape the regional order. *East Asia*. ISSN 1874-6284, vol. 39, no. 1, pp. 81-96.
- MACKINDER, H. J. 1904. The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, vol. 170, no. 4, pp. 298-321.
- MACKINDER, H. J. 1943. The round world and the winning of the peace. *Foreign Affairs*, vol. 21, no. 4, pp. 595-605.
- MAHAN, A. T. 1890. *The influence of sea power upon history, 1660–1783*. Boston: Little, Brown & Co., 644 p.
- MEARSHEIMER, J. J. 2001. *The tragedy of great power politics*. New York: W. W. Norton, 2001. 555 p. ISBN 9780393020250.
- MENDIS, P. 2023. China's "blue dragon" strategy in the Indo-Pacific makes America and India restless. [online]. *National Interest* [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://nationalinterest.org/feature/chinas-blue-dragon-strategy-indo-pacific-makes-america-and-india-restless-206495>
- PEAKE, G. – POHLE, C. 2023. *U.S. strengthens ties with key Pacific Island partners*. United States Institute of Peace [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.usip.org/publications/2023/06/us-strengthens-ties-key-pacific-island-partners>
- POLITICO. 2024. *Send all the Marines to the Pacific, a top Trump adviser says*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.politico.com/news/2024/06/18/robert-obrien-foreign-affairs-op-ed-00163935>
- REUTERS. 2022. *U.S. warns of response to any permanent China military presence in Solomons*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/us-adviser-campbell-visits-solomon-islands-after-china-pact-signed-2022-04-22/>

- REUTERS. 2024a. *Exclusive: Chinese police work in Kiribati, Hawaii's Pacific neighbour*. [online]. Needham, K. February 23, 2024. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.reuters.com/world/china/chinese-police-work-kiribati-hawaii-pacific-neighbour-2024-02-23/>
- REUTERS. 2024b. *China, Australia donate buildings, airstrips in Pacific influence race*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-australia-donate-buildings-airstrips-pacific-influence-race-2024-07-02/>
- REUTERS. 2025a. *US says it has started seabed mineral talks with the Cook Islands*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.reuters.com/world/china/us-says-it-has-started-seabed-mineral-talks-with-cook-islands-2025-08-06/>
- REUTERS. 2025b. *Chinese aircraft carriers in Pacific show country's 'expansionist' aims, Taiwan says*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.reuters.com/world/china/chinese-carriers-pacific-show-countrys-expansionist-aims-taiwan-says-2025-06-11/>
- REUTERS. 2025c. *Australia, Vanuatu security agreement to be delayed*. [online] [cit. 12. 9. 2025]. Available on: <https://www.reuters.com/world/china/australia-vanuatu-security-agreement-be-delayed-2025-09-09/>
- SOUTH CHINA MORNING POST. 2025. *How the US is reinforcing the 'first island chain' to deter China*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3307698/how-us-reinforcing-first-island-chain-deter-china>
- SPYKMAN, N. J. 1942. *America's strategy in world politics: The United States and the balance of power*. New York: Harcourt, Brace & Co., 498 p.
- STAATS, J. 2022. *Four takeaways from China's tour of the Pacific Islands*. [online]. United States Institute of Peace [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.usip.org/publications/2022/06/four-takeaways-chinas-tour-pacific-islands>
- THE NEW YORK TIMES. 2025. *China's Aircraft Carriers Push Into Waters Long Dominated by U.S.* [online] [cit. 10.9.2025]. Available on: <https://www.nytimes.com/2025/07/17/world/asia/china-carriers-us-japan.html>
- THE STATE COUNCIL. 2015. *China's Military Strategy*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm
- THE WALL STREET JOURNAL. 2025. *China Creates World's No. 1 Shipbuilder, Driven by Rivalry With U.S.* [online]. Clarence, L., Costas, P. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.wsj.com/world/china/china-shipbuilding-company-trump-rivalry-17eb6265>
- US DEPARTMENT OF STATE. 2025. *Joint Statement on U.S.-Cook Islands Cooperation on Seabed Mineral Resources*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available

- on: <https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2025/08/joint-statement-on-u-s-cook-islands-cooperation-on-seabed-mineral-resources>
- VARRALL, M. 2021. Australia's response to China in the Pacific: From alert to alarmed. In Smith, G., Wesley-Smith, T. (eds.). 2021. *The China alternative: Changing regional order in the Pacific islands*. Canberra: ANU Press, 2021. 520 p. ISBN 9781760464172.
- WALT, S. M. 2018. *The hell of good intentions: America's foreign policy elite and the decline of U.S. primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2018. 400 p. ISBN 9780374280031.
- WALTZ, K. N. 1979. *Theory of international politics*. New York: Addison-Wesley, 1979. 251 p. ISBN 9780075548522.
- WESLEY-SMITH, T. 2021. A new Cold War? Implications for the Pacific Islands. In Smith, G., Wesley-Smith, T. (eds.). 2021. *The China alternative: Changing regional order in the Pacific islands*. Canberra: ANU Press, 2021. 520 p. ISBN 9781760464172.
- WHITE HOUSE. 2022. *Pacific partnership strategy of the United States*. [online]. [cit. 5.5.2025]. Available on: <https://www.politico.com/f/?id=00000183-86ba-d824-a1d7-a7bac17e0000>
- ZHOU, F. 2021. A reevaluation of China's engagement in the Pacific Islands. In Smith, G., Wesley-Smith, T. (eds.). 2021. *The China alternative: Changing regional order in the Pacific islands*. Canberra: ANU Press, 2021. 520 p. ISBN 9781760464172.

Mgr. Filip Šandor, PhD.

doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.

Katedra regionálnej geografie a rozvoja regiónov

Prírodovedecká fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava

E-mail: filip.sandor@uniba.sk, daniel.gurnak@uniba.sk

UČEBNICA GEOGRAFIE AKO SPRIEVODCA PO MIESTNEJ KRAJINE

Magdaléna Nemčíková, Daša Oremusová, Hilda Kramáreková

Abstract

Geography is one of the subjects that helps students better understand the world in which they live. It is not just about learning about distant countries and continents, it's also about understanding one's immediate environment, such as one's own community, region and country. It is the local landscape that plays a key role in building students' relationship with the environment in which they grow up. The geography textbook is a basic tool that can be not only a source of facts, but also a guide to discovering the local landscape. The aim of this paper is to provide a synthesis of knowledge about textbook creation dedicated to the geography of the local landscape. We will focus primarily on those created at the Department of Geography, Geoinformatics, and Regional Development of the Faculty of Natural Sciences and Informatics at CPU in Nitra (Slovakia) after 2000. In the analysis of local landscape geography textbooks, we emphasize their characteristics, functions, structural components, and the structure of the textbooks themselves. Specific attention is paid in these textbooks to the application of innovative approaches to geography education (e.g., tasks using selected websites, statistical databases, or web applications).

Keywords: geography textbook, local landscape, education, innovative approaches

Úvod

Rastúce požiadavky spoločenskej praxe na detailné poznanie regiónov najnižších hierarchických úrovní prinášajú nové výzvy aj pre geografiu ako vednú disciplínu. Poznanie miestnej krajiny sa stáva kľúčovým predpokladom pre udržateľný rozvoj územia, keďže umožňuje identifikovať jeho potenciál a smerovať rozvojové aktivity efektívnejšie. Geografia miestnej krajiny pritom nepredstavuje len zdroj informácií, ale aj metodickú oporu pre analýzu a plánovanie regionálneho rozvoja.

Zároveň má významné postavenie v oblasti geografického vzdelávania a rozvoja geografického myslenia. V tomto kontexte zohrávajú kľúčovú úlohu učebnice, ktoré sú základným nositeľom obsahu vyučovania a jednou z najdôležitejších učebných pomôcok. Ich kvalita priamo ovplyvňuje efektivitu edukačného procesu, a preto je tvorba regionálne špecifických učebníc a metodických materiálov stále aktuálnou a potrebnou úlohou.

Cieľom príspevku je priniesť syntézu poznatkov o učebnicovej tvorbe venovanej geografii miestnej krajiny, ktoré boli vytvorené na Katedre geografie, geoinformatiky a regionálneho rozvoja FPVaI UKF v Nitre po roku 2000, z hľadiska ich špecifik pre potreby geografického vzdelávania na jednotlivých typoch škôl a ich následného využitia v praxi. Pri analýze učebníc kladieme dôraz na ich vlastnosti, funkcie a štruktúrne zložky. Špecifickú pozornosť venujeme tiež aplikácii inovatívnych prístupov ku geografickému vzdelávaniu (napr. úlohy využívajúce prácu s vybranými webovými stránkami, štatistickými databázami alebo webovými aplikáciami).

Teoreticko-metodické východiská problematiky

Pojem miestna krajina možno chápať ako geografický priestor (zvyčajne obec), ktorý je žiakovi známy z každodenného života. Jeho súčasťou sú fyzickogeografické prvky (horninové prostredie, reliéf, klíma, vodstvo, pôdy, rastlinstvo a živočíšstvo) i humánnogeografické prvky (obyvateľstvo, osídlenie, hospodárstvo) vo vzájomných vzťahoch a súvislostiach. Z hľadiska pochopenia územných vzťahov považujeme za efektívne, aby v učebniciach takéhoto charakteru bolo zahrnuté širšie územie na základe vybraných regionalizačných kritérií (napr. miesto bydliska žiakov, časová dostupnosť, spádovitosť škôl, príslušnosť územia k mikroregionálnym združeniam a i.).

V jednotlivých štátnych vzdelávacích programoch pre predmet geografia sa tradične kladie dôraz na prepojenie učiva s reálnym prostredím žiaka, čím sa podporuje jeho schopnosť pozorovať, skúmať a hodnotiť vlastný región. Učebnica v tomto procese vystupuje ako základný didaktický prostriedok – usmerňuje učenie, systematizuje poznatky a umožňuje prepájať školské učivo so skúsenosťami žiakov.

Geografia miestnej krajiny je integrálnou súčasťou študijných plánov geografie na všetkých katedrách/ústavoch geografie jednotlivých vysokých škôl pod rôznymi názvami (napr. UK v Bratislave – Geografia mikroregiónu, UKF v Nitre – Mikrogeografia, KU v Ružomberku - Geografia miestneho regiónu, UMB v Banskej Bystrici – Geografia malého regiónu, Geografia malého regiónu v praxi, PU v Prešove – Mikrogeografia, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach – Mikrogeografia), v rôznych stupňoch štúdia (v bakalárskom i v magisterskom stupni), s rôznou hodinovou dotáciou (2 – 3 hodiny), s rôznym počtom kreditov (2 – 4 kredity), v rôznych rokoch štúdia v príslušnom stupni, v rôznych semestroch.

Získavanie, spracovávanie, interpretácia a prezentácia informácií mikrogeografického charakteru sa realizuje prostredníctvom prednášok, seminárov, terénnej praxe a záverečných prác bakalárskeho i magisterského štúdia. Práce s mikrogeografickým obsahom bývajú aj práce rigorózne, resp. aj dizertačné (či už s charakterom odborným alebo didaktickým). Databázu takýchto prác od r. 2011

poskytuje Centrálny register záverečných a kvalifikačných prác (CRZP - <https://crzp.cvtisr.sk/>), z ktorých väčšina je zverejnená a môže byť využiteľná v edukačnej praxi aj ostatných učiteľov geografie.

Teoreticko-metodické základy v problematike vyučovania geografie miestnej krajiny poskytuje študentom geografie na UKF v Nitre primárne publikácia Mikrogeografia – krajina okolo nás (Dubcová a kol., 2012). Publikácia je obsahovo rozdelená do dvoch základných častí. Predstavuje syntézu odborného spracovania mikrogeografie obce Prašice a následne jej konkrétnej didaktickej aplikácie v časti s názvom „Ako na to v škole“. Táto časť predstavuje konkrétne aktivity, ktoré sú charakterizované svojimi cieľmi, potrebnými pomôckami i metodickými postupmi vedúcimi k naplneniu cieľov. Texty sú vizuálne bohato doplnené tabuľkami, grafmi, obrázkami i mapami. Súčasťou je aj veľké množstvo prehľadne spracovaných zdrojov informácií k jednotlivým témam. Benefitom publikácie je jej univerzálnosť, komplexnosť, keďže metódou analógie sa dá využiť v akomkoľvek území, kde učiteľ geografie v pedagogickej praxi pôsobí.

Nakoľko je vyučovanie v teréne neoddeliteľnou súčasťou edukačného procesu mikrogeografie, podnetnou publikáciou pre študentov, resp. učiteľov geografie je aj Didaktika geografie v teréne (Dubcová a kol., 2013). V publikácii sa okrem charakteristiky terénneho vyučovania a metód geografického výskumu venuje pozornosť špecifikám terénneho vyučovania v rámci jednotlivých geografických subdisciplín.

Publikačná aktivita v oblasti geografie miestnej krajiny je veľmi bohatá. Z externých informačných zdrojov možno spomenúť napr. práce autorov Zouharová a kol. (2016) so zameraním na metodiku tvorby regionálnej učebnice ako výchovno-vzdelávacieho prostriedku regionálnej výchovy, Svobodová (2019) sa venovala outdoorovému vyučovaniu v geografii ako špecifickej edukačnej stratégii, Hofmann, Svobodová a kol. (2021) terénnej výučbe na PdF MU v Brne s podporou využitia technológií a realizácii výskumných aktivít v pregraduálnom vzdelávaní budúcich učiteľov, Škodová (2021) spracovala publikáciu Horné Pohronie – geografia miestneho regiónu v školskej praxi.

Prehľad učebníc geografie miestnej krajiny po roku 2000 so zameraním na Katedru geografie, geoinformatiky a regionálneho rozvoja FPVaI UKF v Nitre

Prvé publikácie majúce didaktický charakter a súvislosť s geografiou miestnej krajiny, boli dve vydania Zbierky úloh a otázok Geografickej olympiády o miestnej krajine pre ZŠ a I. stupeň osemročných gymnázií (Kramáreková a kol., 1998, 2001) so zameraním na okres Nitra. Obe publikácie slúžili ako východiskový materiál pri tvorbe otázok o miestnej krajine pre školské a okresné kolá súťaže.

Prvou učebnicou geografie miestnej krajiny bola publikácia Región Horné Požitavie (Nemčíková, 2009). Významnou bola i dosiaľ je publikácia

Mikrogeografia – krajina okolo nás (Dubcová a kol., 2012), ktorá syntetizovala dovtedy známe poznatky z mikrogeografie (t. j. geografie miestnej krajiny na úrovni obce) a didakticky ich aplikovala na príklade obce Prašice.

Následne v priebehu rokov 2017 – 2025 vzniklo na pracovisku ako diplomové práce 13 návrhov učebníc geografie miestnej krajiny pre mikroregióny, resp. pre miestne akčné skupiny z rôznych častí Slovenska s podtitulom *Môj malý svet* (tab. 1) a 4 pracovné zošity k učebniciam ako rigorózne práce (tab. 2).

Vydané boli dosiaľ štyri publikácie. Pilotnou bola učebnica pre OZ Radošinka s názvom „Radošinka - môj malý svet“ (Peňaško, Kramáreková, 2017), ďalšou bola učebnica „Kraj okolo Duchonky - môj malý svet“ pre MAS SOTDUM (Hauptvogelová, Kramáreková, Krajčík, 2018). „Mikroregión Medzihorie – môj malý svet“ vyšiel v podobe učebnice (Zajačková, Kramáreková, 2024) i pracovného zošita (Zajačková, Kramáreková, 2025). V prípade všetkých sa na ich vydaní podieľali dotácie vyšších územných celkov i samotných mikroregiónov. Všetky štyri didaktické publikácie sú aj v opakovaných nákladoch súčasťou edukačného procesu príslušných základných škôl.

Tab. 1: Diplomové práce študentov na tému „Vyučovanie geografie miestnej krajiny v ... (návrh učebnice regionálnej geografie pre základné školy)“ na Katedre geografie, geoinformatiky a regionálneho rozvoja FPVaI UKF v Nitre

Diplomové práce				
P.č.	Učebnica pre územie	Okres	Autor	Rok
1.	OZ Radošinka	Nitra, Topoľčany	Peňaško Marek	2016
2.	Združenie obcí Rajecká dolina	Žilina	Úradníková Katarína	2017
3.	MAS SOTDUM	Topoľčany	Hauptvogelová Daša	2018
4.	Mikroregión Horné Kysuce	Čadca	Heglasová Ivana	2019
5.	Mikroregión Kľakovská dolina	Žarnovica	Lásková Kristína	2020
6.	MAS Malokarpatské partnerstvo	Trnava	Silná Kristína	2021
7.	MR Medzihorie	Prievidza, Partizánske, Žarnovica	Zajačková Kristína	2022
8.	MAS Bystrická dolina	Čadca, Žilina	Jakubcová Nina	2023
9.	MAS Stráže	Prešov	Timková Anna	2023

10.	MAS Miloj Spiš	Spišská Nová Ves, Levoča	Krajňáková Romana	2023
11.	MAS Termál	Nové Zámky	Boriková Stela	2023
12.	MAS Trábecko	Zlaté Moravce	Juríková Anita	2024
13.	MAS Cedron-Nitrava	Nitra	Martinček Albert	2025

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Tab. 2: Rigorózne práce študentov na tému „Overenie učebnice ... – môj malý svet v edukačnej praxi a jej obsahové rozšírenie“ na Katedre geografie, geoinformatiky a regionálneho rozvoja FPVaI UKF v Nitre

Rigorózne práce				
P.č.	Overenie učebnice pre územie	Okres	Autor	Rok
1.	OZ Radošinka – Overenie učebnice „RADOŠINKA – Môj malý svet“ v edukačnej praxi a jej obsahové rozšírenie (atlas, pracovný zošit)	Nitra, Topoľčany	Peňaško Marek	2019
2.	MAS SOTDUM – Overenie učebnice „Kraj okolo Duchonky – môj malý svet“ v edukačnej praxi a jej obsahové rozšírenie (pracovný zošit)	Topoľčany	Hauptvogelová Daša	2021
3.	MR Kľakovská dolina – Overenie učebnice „Kľakovská dolina – Môj malý svet“ v edukačnej praxi a jej obsahové rozšírenie (pracovný zošit)	Žarnovica	Lásková Kristína	2022
4.	MR Medzihorie – Overenie učebnice „Mikroregión Medzihorie – môj malý svet“ v edukačnej praxi a jej obsahové rozšírenie (pracovný zošit)	Prievidza, Partizánske, Žarnovica	Zajačková Kristína	2024

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Vlastnosti, funkcie, štruktúrne zložky a štruktúra učebníc geografie miestnej krajiny

Učebnicu geografie miestnej krajiny môžeme v súlade s Průchom (2009) a Knechtom (2007) považovať za jeden z edukačných konštruktov, prostredníctvom

ktorého dochádza k regulácii edukačného procesu v prostredí formálneho vzdelávania. Aj v dnešnej digitálnej dobe patria učebnice k najvýznamnejším didaktickým prostriedkom v edukačnej praxi na rôznych typoch škôl ako aj stupňoch vzdelávania. Je to dané ich špecifickými vlastnosťami, funkciami ako aj štruktúrou, ktorými iné didaktické prostriedky nedisponujú.

K základným, resp. tradičným funkciám učebníc, ktoré majú vplyv aj na štruktúru učebníc geografie miestnej krajiny, podľa Zujeva (1986) patria: informačná, transformačná, systémová, upevňovania a sebakontroly, sebavzdelávacia, integrujúca, koordinujúca, rozvíjajúca a výchovná. Niektoré funkcie sa vplyvom okolností (napr. využívanie moderných digitálnych technológií v edukačnom procese) menia, resp. pribúdajú nové. Zmenou postupne prešli podľa Maňáka (2008) funkcia systematizačná, integračná a koordinačná a pribudla funkcia normatívna, ktorá by mala stanoviť a vymedziť konkrétne požiadavky na učivo. Iní autori, napr. Turek (2014), považujú v súčasnosti za veľmi dôležitú motivačnú funkciu, keďže učebnica by mala vzbudiť a udržať záujem žiakov.

Z hľadiska kvality učebníc je potrebné pri ich tvorbe dodržať viaceré požiadavky na vedeckosť, jednotu teórie s praxou, primeranosť, názornosť, sústavnosť, zrozumiteľnosť a pod. Učebnice geografie miestnej krajiny sú nielen zdrojom geografického vzdelávania pre žiakov, ale slúžia aj ako didaktický prostriedok pre učiteľa. Prostredníctvom obsahu, ako aj jednotlivých komponentov, by mali podporovať rozvíjanie všetkých úrovní osvojovania si vedomostí, zručností a spôsobilostí. Učebnice by mali spĺňať aj určité etické a jazykové kritériá a ich celkový vizuálny dizajn by mal u žiakov vzbudzovať záujem o ich používanie.

Okrem obsahu vplýva na kvalitu učebníc aj ich didaktická vybavenosť, ktorá je v učebniciach prezentovaná prostredníctvom štruktúrnych zložiek (komponentov). Rozlišujeme dva základné typy: textové a mimotextové. V rámci odborej didaktiky sa taxonómiou štruktúrnych komponentov učebníc zepíše zaoberal podrobnejšie napr. Wahla (1983). Základom vytvorených učebníc geografie miestnej krajiny v podmienkach katedry je samotný text rozdelený na základný text, obsahujúci fakty, pojmy, metódy, postupy práce a pod., dopĺňujúci text slúžiaci na upevnenie a prehĺbenie učiva v podobe štatistických informácií, tabuliek, slovníkov pojmov, úryvkov z printových a elektronických zdrojov a vysvetľujúci text zahŕňajúci poznámky, vysvetlivky, komentáre a pod. (obr. 1). Druhú skupinu štruktúrnych prvkov tvoria mimotextové zložky, ktoré zahŕňajú aparát organizácie osvojovania, orientačný a ilustračný materiál. Aparát organizácie osvojovania obsahuje prvky ako sú úlohy, návody, námety na projekty, typy na výlety a exkurzie, tabuľky či cvičenia slúžiace na stimuláciu a usmerňovanie poznávacej činnosti žiakov. V učebniciach geografie miestnej krajiny je zvyčajne doplnený sprievodnou postavičkou, ktorá vizuálne naznačuje typ aktivity, ako napr. vyhľadaj, nájdi, zisti, zostroj, vytvor, navrhni, vypočítaj

(obr. 2). Orientačný materiál učebníc štandardne tvoria úvod, obsah, vysvetlivky, odkazy, register, obsah a farebne odlišené záhlavia zabezpečujúce rýchlu orientáciu v obsahu a štruktúre učebnice (Turek, 2014). Nezastupiteľnú úlohu v učebniciach geografie zohrávajú nonverbálne prvky ako súčasť ilustračného aparátu. Sú vhodné napr. na didaktickú transformáciu a sprostredkovanie ťažšie kognitívne pochopiteľných geografických javov a procesov žiakom. Podrobnejšie sú spracované v práci Janko (2012), kde autor okrem iného uvádza, že nonverbálne prvky ako didaktické prostriedky sa môžu uplatňovať aj v súvislosti s konceptuálnym učením. Autor ich klasifikuje do jednotlivých tried: kartografické (napr. mapa), kartograficko-štatistické (napr. kartogram), štatistické/grafické (napr. graf), tabelárne (napr. tabuľka), obrazové (napr. fotografia), schematické (napr. prierez, schéma), ostatné (napr. kartografické značky) a kombinované (sada obrázkov). V učebniciach geografie miestnej krajiny ho tvoria najmä všeobecnogeografické i tematické mapy (obr. 3), obrázky, fotografie, schémy, grafy, diagramy, dekoratívne ilustrácie.

Obr. 1: Ukážky základného, doplňujúceho a vysvetľujúceho textu v učebniciach geografie miestnej krajiny

Príroda

PODNEBIE

Podnebie je ovplyvňované pôsobením rôznych klimageneračných činiteľov, ako sú napríklad geografická šírka, vzdialenosť od oceánu, všeobecná cirkulácia vzduchu, morské prúdy, nadmorská výška, vlastnosti zemského povrchu či pôsobenie človeka. Zo spomínaných činiteľov ovplyvňuje klimu Kľakovskej doliny najmä nadmorská výška. S rastúcou nadmorskou výškou obvykle klesá teplota ovzdušia a približna množstvo zrážok.

Väčšina územia mikreregiónu patrí do mierne teplej klimatickej oblasti, ktorá má v priemere menej ako 50 letných dní so snehom, pričom teplota vzduchu počas týchto dní dosahuje viac ako 25 °C. Táto oblasť sa v mikreregiónu delí na 3 odraky: mierne teplej, výšky s chladnou zimou a dolinový/kotlínový, ktorý sa nachádza najmä v Kľakovskej doline.

Najvyššie položené časti pohoria Vtáčnik patria do mierne chladnej klimatickej oblasti, ktorá je špecifická tým, že priemerná teplota vzduchu tu nižšie ako 12 °C.

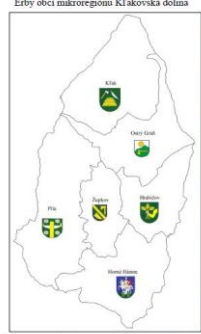
Slnéčné žiarenie podmieňuje výpar vody z pôdy, vodných plôch a rastlinstva. Voda sa dostáva do atmosféry a je základom pre zrážky. Tie sa vyskytujú vo forme dažďa alebo snehu. Najviac zrážok v mikreregiónu padne v lete, počas silných búr, prietvri narušen a dlhotrvajúcich. Priemerný ročný úhm zrážok je 1 100 mm. Platí, že s narastajúcou nadmorskou výškou stúpa aj množstvo zrážok. Preto celoročný úhm zrážok je najvyšší vo vyšších polohách pohoria Vtáčnik.

Pokiaľ o jeho zmeny zisťujeme pozorovaním meteorologických prvkov ako je slnečné žiarenie, teplota pôdy, teplota vzduchu, vlhkosť vzduchu, atmosférické zrážky, hustota a tlak vzduchu, prúdenie vzduchu. Najbližšia klimatologická stanica sa nachádza v susednom obkresnom meste Ziar nad Hronom v nadmorskej výške 275 m. Hodnoty meteorologických prvkov sa zisťujú pomocou grafov, napríklad líniovým grafom najčastejšie zaznamenáme teplotu ovzdušia, slúpcovým grafom množstvo spadnutých zrážok, na zaznamenanie rýchlosti a smeru vetra môžeme použiť rádiový graf.

Zrážkomerná sieť - Banskobystrický kraj

Erby obcí mikreregiónu Kľakovská dolina

Horné Hántre na mape 1. vojenského mapovania (1764 - 1787) a 2. vojenského mapovania (1810 - 1869). Mapy vojenských mapovanií sa dajú nájsť na webovej stránke Národného geoportálu (<http://geoportal.gov.sk/>)

Farúčok Kľak má svoj symbol v podobe erbu a stĺpy. Sídlce v planostiach predstavuje päťkrát Kľakovského kostola sv. Terézie Avilky. Taktový heraldický štít, vychádzajúci podľa plameňa sídlce a vystupujúci s hory, symbolizuje kostol Povýšenia svätého kríža v Orovom Gríne. Symbolom pre Sedembolestní Panu Máriu, patrónku kostola v Hlankovci, zaznamená sedembolestní Jevrova. Z dvorcu vyúsťujú na stbe nachádzajú dve takéto hroty. Kravárí medľa pripomína červenú farbu, farbu kráľ, kosa predstavuje macedónsky, ale tiež sídlce v planostiach.

Drážky a úlohy:

1. Ktorá obec mikreregiónu sa tu najviac páči a prečo?
2. Zisti, kedy tvoja obec vznikla a prečo vznikla práve na tom mieste?
3. Ktorá obec má najviac a ktorá najmenej obyvateľov?
4. Aké typy a druhy stavieb sa v mikreregiónu nachádzajú? Nájdete ich porovnať s mestskými stavbami.
5. Vymenuj rozdiely medzi stavbami minulými a súčasnými.
6. Vysvetli význam erbu a názov obce. Pracuj s webovými stránkami obci, resp. sa opýtaj rodičov, starých rodičov, alebo využij heraldický register (http://www.uuiv.sk/heraldie/wp_filter.aspx?typ=ofc=2)

Zdroj: Lásková, 2019

Obr. 2: Ukážky označenia prvkov aparátu organizácie osvojovania poznávacej činnosti v učebniciach geografie miestnej krajiny

Výhľadaj! Nájdí! Zisti!

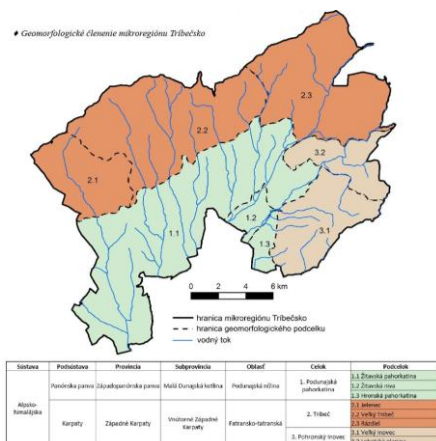
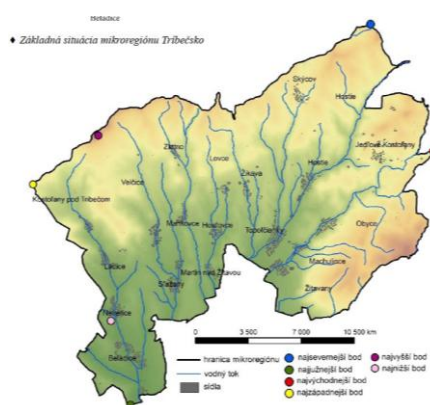

návrh na projekt

Zdroj: Juriková, 2024; Heglasová, 2019; Zajačková, 2022

Obr. 3: Ukážky ilustračného materiálu v učebniciach geografie miestnej krajiny

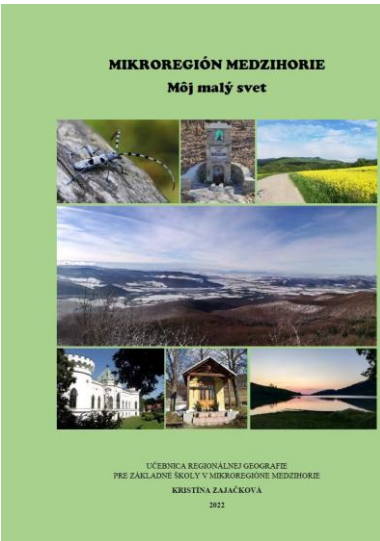

Zdroj: Juriková, 2024

Štruktúra učebníc geografie miestnej krajiny predstavuje rozdelenie jej obsahu na jednotlivé časti. Aby učebnice splňali všetky požadované funkcie kladené na ten typ publikácií obsahujú niekoľko základných častí (obr. 4), medzi ktorými je úvod, obsah, kapitoly a podkapitoly, záver a zoznam informačných zdrojov (Turek, 2014). Vstupnou kapitolou v učebniciach geografie miestnej krajiny je poloha a vymedzenie územia. V rámci administratívnej polohy je to pozícia v okrese, v kraji a štáte. Kartografická poloha podáva informácie o okrajových bodoch územia. Charakterizovaná je aj fyzickogeografická poloha (pozícia v geomorfologických celkoch) a humánno-geografická poloha, ktorá zahŕňa dopravnú, ekonomickú či kultúrno-spoločenskú pozíciu. V ďalších častiach učebnice je spracovaná fyzickogeografická charakteristika územia pod súborným názvom kapitoly Príroda. Vnútnu štruktúru kapitoly tvoria podkapitoly Geologická stavba a nerastné suroviny, Reliéf, Podnebie, Vodstvo, Pôdy, Rastlinstvo a živočíšstvo, Ochrana prírody. Nasleduje kapitola Ľudia a ich aktivity,

ktorá sa venuje humánnogeografickej charakteristike územia. Vnútorne sa člení na podkapitoly História, Obyvateľstvo, Sídla, Hospodárstvo (Poľnohospodárstvo, vodné a lesné hospodárstvo, Priemysel), Doprava a služby, Cestovný ruch. Z hľadiska požadovanej komplexnosti informácií sú učebnice doplnené aj o kapitoly Životné prostredie, Regionálny rozvoj a individuálne aj o ďalšie kapitoly. Súčasťou každej kapitoly je v závere súbor otázok a úloh, ktoré umožňujú nielen diferencovaný a individuálny prístup k žiakom, ale zároveň slúžia na prehĺbenie učiva, resp. ako podnety na rozmyšľanie či ďalšie aktivity.

Obr. 4: Ukážka z učebnice geografie miestnej krajiny Mikroregión Medzihorie – môj malý svet

		Obsah
		VITAJTE V MIKROREGIÓNĚ MEDZIHORIE 5
		POLOHA A ZÁKLADÉ INFORMÁCIE O MIKROREGIÓNĚ 5
		PRIRODA 7
		GEOLOGICKÁ STAVBA A NERASTNÉ SUROVINY 7
		RELIEF 9
		PODNEBIE A POČASIE 11
		VODSTVO 13
		PŮDY, RASTLINSTVO A ŽIVOČÍŠTVO 15
		OCHRANA PŘÍRODY 17
		OTESTUJ SI SVOJE VĚDOMOSTI I 19
		POLOHA A PŘÍRODA 19
		LUDIA A ICH AKTIVITY 21
		HISTORICKÝ VÝVOJ ÚZEMIA 21
		OBYVATELSTVO, JEHO POHYB A ŠTRUKTÚRY 23
		ŠÍDLA, ICH ŠTRUKTÚRY A FUNKCE 25
		HOSPODÁŘSTVO 27
		DOPRAVA A SLUŽBY 29
		CESTOVNÝ RUCH A ZAUJÍMAVOSTI 31
		PROBLÉMY ŽIVOTNĚHO PROSTŘEDÍ 33
		OTESTUJ SI SVOJE VĚDOMOSTI II 35
		LUDIA A ICH AKTIVITY 35
		AKTIVITY MIKROREGIÓNŮ MEDZIHORIE 37
		VZNIK A AKTIVITY MIKROREGIÓNŮ 37
		UČÍME SA V TERÉNE 38
		UČÍME SA PROJEKTAMI 38
		SPOZNAVAME LOKÁLNĚ INFORMAČNĚ ZDROJE 38
		ZOZNAM INFORMAČNÝCH ZDROJŮ 38

Zdroj: Zajačková, 2022

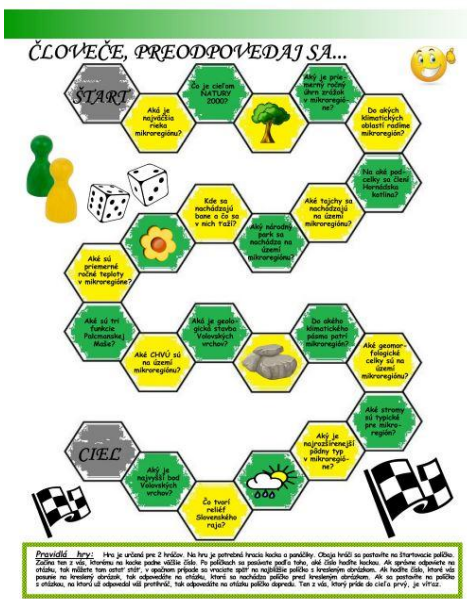
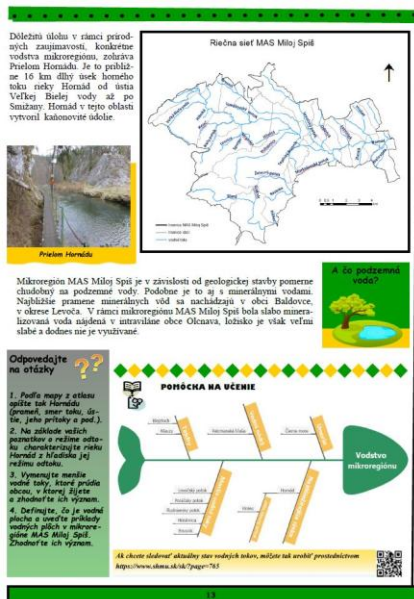
Inovatívne prístupy v učebniciach geografie miestnej krajiny

Za základnú a kľúčovú funkciu učebníc sa v súčasnej dobe považuje ich úloha motivovať žiakov k učeniu. Vzhľadom na to, že žiaci dnes majú k dispozícii značné množstvo informačných zdrojov, ľahko sa môže stať, že ak sú ich učebnice nezaujímavé a nudné, nie sú príliš ochotní sa z nich učiť. Naopak zaujímavé učebnice vzbudzujú zvedavosť a záujem žiakov o daný predmet, pomáhajú zvyšovať dopyt po vedomostiach i poznani (Mikk, 2007). K zvýšeniu atraktívnosti učebníc môže efektívne prispieť aj aplikácia inovatívnych prístupov v učebniciach, ktorá upevní ich prioritnú pozíciu medzi didaktickými pomôckami a zároveň ich

posunie medzi moderné didaktické pomôcky. Inovatívne prístupy vyzdvihujú predovšetkým aktívnu účasť žiaka na procese vzdelávania s cieľom umožniť jeho kognitívny, afektívny a psychomotorický rozvoj. S použitím vhodných metód pomáhajú vytvárať zmysluplné situácie aktívneho učenia sa, v ktorých žiak získava novú skúsenosť v nadväznosti na predchádzajúce skúsenosti, pričom dôraz sa kladie na myslenie a riešenie problémov (Petlák, 2020).

Súčasťou vytvorených učebníc sú tak viaceré úlohy a námety na aktivity využívajúce, napr. diskusné metódy, heuristické metódy, situačné metódy a i. V rámci zostavených úloh majú žiaci možnosť vyjadrovať svoje názory, postoje (obr. 5), napr. na témy ako môže človek negatívne/pozitívne vplyvať na podnebie, prečo sú invázne druhy nebezpečné pre naše rastlinstvo a živočíšstvo a pod. Značné množstvo vedomostí môžu získať formou didaktických hier (obr. 5), ktoré patria medzi zaujímavé a atraktívne metódy vo vyučovaní.

Obr. 5: Ukážky inovatívnych metód v učebnici geografie miestnej krajiny MAS Miloj Spiš

Zdroj: Krajňáková, 2023

Viaceré úlohy v učebniciach majú heuristický charakter, pričom pomáhajú rozvíjať kľúčové kompetencie, napr. schopnosti riešiť problémy a bádať. Samotný učiteľ tu pracuje ako sprievodca a žiaci preberajú zodpovednosť za ich vzdelávaciu

cestu. V učebniciach sú to aktivity využívajúce projektové či problémové vyučovanie (obr. 6), ktoré umožňujú žiakom riešiť problémy v reálnom svete a prichádzať s novými riešeniami počas dlhšieho obdobia. Rovnako aj viaceré námety a tipy na výlety (obr. 6), exkurzie môžu zatriktívniť nadobúdanie vedomostí o miestnej krajine v praxi, v konkrétnom prostredí. Vzhľadom na využitie informačno-komunikačných technológií sú súčasťou učebníc aj úlohy využívajúce prácu s vybranými webovými stránkami (napr. webové stránky Slovenského hydrometeorologického ústavu, Štátneho geologického ústavu Dionýza Štúra, Enviroportál) (obr. 6), štatistickými databázami (DATAcube v rámci Štatistického úradu SR) alebo webovými aplikáciami (napr. Google Maps, PeakFinder).

Obr. 6: Ukážky inovatívnych metód v učebnici geografie miestnej krajiny Mikroregión Trábečsko

Tip na výlet - Náučný chodník na Vápenný vrch

Východisko: Areál vápených pecí (Skýcov)
Dĺžka: 2 km
Čas: 1 hod.
Trasa: nenáročná až stredne náročná
Počet zastávok: 9

Náučný chodník na Vápenný vrch (536 m n. m.) je posiaty nespočítaným množstvom ján tzv. lomov, ktoré zostali po ťažbe vápenca skýcovských vápenkárov. Okrem toho je táto oblasť ovplyvnená bombardovaním a delostreleckými náletmi počas 2. svetovej vojny.

PROJEKT

Cyklotrasa

Navrhni cyklistickú trasu, ktorá by prechádzala tvojou obcou. Zarád trasu podľa náročnosti a popíš kadiaľ by táto trasa prechádzala. Aké pamiatky, pamätníky a iné zaujímavé miesta by si do nej zahrnuila.

Pomocou QR kódu môžeš preskúmať lokality jednotlivých ložísk nerastných surovín v tvojej obci, mikroregióne ale aj po celom Slovensku.

► V tabuľke dopočítaj chýbajúce údaje. Vypočítaj, aký bol prirodzený pohyb a migračné saldo v jednotlivých obciach mikroregiónu Trábečsko.

► Zhodnot' a porovnaj vypočítané hodnoty prirodzeného pohybu a migračného salda tvojej obce s ostatnými.

Zdroj: Juríková, 2024

Záver

Učebnice geografie jednoznačne patria k základným didaktickým pomôckam v edukačnom procese. Nielen učebnice podporené Ministerstvom školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR, ale predovšetkým učebnice geografie miestnej krajiny vzniknuté aj s finančnou podporou dotácií vyšších územných celkov a mikroregiónov prezentujú, ako poskytnúť žiakom možnosti chápania geografických informácií, s ktorými sú v každodennom kontakte a ktoré sú im

najbližšie. Učebnica slúži ako spoľahlivý sprievodca, ktorý prepája poznatky s prostredím, v ktorom žiak žije, učí ho rozumieť súvislostiam medzi prírodou a spoločnosťou a zároveň podporuje aj jeho vzťah k vlastnému regiónu. Miestna krajina sa tak stáva modelom pre pochopenie geografických javov, vzťahov a zákonitostí a takisto cieľom a prostriedkom geografického vzdelávania. Ak sa učebnica využíva tvorivo a inovatívne, ako aj v spojení s praktickými aktivitami, stáva sa skutočným sprievodcom po krajine – nielen po tej vyobrazenej na stránkach, ale aj po tej, ktorá žiakov obklopuje každý deň.

Pod'akovanie

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu KEGA 015UKF-4/2024 Aktivizujúce vyučovacie metódy v prírodovednom vzdelávaní s implementáciou digitálnych technológií.

Literatúra

- CENTRÁLNY REGISTER ZÁVEREČNÝCH A KVALIFIKAČNÝCH PRÁČ. [cit. 18.04.2025]. Dostupné na internete: <<https://crzp.cvtisr.sk/>>
- DUBCOVÁ, A. – KRAMÁREKOVÁ, H. – NEMČÍKOVÁ, M. – NÉMETHOVÁ, J. – OLÁHOVÁ, J. – OREMUSOVÁ, D. – RAMPÁŠEKOVÁ, Z. – REPASKÁ, G. – ŠOLCOVÁ, L. – TREMBOŠOVÁ, M. – VALACH, M. – VILINOVÁ, K. 2012. *Mikrogeografia – krajina okolo nás*. Nitra: UKF v Nitre, 2012. 185 s. ISBN 978-80-558-0112-4.
- DUBCOVÁ, A. – KRAMÁREKOVÁ, H. – NEMČÍKOVÁ, M. – NÉMETHOVÁ, J. – OREMUSOVÁ, D. – RAMPÁŠEKOVÁ, Z. – REPASKÁ, G. – ŠOLCOVÁ, L. – TREMBOŠOVÁ, M. – VILINOVÁ, K. 2013. *Didaktika geografie v teréne*. Nitra: UKF v Nitre, 2013. 395 s. ISBN 978-80-558-0297-8.
- HAUPTVOGELOVÁ, D. – KRAMÁREKOVÁ, H. – KRAJČÍK, M. 2018. *Kraj okolo Duchonky - môj malý svet. Učebnica regionálnej geografie pre základné školy Miestnej akčnej skupiny Spoločenstva obcí topolčiansko-duchonského mikroregiónu a mesta Topolčany*. Kuzmice: OZ Spoločenstvo obcí topolčiansko-duchonského mikroregiónu - združenie obcí, 2018. 48 s. ISBN 978-80-570-0476-9.
- HEGLASOVÁ, I. 2019. *Učebnica geografie miestnej krajiny Mikroregiónu Horné Kysuce*. Nitra: UKF v Nitre, 2019. 91 s.
- HOFMANN, E. – SVOBODOVÁ, H. a kol. 2021. *Terénní výuka na PdF MU. Podpora využití technologií a realizace výzkumných aktivit v pregraduálním vzdělávání budoucích učitelů*. Brno: Masarykova univerzita, 2021. s. 157. ISBN 978-80-210-9917-3.
- JANKO, T. 2021. *Nonverbální prvky v učebnicích zeměpisu jako nástroj*

- didaktické transformace*. Brno: Masarykova univerzita, 2021. 145 s. ISBN 978-80-210-6135-4.
- JURÍKOVÁ, A. 2024. *Učebnica geografie miestnej krajiny MAS Trábečsko*. Nitra: UKF v Nitre, 2024. 92 s.
- KNECHT, P. 2007. Úvodom. In *Hodnocení učebnic*. Maňák, J. – Knecht, P. (eds.). Brno: Paido, 2007. s. 7-10. ISBN 978-80-7315-148-5.
- KRAJŇÁKOVÁ, R. 2023. *Vyučovanie geografie miestnej krajiny v MAS Miloj Spiš (návrh učebnice pre základné školy)*. Nitra: UKF v Nitre, 2021. 105 s.
- KRAMÁREKOVÁ, H. – DUBCOVÁ, A. – AHLERSOVÁ, A. 1998. *Geografia - okres Nitra v otázkach. Zbierka úloh a otázok geografickej olympiády pre ZŠ a I. stupeň 8-roč. gymnázií o miestnej krajine*. Nitra: Enigma, 1998. 76 s. ISBN 80-85471-53-1.
- KRAMÁREKOVÁ, H. – DUBCOVÁ, A. – AHLERSOVÁ, A. 2001. *Geografia - okres Nitra v otázkach. Zbierka úloh geografickej olympiády pre ZŠ a OGY o miestnej krajine*. Nitra: Enigma, 2001. 74 s. ISBN 80-85471-53-1.
- LÁSKOVÁ, K. 2019. *Vyučovanie geografie miestnej krajiny v mikroregión Kľakovská dolina (návrh učebnice)*. Nitra: UKF v Nitre, 2019. 89 s.
- MAŇÁK, J. 2008. Funkce učebnice v moderní době. In *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Knecht, P., Janík, T. a kol. Brno: Paido, 2008. s. 19 -26. ISBN 978-80-7315-174-4.
- MIKK, J. 2007. Učebnice: budoucnost národa. In *Hodnocení učebnic*. Maňák, J. – Knecht, P. (eds.). Brno: Paido, 2007. s. 12 - 23. ISBN 978-80-7315-148-5.
- NEMČÍKOVÁ, M. 2009. *Región Horné Požitavie*. Nitra: UKF v Nitre, 2009. 84 s. ISBN 978-80-8094-609-8.
- PEŇAŠKO, M. – KRAMÁREKOVÁ, H. 2017. *Radošinka - môj malý svet. Učebnica regionálnej geografie pre základné školy obcí v územnej pôsobnosti občianskeho združenia Radošinka*. Nitra: OZ Radošinka, 2017. 40 s. ISBN 978-80-972801-9-2.
- PETLÁK, E. 2020. *Inovácie v edukácii*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2020. 196 s. ISBN 978-80-571-0267-0.
- PRŮCHA, J. 2009. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2009. 488 s. ISBN 978-80-7367-503-5.
- SVOBODOVÁ, H. 2019. *Outdoor education in geography: a specific educational strategy*. Brno: Masaryk university, 2019. 202 p. ISBN 978-80-210-9522-9.
- ŠKODOVÁ, M. 2021. *Horné Pohronie – geografia miestneho regiónu v školskej praxi*. Banská Bystrica: Belianum. 112 s. ISBN 978-80-557-1899-6.
- TUREK, I. 2014. *Didaktika*. Bratislava: Edícia ŠKOLA, Wolters Kluwer, s. r. o., 2014. 618 s. ISBN 978-80-8168-004-5.
- WAHLA, A. 1983. *Strukturní složky učebnic geografie*. Praha: SPN, 1983. 83 s.
- ZAJÁČKOVÁ, K. 2022. *Vyučovanie geografie miestnej krajiny v mikroregión Medzihorje*. Nitra: UKF v Nitre, 2022. 123 s.

- ZAJAČKOVÁ, K. – KRAMÁREKOVÁ, H. 2024. *Mikroregión Medzihorie – môj malý svet. Učebnica regionálnej geografie pre základné školy v mikroregióne Medzihorie*. Horná Ves: Občianske združenie Medzihorie, 2024. 44 s. ISBN 978-80-570-6439-8.
- ZAJAČKOVÁ, K. – KRAMÁREKOVÁ, H. 2025. *Mikroregión Medzihorie - môj malý svet. Pracovný zošit regionálnej geografie pre základné školy v mikroregióne Medzihorie*. Horná Ves: Občianske združenie Medzihorie, 2024. 44 s. ISBN 978-80-975082-0-3.
- ZOUHAROVÁ D. a kol. 2016. *Regionální učebnice. Metodika tvorby regionální učebnice jako výchovně-vzdělávacího prostředku regionální výuky*. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání. 2016, 168 s. ISBN 978-80-87604-93-9.
- ZUJEV, D. D. 1986. *Ako tvoriť učebnice*. Bratislava: SPN, 1986. 296 s.

GEOGRAPHY TEXTBOOK AS A GUIDE TO THE LOCAL LANDSCAPE

Summary

The geography of the local landscape plays an important role in geographical education and the development of geographical thinking. Individual state geography education programs traditionally emphasize linking the curriculum to the student's real environment, thereby supporting their ability to observe, explore, and evaluate their own region.

The geography of the local landscape is an integral part of geography study plans at all geography departments of individual universities in Slovakia. Publishing activity in the field of local geography is rich at every workplace.

The theoretical and methodological foundations for teaching local landscape geography to students of the Department of Geography, Geoinformatics, and Regional Development at the Faculty of Natural Sciences and Informatics and Geography at Constantine the Philosopher University in Nitra are provided primarily by the publication *Microgeography – The Landscape Around Us* (Dubcová et al., 2012), which synthesized the then current knowledge of microgeography (i.e., the geography of the local landscape at the municipal level) and applied it didactically to the example of the municipality of Prašice. Another important publication is *Didactics of Geography in the Field* (Dubcová et al., 2013).

The acquisition, processing, interpretation, and presentation of microgeographic information is carried out through lectures, seminars, fieldwork, and final theses for bachelor's and master's degrees. Theses with microgeographic content are also rigorous, or even dissertation-level. A database of such theses has been provided by the Central Register of Final and Qualification Theses since

2011. Most of the theses are published and can be used in educational practice.

The first publications at the Department of Geography, Geoinformatics and Regional Development at the Faculty of Natural Sciences and Informatics, Constantine the Philosopher University in Nitra, which were related to the geography of the local landscape, were two editions of the Collection of Tasks and Questions for the Geography Olympiad on the Local Landscape for Primary Schools and the First Stage of Eight-Year Grammar Schools (Kramáreková et al., 1998, 2001) focusing on the Nitra district. Both publications served as source material for the creation of questions about the local landscape for school and district rounds of the competition.

The first textbook on local landscape geography was the publication “The Horné Požitavie region” (Nemčíková, 2009). Subsequently, between 2017 and 2025, were created 13 proposals for local landscape geography textbooks for microregions or for local action groups from various parts of Slovakia, with the subtitle My Little World (Table 1), and four workbooks for the textbooks as rigorous theses (Table 2).

Four publications from the proposals have been released so far. The pilot publication was a textbook entitled “Radošinka - my little world” (Peňaško, Kramáreková, 2017), followed by a textbook entitled “The region around Duchonka - my little world” (Hauptvogelová, Kramáreková, Krajčík, 2018). “The Medzihorie microregion - my little world” was published in the form of a textbook (Zajačková, Kramáreková, 2024) and a workbook (Zajačková, Kramáreková, 2025). In all cases, subsidies from self-governing regions and the microregions themselves contributed to their publication.

The text of the article presents the structural components of specific local geography textbooks as well as their content structure (Figures 1 – 4). Specific attention is paid to examples of innovative methods (Figures 5 – 6).

Local geography textbooks connect knowledge with the environment in which the student lives, teaching him to understand the connections between nature and society while also supporting their relationship with their own region. When used creatively and innovatively, and in conjunction with practical activities, the textbook becomes a real guide to the landscape – not only the one depicted on its pages, but also the one that surrounds students every day.

RNDr. Magdaléna Nemčíková, PhD.

RNDr. Daša Oremusová, PhD.

RNDr. Hilda Kramáreková, PhD.

Katedra geografie, geoinformatiky a regionálneho rozvoja FPVaI UKF v Nitre
Trieda A. Hlinku 1, 949 01 Nitra

E-mail: mnemcikova@ukf.sk, doremusova@ukf.sk, hkramarekova@ukf.sk

ANALÝZA SÚČASNÉHO STAVU VYUČOVANIA MIKROGEOGRAFIE NA GYMNÁZIÁCH V MESTE PREŠOV

Imrich Sládek, Adriana Cenkerová

Abstract

Geography teaching in schools also includes knowledge about the local landscape. The aim of the paper is to analyze the state of teaching of the local landscape at grammar schools in the Prešov district based on the questionnaire method. The paper attempts to answer the question of whether microgeography is given sufficient attention in teaching, whether the time allocation for its teaching is sufficient, and last but not least whether teachers need didactic materials for teaching the microgeography of the Prešov district. The questionnaire was created using the Google Forms service, which we subsequently sent by e-mail to geography teachers at grammar schools in the city of Prešov. The results show that the time allocation for teaching local landscape, despite its important role, is inadequate. There are significant differences in the teaching methods used by teachers and which are suitable for their students. A higher time allocation for its teaching would contribute to improving students' knowledge of the local landscape, which is not very good, and the preferred form of teaching should be field observation.

Keywords: microgeography, local landscape, microregion, didactics of geography, Prešov

Úvod

Mikrogeografia je súčasťou nášho každodenného života. Poznávať miestnu krajinu sa učíme už od útleho detstva. Na strednej škole by poznávanie svojho okolia malo nadobudnúť vedeckejší charakter. Kto iný môže študentom poskytnúť ucelené poznatky o miestnej krajine daného okresu, ak nie škola? V tomto príspevku analyzujeme stav výučby problematiky miestnej krajiny na gymnáziách v okrese Prešov na základe dotazníkovej metódy. Príspevok sa pokúša dať odpoveď na to, či je mikrogeografii venovaná dostatočná pozornosť vo výučbe, či je časová dotácia na jej výučbu dostatočná a či vyučujúci potrebujú didaktické materiály na výučbu mikrogeografie okresu Prešov.

Teoreticko-metodické východiská

Tomčíková (2010) tvrdí, že pojmy miestny región, miestna krajina a miestna oblasť sú chápané ako synonymá a že v didaktickej terminológii pri

vymedzení tohto pojmu sú isté nezhody. Tomčíková (2018) k týmto pojmom pridáva ďalšie: lokálna krajina, miestny región a mikroregión. Pojmy miestna krajina a miestny región sú používané v rôznych významoch, v rôznych kontextoch a častokrát sa prelínajú (Škodová 2021). Vymedzenie pojmu miestna krajina nie je jednoznačné (Tutokyová 2012). Nejednoznačnosť týchto pojmov nie je iba v didaktickej terminológii, ale aj v samotnej geografii (Hasprová 2006). Hasprová (2006) vidí riešenie tejto terminologickej nejednoznačnosti a roztrieštenosti medzi didaktikou geografie a geografiou samotnou v zavedení mikrogeografickej terminológie do vzdelávania geografie. Uvedená autorka dodáva, že to nekorešponduje s nomenklatúrou geografie a tvrdí, že táto terminologická nejednotnosť sa z pohľadu pedagogickej praxe javí ako najzákladnejší problém. Vzhľadom na nejednotnosť týchto pojmov je okrem názorov odborníkov podľa Tomčíkovej (2018) dôležité akceptovať aj skúsenosť žiakov a konkrétne podmienky školy. Podľa Hasprovej (2006) nie je problém iba terminologická nejednotnosť, ale aj rozličné chápanie “vymedzenia skúmaného územia”. Vymedzenie skúmaného územia je jedinečné a nie je jednoduché (Škodová 2021).

Pred realizáciou nášho výskumu sme si určili nasledovné výskumné otázky:

1. Poznajú súčasní študenti gymnázií v Prešove miestnu krajinu okresu Prešov?

2. Je mikrogeografii venovaná dostatočná pozornosť vo výučbe? Je časová dotácia na jej výučbu dostatočná?

3. Potrebujú vyučujúci didaktické materiály na výučbu mikrogeografie okresu Prešov?

Na uvedené otázky sa pokúsi dať odpoveď tento príspevok.

Pri výskume sme použili dotazníkovú metódu. Dotazník bol vytvorený prostredníctvom služby Google Forms, ktorý sme následne e-mailom rozposlali vyučujúcim geografie na gymnáziách v meste Prešov, pričom oslovené boli všetky gymnáziá (Gymnázium Jána Adama Raymana, Gymnázium, Konštantínova 2, Gymnázium sv. Moniky, Evanjelická spojená škola, Katolícka spojená škola sv. Mikuláša, Gymnázium bl. Pavla Petra Gojdiča, Gymnázium a Základná škola Tarasa Ševčenka s vyučovacím jazykom ukrajinským a Súkromná spojená škola European English School). Zber dát bol uskutočnený v čase od 23. 10. 2022 do 10. 2. 2023. Odpovede sme získali od ôsmich respondentov. Keďže oslovené boli školy cez ich e-mailovú adresu, nie konkrétni učitelia, nevieme, koľko učiteľov geografie reálne na daných školách učí (školy väčšinou neuvádzajú aprobáciu učiteľov na svojich internetových stránkach). Vyplnenie dotazníka bolo anaonymné a dobrovoľné.

Dotazník pozostával z 20-tich otázok, z toho 2 mali identifikačný charakter (pohlavie vyučujúcich a počet rokov aktívnej výučby). Ďalšie otázky boli zamerané na typ vyučovaného predmetu (Geografia, Seminár z geografie a pod.), počet tried, v ktorých realizuje výučbu a hodinovú dotáciu. Najväčšiu časť tvorili otázky na

formu, metódy a vyučovacie materiály používané pri výučbe mikrogeografie. Po administrácii dotazníka sme pokračovali analýzou a interpretáciou získaných výsledkov, ktoré sme spracovali v tabuľkovom softvéri MS Excel využívajúc jednoduché triedenie. Pre grafické znázornenie výsledkov sme využívali koláčové a stĺpcové grafy.

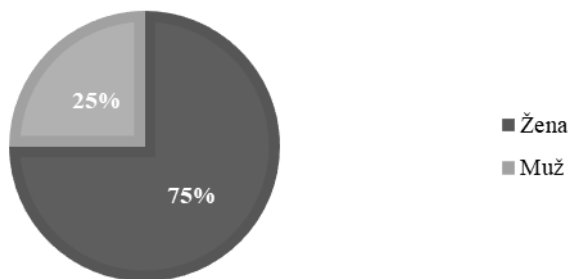
Výsledky dotazníkového prieskumu

Na základe analýzy ich odpovedí sme prišli k nasledovným zisteniam:

Otázka č. 1 – pohlavie vyučujúcich.

Z ôsmich vyučujúcich, ktorí vyplnili dotazník, boli dvaja muži, čo predstavuje 25,0 %. Počet žien bol teda trojnásobne vyšší (graf 1).

Graf 1: Štruktúra vyučujúcich podľa pohlavia v okrese Prešov

Zdroj: vlastný výskum

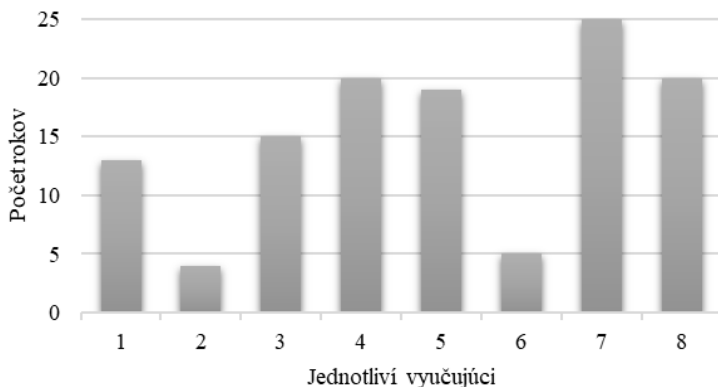
Otázka č. 2 – Ako dlho aktívne vyučujete (skončené celé roky)?

Najviac skončených rokov aktívnej výučby má vyučujúci č. 7 (25 rokov). Dvaja vyučujúci (25,0 %) majú skončených 20 rokov aktívnej výučby. Naopak, najmenší počet skončených rokov, ktoré sa vyskytli v odpovediach, sú 4 roky (12,5 %). Priemerný počet skončených rokov aktívnej výučby a teda pedagogickej praxe je 15 (graf 2). Na základe toho si myslíme, že vybraná vzorka vyučujúcich má bohaté učiteľské skúsenosti.

Otázka č. 3 – V koľkých triedach učíte daný predmet?

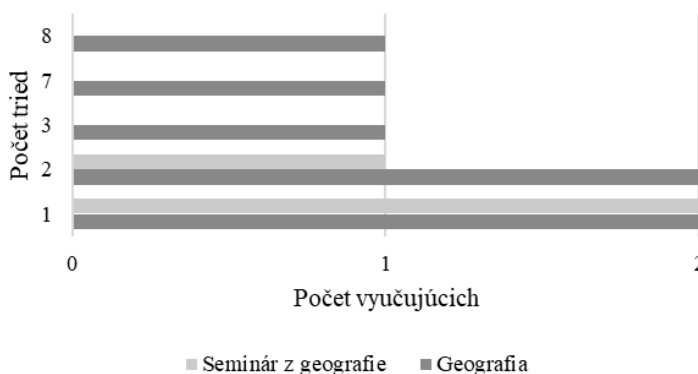
Predmet geografia je vyučovaný vo všetkých triedach na gymnáziu, ale nie vo všetkých ročníkoch. Najväčší počet tried, v ktorých je geografia vyučovaná rovnakým vyučujúcim, je osem (graf 3). Jeden vyučujúci vyučuje predmet „Geografia“ v siedmich triedach a jeden v troch triedach. Dvaja vyučujúci vyučujú geografiu v dvoch triedach a takisto dvaja vyučujúci v jednej triede. „Seminár z geografie“ vyučujú traja z uvedených učiteľov, z toho dvaja v jednej triede a jeden v dvoch triedach.

Graf 2: Počet skončených rokov aktívnej výučby

Zdroj: vlastný výskum

Graf 3: Počet tried, v ktorých vyučujúci vyučujú jednotlivé geografické predmety

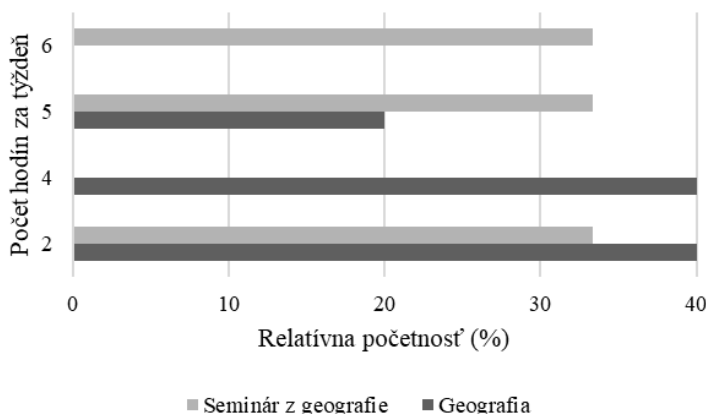
Zdroj: vlastný výskum

Otázka č. 4 – Aká vysoká dotácia (počet vyučovacích hodín) počas celého stredoškolského štúdia pripadá na daný geografický predmet?

Na predmet „Geografia“ pripadá v 40,0 % dvojhodinová dotácia za týždeň, v ďalších 40,0 % štvorhodinová dotácia za týždeň a zvyšných 20,0 % vyučujúcich uvádza päťhodinovú dotáciu. V priemere to je viac ako 3 hodiny za týždeň.

Pri predmete „Seminár z geografie“, ktorý vyučujú traja oslovení vyučujúci, sú hodinové dotácie vyššie, ale takisto sa líšia. Každý z nich uvádza inú dotáciu. Jeden dvojhodinovú, druhý päťhodinovú a tretí šesťhodinovú dotáciu za týždeň. V priemere to predstavuje viac ako 4 hodiny za týždeň (graf 4).

Graf 4: Hodinová dotácia na jednotlivé geografické predmety počas celého stredoškolského štúdia

Zdroj: vlastný výskum

Otázka č. 5 – Akú formu vyučovacieho procesu vyžívate viac?

75,0 % vyučujúcich využíva ako formu vyučovacieho procesu vyučovaciu hodinu. 25,0 % vyučujúcich uviedlo možnosť „iné“ - terénne pozorovanie alebo poznávacie exkurzie. Myslíme si, že tým zvyšujú záujem študentov o geografiu.

Otázka č. 6 – Ktoré metódy vyučovacieho procesu využívate?

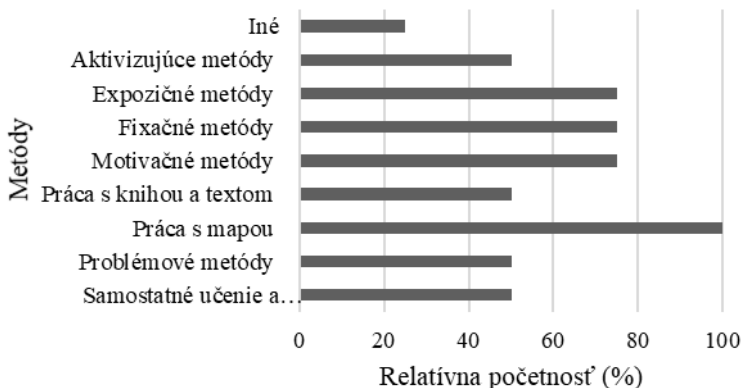
V tejto otázke mali respondenti možnosť uviesť viacero možností (graf 5). Každý vyučujúci využíva prácu s mapou. 75,0 % vyučujúcich využíva fixačné metódy, expozičné metódy a motivačné metódy. Myslíme si, že fixačné metódy využívajú na začiatku vyučovacích hodín, kde sa opakujú tému, ktorej sa venovali naposledy. Pomer využívania expozičných metód nás prekvapil. Keďže sme v otázke č. 3 uviedli, že priemer celých skončených rokov vo výučbe je 15, tak si myslíme, že na základe vlastných skúseností vyučujúci využívajú takéto metódy. Prekvapilo nás, že už iba 50,0 % vyučujúcich využíva prácu s knihou a textom a kladieme si otázku, že či je potrebné vydávať ďalšie knihy a učebnice. 25,0 % vyučujúcich uviedlo ako „iné“ exkurzie alebo aplikácie.

Otázka č. 7 – Ktoré z metód vyučovacieho procesu Vaším študentom najviac vyhovujú?

Aj v tejto otázke respondenti mali možnosť uviesť viacero metód (graf 6). Hneď nadviažeme na otázku č. 8. 25,0 % vyučujúcich uviedlo možnosť „iné“. Jeden z nich sa vyjadril, že pre študentov je všetko nové „IN“. Ďalší z nich uviedol, že študentov zaujímajú exkurzie vo väčšom meradle alebo výučba s prepojením firiem. Myslíme si, že v tomto by bolo dobré študentom ponúknuť návštevy firiem a podnikov vo vybranom miestnom regióne.

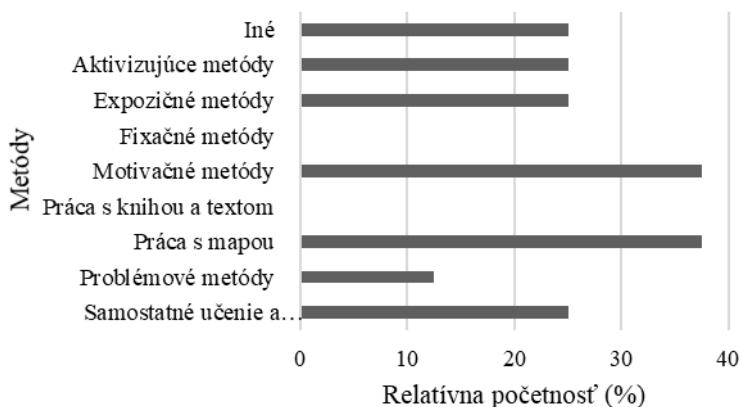
Vidíme, že študentom práca s knihou a textom vôbec nevyhovuje. Teraz v nás otázka o vydávaní kníh pre študentov ešte viac rezonuje. Ak si porovnáme využívanie metód vyučujúcimi, tak 50,0 % z nich využíva prácu s knihou a textom.

Graf 5: Vyučujúcimi využívané metódy vyučovacieho procesu

Zdroj: vlastný výskum

Graf 6: Študentom najviac vyhovujúce metódy vyučovacieho procesu

Zdroj: vlastný výskum

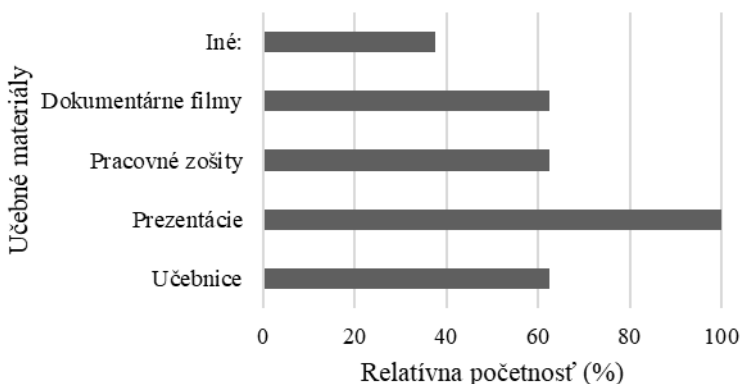
Ako sme uviedli v otázke č. 6, že fixačná metóda je podľa nás najviac využívaná vo forme ústneho alebo písomného skúšania, ktoré študenti nemajú radi. Práve preto si myslíme, že im táto forma nevyhovuje. Naopak, študentom najviac

vyhovuje práca s mapou a motivačné metódy (37,5 %). Žiadna metóda, ktorá študentom vyhovuje, nepresiahla 50,0 %. V tom vidíme rôznorodosť študentov a dôležitosť vyučujúcich, ktorí vďaka skúsenostiam by mali vedieť, aké metódy je potrebné využívať.

Otázka č. 8 – Aké pomôcky používate pri vyučovacom procese?

Každý vyučujúci využíva vo vyučovacom procese prezentácie. Učebnice využíva už iba 50,0 % z nich. Takisto 50,0 % pripadá využitiu pracovných listov a dokumentárnych filmov. Ako „iné“ vyučujúci (37,5 %) uviedli časopis „Lidé a Země“, edukačné videá, program „Alf“, vlastné pracovné listy a atlasy (graf 7).

Graf 7: Učebné pomôcky využívané vo vyučovacom procese

Zdroj: vlastný výskum

Otázka č. 9 – Uveďte názvy učebníc, pracovných zošitov, dokumentárnych filmov i iných didaktických materiálov, ktoré využívate vo výučbe

Vyučujúci využívajú slovenské učebnice geografie, napríklad „Geografia 1“, ktorej autormi sú Likavský et al. (2018) a „Zemepis v kocke“ napísaný Kašparovským (2001). Okrem učebníc využívajú aj pracovné zošity ako sú: „Geografia pre 1. ročník gymnázia“ od Vaňkovej, Magulu a Nogovej (2022) a „Geografia pre 3. ročník gymnázia“ od Vaňkovej a Magulu (2022). Niektorí z nich si vytvárajú vlastné materiály a pracovné listy, ale pomôžu si aj časopisom „Geografia“ alebo cestopisnými dokumentami. Taktiež využívajú metodický portál „Lepšia geografia“ (<https://lepsiageografia.sk>).

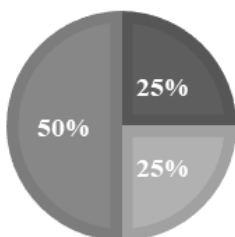
Otázka č. 10 – Máte vo výučbe priestor na vyučovanie miestnej krajiny?

50,0 % vyučujúcich tvrdí, že majú čiastočne priestor na vyučovanie miestnej krajiny. Prekvapila nás jednoznačná kladná odpoveď (25,0 %). Očakávali sme, že podiel vyučujúcich so zápornou odpoveďou bude vyšší. Z uvedených

odpovedí (graf 8) vyplýva, že v priemere je možné aspoň čiastočne vyučovať miestnu krajinu.

Graf 8: Priestor na výučbu miestnej krajiny

■ Áno ■ Nie ■ Čiastočne

Zdroj: vlastný výskum

Otázka č. 11 – Ak ste na otázku č. 10 odpovedali kladne, koľko vyučovacích hodín počas celého stredoškolského štúdia pripadá na vyučovanie miestnej krajiny?

Podľa dvoch vyučujúcich (25,0 %, graf 9) na vyučovanie miestnej krajiny pripadá päť hodín za týždeň počas celého stredoškolského štúdia. 37,5 % vyučujúcich majú štvorhodinovú dotáciu za týždeň a 25,0 % vyučujúcich iba dvojhodinovú. Žiaľ, jeden vyučujúci sa vyjadril, že okrem realizovania exkurzie a návštevy firiem v spojení s miestnou krajinou, nemá žiadny priestor na jej výučbu. Na výskumnú otázku č. 2 odpovedáme záporne a dodávame, že je potrebné venovať mikrogeografii väčšiu pozornosť.

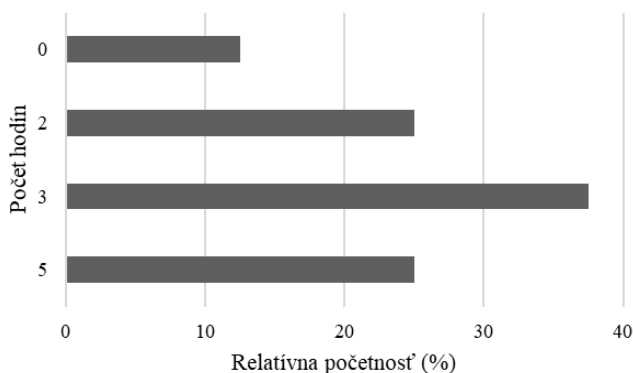
Otázka č. 12 – Ak ste na otázku č. 10 odpovedali záporne, prečo nemáte priestor na vyučovanie miestnej krajiny?

Vyučujúci ako dôvody toho, že nemajú priestor na výučbu miestnej krajiny uviedli nízku dotáciu hodín a výučbu regionálnej geografie sveta. Taktiež vyjadrili, že negatívom pre výučbu miestnej krajiny je štandardná učebňa.

Otázka č. 13 – Je podľa Vás dôležité, aby bola dotácia na vyučovanie miestnej krajiny vo vyučovanom procese vyššia?

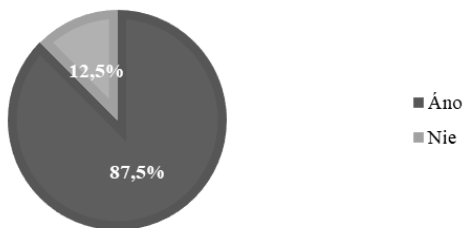
87,5 % vyučujúcich považuje vyučovanie miestnej krajiny za dôležité (graf 10). Napriek tomu, že sme negatívnu odpoveď v tejto otázke nečakali, tak sa predsa len vyskytla.

Graf 9: Počet hodín pripadajúcich na vyučovanie miestnej krajiny počas celého stredoškolského štúdia

Zdroj: vlastný výskum

Graf 10: Dôležitosť vyučovania miestnej krajiny

Zdroj: vlastný výskum

Otázka č. 14 – Na škále od 1 (vysoké) do 5 (nízke, slabé) ohodnoťte poznatky a prehľad Vašich študentov o miestnej krajine – mesto Prešov a okolie

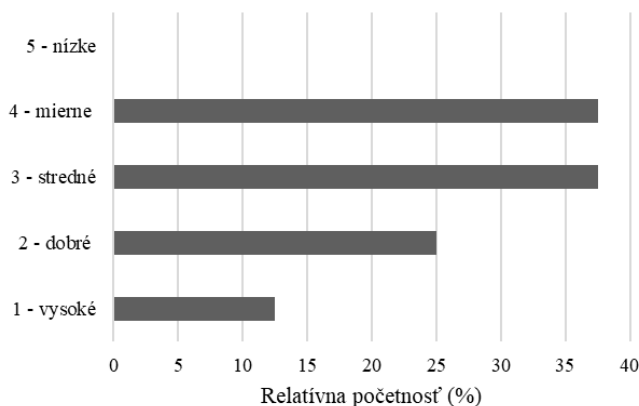
Jeden vyučujúci uviedol, že poznatky jeho študentov o miestnej krajine (okresu Prešov) sú vysoké. Dvaja z nich (25,0 %) uviedli, že poznatky ich študentov sú dobré. Myslíme si, že v nadväznosti na otázku č. 10, prispieva k tomu práve vyššia dotácia vyučovacích hodín za týždeň na výučbu miestnej krajiny. Najviac vyučujúcich (37,5 %) uviedlo, že ich študenti majú stredné vedomosti o miestnej krajine a zvyšných 37,5 % uviedlo, že ich študenti majú dokonca mierne vedomosti (graf 11). Priemerné vedomosti študentov o miestnej krajine sú stredné. Myslíme si, že tento výsledok je alarmujúci a s odvolaním sa na otázku č. 10 zdôrazňujeme, že priestor pre výučbu mikrogeografie musí byť väčší a dostatočný.

Otázka č. 15 – Privítali by ste súbor didaktických materiálov pre výučbu miestnej krajiny? a otázka č. 16 - Čo by mal podľa Vás obsahovať?

Všetci vyučujúci by privítali súbor didaktických pomôcok. Vychádzajúc z priemerných pätnástich rokov pedagogickej praxe našich respondentov a ich bohatých skúseností a cenných rád sme vytvorili nasledovný zoznam toho, čo by mal súbor didaktických pomôcok obsahovať:

- mapy, turistické trasy,
- geografické hry,
- návrhy na jednoduchové exkurzie,
- prezentácie, obrázkový materiál,
- videá,
- cvičenia, pracovné listy na vyučovacie hodiny, úlohy na prácu s mapou, grafmi a tabuľkami na rozvíjanie kritického myslenia a čitateľskej gramotnosti študentov,
- QR kódy na zaujímavé lokality v miestnej krajine,
- praktické cvičenia a aktivity realizovateľné v teréne podľa obsahových štandardov.

Graf 11: Poznatky študentov miestnej krajiny – okresu Prešov

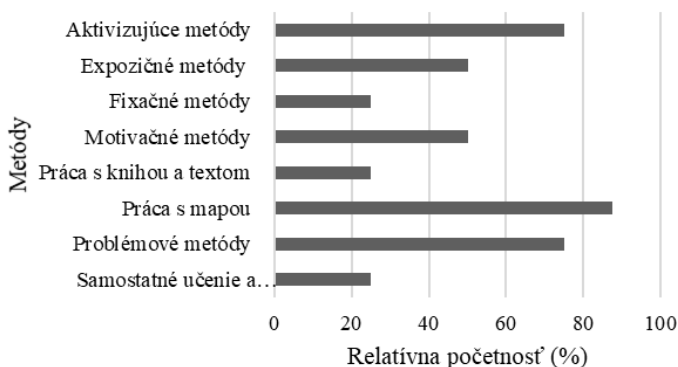
Zdroj: vlastný výskum

Otázka č. 17 – Ktoré z metód vyučovacieho procesu by mali byť použité v tomto súbore didaktických pomôcok?

Najviac vyučujúcich (87,5 %, graf 12) očakáva v súbore didaktických pomôcok využitie mapy a nasledovnú prácu s ňou. V nadväznosti na otázku č. 8, kde všetci vyučujúci uvádzajú, že využívajú prácu s mapou si myslíme, že práca s mapou je na hodinách geografie dôležitá a kľúčová. 75,0 % vyučujúcich si žiada mať v súbore aktivizujúce a problémové metódy. 50,0 % respondentov uvádza expozičné a motivačné metódy. 25,0 % vyučujúcich očakáva fixačné metódy,

samostatné učenie a experimentovanie a prácu s knihou a textom. Podiel očakávaných metód sa líši s doposiaľ využívanými metódami vo výučbe.

Graf 12: Očakávané metódy využité v súbore didaktických pomôcok

Zdroj: vlastný výskum

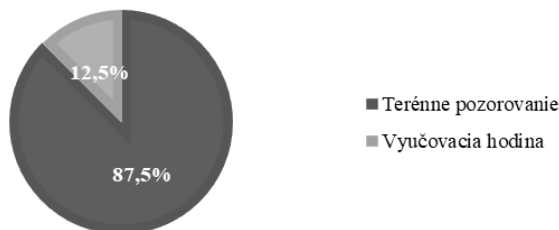
Otázka č. 18 – Aká forma vyučovania by v ňom mala prevládať?

Väčšina vyučujúcich (87,5 %, graf 13) si myslí, že v súbore didaktických pomôcok by malo prevládať terénne vyučovanie. V nadväznosti na otázku č. 14, kde vyučujúci uviedol, že kvôli štandardnej učebni nemá priestor na výučbu miestnej krajiny, súhlasíme s väčšinou vyučujúcich, aby výučba miestnej krajiny prebiehala prevažne v teréne.

Otázka č. 19 – Na akú oblasť geografie by mal byť primárne zameraný?

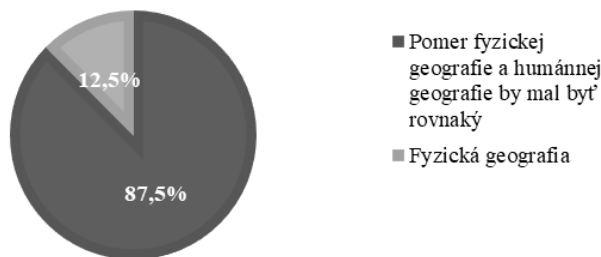
Prevažná väčšina vyučujúcich (87,5 %, graf 14) zastáva názor, že pomer fyzickej geografie a humánnej geografie by mal byť rovnaký. Myslíme si, že študenti by mali poznať miestnu krajinu ako celok a preto súhlasíme s názorom vyučujúcich.

Graf 13: Prevládajúce formy vyučovania v súbore didaktických pomôcok

Zdroj: vlastný výskum

Graf 14: Prevládajúca geografická disciplína v súbore didaktických materiálov

Zdroj: vlastný výskum

Otázka č. 20 – Mali by ste o tento súbor didaktických materiálov záujem?

Všetci vyučujúci majú záujem o vytvorený súbor didaktických pomôcok. Z uvedených odpovedí predpokladáme, že vyučujúci nemajú didaktické pomôcky na výučbu mikrogeografie okresu Prešov a na výskumnú otázku č. 3 odpovedáme kladne. Uvažujeme o tom, že po jeho vytvorení ho sprístupníme a rozpošleme všetkým gymnáziám v meste Prešov.

Na základe informácie o priemernej pätnásťročnej pedagogickej praxe si myslíme, že nám odpovede poskytnú mnohé cenné rady a nápady na vytvorenie súboru didaktických pomôcok pre miestnu krajinu okresu Prešov. Výsledky odpovedí môžeme zhrnúť nasledovne:

- Výučba miestnej krajiny je potrebná a dôležitá
- Vyučujúci majú priestor na jej realizáciu iba čiastočne a je podľa nich dôležité, aby dotácia vyučovacích hodín bola vyššia
- Práca s knihou a textom študentom nevyhovuje
- Vedomosti študentov o miestnej krajine (okres Prešov) nie sú uspokojivé
- Očakávame, že vďaka výučbe miestnej krajiny budú vedomosti študentov na vyššej úrovni
- Vyučujúcim chýbajú didaktické pomôcky na výučbu miestnej krajiny a veľmi radi ich privítajú a majú o ne záujem očakávajú, že v nich bude prevládať terénne vyučovanie
- Myslíme si, že je dôležité, aby bol vytvorený súbor didaktických pomôcok na výučbu miestnej krajiny okresu Prešov pre gymnáziá.

Diskusia

V empirickej časti tejto práce sme analyzovali odpovede ôsmich vyučujúcich. Myslíme si, že táto vzorka je postačujúca, keďže sa venujeme iba stredným školám – gymnáziám v meste Prešov. Vďaka menšej mohutnosti štatistického súboru sa môžeme viac zamerať na konkrétne odpovede.

Viac ako polovicu vyučujúcich geografie na gymnáziách (75,0 %) tvoria ženy. V školstve pracuje viac žien ako mužov a potvrdzuje to aj TASR (2023), keď uvádza, že podiel žien ako učiteliek a odborných pedagogických pracovníčok predstavuje na Slovensku 82,8 %.

Pri priemernej štvorhodinovej dotácii za týždeň počas celého stredoškolského štúdia si myslíme, že je to dostatočný počet hodín na geografiu ako celok. Myslíme si, že výsledky dotazníku sú v zhode s vyjadrením Madzikovej (2004), kde hodnotí rozsah odporúčaných hodín na vyučovanie miestnej krajiny na gymnáziu ako nepostačujúci a odporúča ho rozšíriť.

Pri porovnávaní metód vyučovacieho procesu, ktoré využívajú vyučujúci a ktoré najviac vyhovujú ich študentom, sú isté odlišnosti. Najviac sa líši fixačná metóda, ktorú využíva 75,0 % vyučujúcich, ale medzi študentmi, ktorým by to vyhovovalo, sa nenašiel ani jeden. Myslíme si, že fixačnú metódu najviac využívajú vyučujúci prostredníctvom ústneho alebo písomného skúšania a práve to študentom nevyhovuje. Veľká odlišnosť je aj pri práci s knihou a textom, ktorú využíva 50,0 % vyučujúcich, ale študentom to nevyhovuje vôbec (0,0 %). Naopak, práca s mapou vyhovuje 37,5 % a využíva ju 100,0 % vyučujúcich. Na základe týchto odpovedí sme mohli očakávať, že vo vyučovacom procese budú učebnice menej využívané. Naopak, všetci vyučujúci uviedli, že vo vyučovacom procese využívajú prezentácie a mnohí z nich využívajú internetové stránky určené na výučbu geografie. V súvislosti s tým sme si položili otázku: „Je potrebné vydávať učebnice mikrogeografie určitej oblasti v tlačenej podobe?“ 25,0 % vyučujúcich uviedlo, že ich študentom vyhovuje samostatné učenie a experimentovanie. Podobnej stratégii učenia sa vo svojej štúdii zaoberajú İlhan a Gülersoy (2019), ktorí vo svojej štúdii uvádzajú vzdelávaciu stratégiu „Discovery learning“, ktorú v 60. rokoch vyvinul Jerome Bruner. Tvrdia, že táto stratégia povzbudzuje študentov, aby dospeli k záverom vlastnou aktivitou a pozorovaním.

Vyučujúcimi viac využívaná forma vyučovacieho procesu je vyučovacia hodina. Nespochybňujeme túto formu výučby, ale pri výučbe mikrogeografie je potrebné klásť dôraz na terénne pozorovanie. Vyplýva to aj z nášho výskumu, kde podľa 87,5 % vyučujúcich je potrebné, aby v súbore didaktických pomôcok prevládalo práve terénne pozorovanie. Zastávame názor, že výučba mikrogeografie by sa mala realizovať výlučne v teréne. Práve tu by mohli vyučujúci využiť „Discovery learning strategy“. İlhan a Gülersoy (2019) dospeli k záveru, že vďaka tejto stratégii objavovania sa budú študenti aktívne zúčastňovať vyučovaniu, ale tiež dodávajú, že stratégia objavovania si vyžaduje rôzne pomôcky a vyššie ekonomické náklady. Rovnaký názor zastávajú Czaková a Oláhová (2010), keď hovoria, že kvôli týmto dôvodom prebieha výučba miestnej krajiny v triede.

Na základe dotazníkového výskumu sme zhodnotili, že je potrebná vyššia časová dotácia hodín kvôli výučbe mikrogeografie. Efektívne by bolo, aby v ŠVP bol zavedený pojem miestna krajina a aby bol spomenutý v charakteristike a

cieľoch predmetu geografie. Mikrogeografia by nemala nachádzať svoje miesto iba pri práci s talentovanou mládežou. Poznať svoje okolie by mal každý človek, nielen talentovaný mladý študent.

Podľa vyučujúcich študenti nepoznajú dobre mikrogeografiu oblasti, v ktorej študujú. Zastávame názor, aby na gymnáziách bol predmet „Mikrogeografia“ povinnou súčasťou predmetu „Geografia“. Prispelo by to k všeobecnému prehľadu. Vyžadovalo by si to určité zmeny, vypracovanie potrebných didaktických materiálov a ochotu vyučujúcich, ale výsledok by stál za to. Študenti by spoznali prírodné krásy a jedinečnosti okresu a mnohí z nich by možno vďaka tomu ostali v danom okrese, resp. regióne.

Ak nie je možné využiť terénne pozorovanie v rámci vyučovacieho procesu, tak dávame do pozornosti využitie geografických krúžkov alebo turistických výletov študentov s vyučujúcimi, kde sa neformálnym vzdelávaním študenti naučia viac, ako na vyučovacej hodine. Túto myšlienku podporujú aj Svorad, Dubcová, Žoncová (2014), keď medzi formy vo vyučovaní miestnej krajiny radia vychádzky, terénne cvičenia, exkurzie a expedície.

Záver

V tomto príspevku analyzujeme stav výučby problematiky miestnej krajiny na gymnáziách v okrese Prešov, ktorý sme zhodnotili na základe dotazníkového prieskumu. Z výsledkov prieskumu vyplýva, že časová dotácia na výučbu miestnej krajiny, napriek jej významnej úlohe, je nevyhovujúca. Značné rozdiely sú v metódach výučby, ktoré využívajú vyučujúci a ktoré vyhovujú ich študentom. K zlepšeniu poznatkov študentov o miestnej krajine, ktoré nie sú veľmi dobré, by prispela vyššia časová dotácia na jej výučbu a preferovanou formou výučby by malo byť terénne pozorovanie.

Podakovanie

Príspevok bol podporený projektmi vvgs-2024-3209 a KEGA 020UPJŠ-4/2025.

Literatúra

- CZAKOVÁ, G. – OLÁHOVÁ, J. 2010. Vyučovanie miestnej krajiny integrovaným prístupom. In *Geographia Cassoviensis*. ISSN 1337-6748, 2010, roč. 4, č. 2, s. 137-140.
- HASPROVÁ, M. 2006. Geografia miestnej krajiny v edukačnom procese. In *Geografické štúdie*. ISSN 1337-9445, 2006, roč. 11, 121 s.
- İLHAN, A. – GÜLSOY, A., E. 2019. Discovery learning strategy in geographical education: A sample of lesson design. In *Review of International*

- Geographical Education Online*. vol. 9, no. 3, pp. 523-541.
- LEPŠIA GEOGRAFIA 2025. *Čo je Lepšia geografia?* [cit. 2025-04-03]. Dostupné na: <https://lepsiageografia.sk/co-je-lepsia-geografia/>.
- MADZIKOVÁ, A. 2004. Miestny región vo vyučovaní geografie na gymnáziu. In *Folia Geographica*, ISSN 1336-6157, 2004, roč. 7, s. 247-291.
- SVORAD, A. – ŽONCOVÁ, M. – DUBCOVÁ, A. 2014. Orientácia ako prostriedok spoznávania miestnej krajiny na príklade územia Zoborské vrchy. In *Geografické informácie*. ISSN 1337-9453, 2014, roč. 18, č. 2, s. 169-179.
- ŠKODOVÁ, M. 2021. *Horné Pohronie – geografia miestneho regiónu v školskej praxi*. Banská Bystrica: Belianum, 2021. 112 s.
- TASR 2023. Máme deň učiteľov, na Slovensku pracuje 117-tisíc pedagógov. Pravda [cit. 2025-05-03]. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/661846-mame-den-ucitelov-na-slovensku-poracuje-117-tisic-pedagogov/>.
- TOMČÍKOVÁ, I. 2010. Miestna krajina vo vyučovaní vlastivedy a geografie na základnej škole. In *Geographia Cassoviensis*. ISSN 1337-6748, 2010, roč. 4, č. 1, s. 159-163.
- TOMČÍKOVÁ, I. 2018. Koncepcia vyučovania geografie miestnej krajiny na základnej škole. In *Geografické informácie*. ISSN 1337-9453, 2018, roč. 22, č. 1, s. 496-507.
- TUTOKYOVÁ, M. 2012. „Krok za krokom po región“ – pracovné listy na vyučovanie regionálnej výchovy, Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2012. 34 s.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATUS OF TEACHING MICROGEOGRAPHY IN HIGH SCHOOLS IN THE CITY OF PREŠOV

Summary

Microgeography is part of our everyday life. We learn to know the local landscape from early childhood. In high school, learning about our surroundings should take on a more scientific character. Who else can provide students with comprehensive knowledge about the local landscape of a given district, if not the school? In this article, we analyze the state of teaching the issue of local landscape at grammar schools in the Prešov district based on the questionnaire method. Before conducting our research, we determined the following research questions:

1. Do current students of grammar schools in Prešov know the local landscape of the Prešov district?
2. Is microgeography given sufficient attention in teaching? Is the time allocation for its teaching sufficient?
3. Do teachers need didactic materials for teaching the microgeography of the Prešov district?

This article will try to answer the above questions.

We used the questionnaire method in the research. The questionnaire was created using Google Forms, which we then sent by email to geography teachers at grammar schools in the city of Prešov. We received responses from eight respondents. Data collection was carried out from 23. 10. 2022 to 10. 2. 2023. We then continued with the analysis and interpretation of the obtained results, which we processed in the MS Excel spreadsheet software using single-step sorting. We used pie and bar graphs to graphically represent the results.

The results of the questionnaire survey responses can be summarized as follows:

- Teaching local landscape is necessary and important
- Teachers have space to implement it only partially and, according to them, it is important that the subsidy for teaching hours is higher
- Working with a book and text does not suit students
- Students' knowledge of the local landscape (Prešov district) is not satisfactory
- We expect that thanks to teaching local landscape, students' knowledge will be at a higher level
- Teachers lack didactic aids for teaching local landscape and are very happy to welcome them and are interested in them, expecting that field teaching will prevail in them
- We think that it is important that a set of didactic aids for teaching the local landscape of the Prešov district be created for grammar schools.

In conclusion, we can state that the time allocation for teaching local landscape, despite its important role, is unsatisfactory. There are significant differences in the teaching methods used by teachers and which suit their students. Students' knowledge of the local landscape, which is not very good, would benefit from a higher time allocation for teaching it, and field observation should be the preferred form of teaching.

Mgr. Imrich Sládek, PhD.

Ústav geografie,
Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach
Jesenná 5, 040 01 Košice
E-mail: imrich.sladek@upjs.sk

Bc. Adriana Cenkerová

Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach
Jesenná 5, 040 01 Košice
E-mail: adriana.cenkerová@student.upjs.sk

Názov: **GEOGRAFICKÉ INFORMÁCIE**
Title: **GEOGRAPHICAL INFORMATION**

Časopis Katedry geografie, geoinformatiky a regionálneho rozvoja FPVaI UKF v Nitre
Journal of the Department of Geography, Geoinformatics and Regional Development FNSI CPU
in Nitra

Ročník / Volume: 29 Číslo / Issue: 1 Rok / Year: 2025

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Publisher: Constantine the Philosopher University in Nitra

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief: Prof. PaedDr. PhDr. RNDr. Martin Boltižiar, PhD.
Výkonný redaktor / Executive editor: Doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD.
Výkonný redaktor / Executive editor: Doc. RNDr. Matej Vojtek, PhD.

Medzinárodná redakčná rada / International editorial board:

Doc. PaedDr. Eduard Hofmann, CSc.
(Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)

Prof. PhDr. Petr Chalupa, CSc.
(Vysoká škola polytechnická Jihlava)

Doc. RNDr. Milan Jeřábek, Ph.D.
(Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Brno)

Prof. RNDr. Jaromír Kolečka, CSc.
(Ústav geoniky Akademie věd České republiky, v. v. i., Brno)

RNDr. Hilda Kramáreková, PhD.
(Fakulta prírodných vied a informatiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre)

Doc. RNDr. Jana Némethová, PhD.
(Fakulta prírodných vied a informatiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre)

Prof. RNDr. František Petrovič, PhD., MBA
(Fakulta prírodných vied a informatiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre)

Ing. Petr Scholz, DiS, Ph.D.
(Vysoká škola polytechnická Jihlava)

Doc. PhDr. Mgr. Hana Pokorná, Ph.D.
(Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)

Doc. RNDr. Vladimír Solár, PhD.
(Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove)

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
(Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci)

Dátum vydania / Date of publishing: jún / June 2025

Periodicita vydávania / Publication periodicity: 2x ročne / half-yearly

Počet strán / Pages: 84

Počet výtlačkov / Number of copies: 100

© 2025 Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

ISSN 1337-9453